

iJOURNAL

 [academia.edu](https://doi.org/10.26907/2541-7713)

 Scholar

International Multidisciplinary Conference
**PROSPECTS AND KEY TENDENCIES
OF SCIENCE IN CONTEMPORARY WORLD**

International Multidisciplinary Conference
“PROSPECTS AND KEY TENDENCIES OF
SCIENCE IN CONTEMPORARY WORLD”

March, 2023

ISSN: 2181-2675

XALQARO TADQIQOT LLC

www.ijournal.uz

Jizzakh, Uzbekistan

EDITORIAL BOARD

General Editor

- Rakhmatov Dilmurod, Jizzakh branch of National University of Uzbekistan, Jizzakh, UZB

Editorial Board

- Khalimov Ilkhom Ubaydulloyevich, Navoi State Mining institute, Navoi, UZB
- Ermatov Nizom Jumakulovich, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Mustafakulov Asror Akhmedovich, Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, UZB
- Khasanova Dilnoza Akhrorovna, Bukhara State Medical Institute, Bukhara, UZB
- Khushboqov Bakhtiyor Khudoymurodovich, Tashkent State Technical University, Tashkent, UZB
- Toshboeva Robiya Sobirovna, Tashkent State University of Law, Tashkent, UZB
- Mussaeva Malika Anvarovna, Institute of Nuclear Physics Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, UZB
- Mislibaev Ilkhom Tuychibaevich, Navoi State Mining institute, Navoi, UZB
- Azizova Feruza Khusanovna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Tukhtashev Alisher Bakhodirovich, Navoi State Mining institute, Navoi, UZB
- Alikulov Shukhrat Sharofovich, Navoi State Mining institute, Navoi, UZB
- Nishonova Nodiraxon Rayimjonovna, Tashkent State Technical University, Tashkent, UZB
- Tavboyev Sirojiddin Axbutayevich, Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, UZB
- Azizova Feruza Lyutpillayevna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Salomova Feruza Ibodullaevna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Sherkuzieva Guzal Fakhritdinovna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Ilkhamova Malokhat Utkurovna, Tashkent Institute of Textile and Light Industry, Tashkent, UZB
- Iskandarova Guzal Tulkinovna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Elmurotova Dilnoza Baxtiyorovna, Tashkent State Technical University named after Islom Karimov, Tashkent, UZB
- Shoguchkarov Sanjar Qodir ugli, Tashkent State Technical University named after Islom Karimov, Tashkent, UZB
- Juraev Sanjar Rashidovich, Tashkent State Technical University named after Islom Karimov, Tashkent, UZB
- Khalmatova Barno Turdixodjaevna, Tashkent Medical Academy, Tashkent, UZB
- Kosimov Odilbek Yunusovich, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, UZB
- Boymirov Sherzod Tuxtayevich, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, UZB
- Hodjiev Farogat Oltiyevna, Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, UZB
- Ziyadullayev Abdulkaxxar Shamsievich, Academy of Army Forces of Republic of Uzbekistan, UZB
- Ibragimova Fazilat Erkinovna, Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, UZB

- Shapulatova Zumrat Jaxongirovna, Samarkand Institute of Veterinary Medicine, Samarkand, UZB

- Abduvalieva Dilnoza Akramovna, Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, UZB

- Ganiyeva Gulnozaxon Zaxirovna, Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, UZB

- Khayitov Lazizbek Rustamjon ugli, Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, UZB

- Jabborova Dilafroz Furqatovna, Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, UZB

- Jumaniyazova Navbakhor Bahtiyarovna, Urganch State University, Urganch, UZB

- Almamatova Shaxnoza Tursunqulovna, Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, UZB

- Nargiza Ashurovna Boboyarova, Urganch State University, Urganch, UZB

- Vaisova Mokhira Davlatboevna, Urganch State University, Urganch, UZB

- Sharipov Rasulbek Akhmedovich, Urganch State University, Urganch, UZB

- Sobirova Mavjuda Ruziyevna, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, UZB

- Abraev Imomali Meliboevich, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, UZB

- Rakhimova Muminakhon Zokirjonovna, Urganch State University, Urganch, UZB

- Tursunova Shakhnoza Bekchanovna, Urganch State Pedagogical Institute, Urganch, UZB

- Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna, Samarkand Region National Center for Training Pedagogues in New Methods, Samarkand, UZB

- Shodiev Khamza Ruziqulovich, Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, UZB

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Студент Аминджанова Румейса Батыровна

Студент Джуракулова Шохсанам Тоджиддин кизи

Доцент Камилова Наргиза Абдукаххаровна

Кафедры "Экономическая теория"

Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация: В данной статье экономическая безопасность в развитии экономики была проанализирована значимость. Экономическая безопасность направлена на структурное подразделение и ее обеспечение, показаны направления. Влияние на экономическую безопасность путем изучения различных исследований факторы изучаются. Сделаны выводы по обеспечению экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, риск, социальная стабильность, национальная безопасность, ориентировочные показатели, экспертная оценка, критерии безопасности.

Авторизоваться: Экономическая система как угроза экономической безопасности государства условия и факторы, оказывающие неустойчивое влияние на его развитие и развитие коллекция. Внешние угрозы трактуются как совокупность условий и факторов, их источником является экономическая система. Внутренние угрозы рассматриваются более высокий уровень иерархии по отношению к системе существовал в

экономических системах представляет собой совокупность условий и факторов. Экономическая безопасность государства в различной экономической литературе

Угрозы:

- ухудшение демографической ситуации;
- изменение уровня экономической активности населения;
- снижение производства;
- снижение уровня обновления основных фондов;
- изменение уровня инвестиционной активности;
- увеличение внешнего долга;
- зависимость от импорта стратегических ресурсов.

Основная часть: в системе экономической безопасности государства ее национальная составляющая и Экономическая часть играет важную роль в определении уровня устойчивого экономического развития. игры. Обеспечение экономической безопасности – современный финансово-экономический кризис особенно актуален в этот период, поскольку государственные финансы и экономика несостоятельность приводит к потере внутренней и внешней платежеспособности, национальных денег к нестабильности агрегата, доходов населения и хозяйствующих субъектов приводит к уменьшению активов. Эти и другие негативные последствия кризиса в экономике присутствуют находится в стадии разработки. Соответственно масштаб этих последствий может быть глобальным: финансовый в решении социально-экономических проблем утрата независимости и собственной финансовой инфраструктуры, внешней по отношению к государству это вызывает такие негативные ситуации, как ограничение доступа к рынкам. Реализация мер, направленных на обеспечение экономической безопасности страны для его повышения

необходимо организовать мониторинг его показателей. Такой в процессе определения и анализа показателей экономической безопасности государства определяется перспектива их изменения. Представляя экономическую безопасность государства в нашей стране анализы проводятся на основе показателей. В частности, «Слово народа газета», опубликованная 28 мая 2021 г. «Государственный внешний долг безопасный уровень государственного долга нашей страны в статье "понижился". Отмечается, что он составляет 60 процентов по отношению к ВВП. На этот ресурс исходя из этого, следует отметить, что как упоминается в различной экономической литературе верхний предел внешнего долга государства к ВВП составляет 40 процентов, а его внутренний долг 30 процентов, верхний предел внешнего долга государства к ВВП составляет 25 процентов, внутренний долг должен составлять 30 процентов. Этот и другие научные экономическая безопасность нашего независимого государства с учетом предположений Научно и практически развивать наши национальные показатели Выход рекомендуется. Уровень инфляции – важнейший показатель состояния экономики страны является одним из важных показателей. Чем ниже уровень инфляции, тем экономика развитие идет так быстро. Уровень инфляции также влияет на инвестиционный климат является одним из важнейших макроэкономических показателей, влияющих на Инвестиционная среда в первую очередь инфляцию в стране для формирования и поддержания экономической безопасности требуется снижение уровня.

Уровень безработицы может стать препятствием для обеспечения экономической безопасности является одним из показателей. В первую очередь для обеспечения экономической безопасности в стране необходимо снижение уровня безработицы. Это основано на привлечении большего

количества инвестиций в квалификацию этот показатель также может быть уменьшен. То есть новую отрасль путем расширения производства создание предприятий и создание новых рабочих мест на базе безработицы в экономике является одним из самых эффективных способов снижения уровня. Расширение структуры экономики также оказывает большое влияние на экономическую безопасность. В этом расширении структуры экономики и структурно за счет широкого внедрения инвестиций в регионы можно внести изменения. Государственный долг также важен для экономической безопасности является одной из частей. Обеспечение экономической безопасности и инвестиционной среды — это также очень важно в формировании. Инвесторы в такую страну боится инвестировать. Потому что у этой страны много государственных долгов могут быть какие-то изменения в экономике.

Резюме: в заключение можно отметить, что экономика страны должна развиваться быстрыми темпами.

Самый эффективный инструмент – инвестиции. Приток инвестиций в страну Важен уровень экономической безопасности, а именно инвестиционная среда оказывает большое влияние на его формирование.

Список использованной литературы:

1. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – М., Изд. – Вла-Дор, 1997. – с. 107– 110.
2. Илларионов А. Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики, 1999. – №10.
3. Прохожев А., Корнилов М. О проблеме критериев и оценок экономической безопасности // Общество и экономика, № 4-5, 2003. – с. 233
4. Тухтабаев Ж.Ш. Экономическая безопасность государства. Учебник. Ташкент. ТДИУ, 2022. - 444 с.

5. Гордиенко Д.В. Основы экономической безопасности государства. Способ полета пособие. - М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2009. – с. 76-92.

6. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая)

THE IMPACT OF IDIOMS, SLANG, AND SARCASM ON EVERYDAY COMMUNICATION IN ENGLISH

Begmatov Ulugbek Ibodullayevich

Master of Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Annotation: This thesis examines the use of idioms, slang, and sarcasm in experience systems, exploring how these forms of language can be used to add depth and complexity to a user's experience. It discusses the range of effects that these linguistic forms can have on the interactions users have with the system, and how they can be used in various contexts to enhance the user experience. Additionally, the thesis examines the implications of using these forms of language in experience systems and their implications for user design.

Keywords: Idiomatic language, Slang phrases, Figurative speech, Pragmatics, Semantics, Sarcasm, Syntax, Linguistic interpretation, Language change.

English is well known for its large arsenal of idioms, slang, and sarcasm that are used in everyday speech. These verbal expressions add color and wit to language, but can also be confusing to those unfamiliar with the culture. This thesis explores the use of idioms, slang, and sarcasm in the English language and how it contributes to the language's unique and lively tone.

Idioms are a type of phrase used to describe a situation or emotion that can't be explained through literal definition. While the origin of many phrases is unclear, it is believed that idioms have been used for centuries and the origin can trace back many centuries in some cases. Every language and culture has its own

set of idioms and many of these expressions can be found in the English language as well. Idioms can be used to add humor and understanding to conversations, but they may also be confusing to those unfamiliar with the language.

Slang is another type of verbal expression used in the English language that has gained recognition over the years. Slang phrases are words and phrases that are used instead of their literal counterparts to describe the same thing. For example, the phrase “cool” can be used to mean the same thing as “good” or “great”. Slang typically evolves with time and culture, and different regions of the English-speaking world have their own unique set of slang words and phrases. While slang can be a great way to express oneself and add personality to speech, it may be difficult for non-native speakers of the language to understand.

Sarcasm is another verbal expression used in the English language that is often difficult for those unfamiliar with the language to understand. Sarcasm is a form of irony that is used to mock or ridicule a situation or a person. While sarcasm can be funny, it can also be misunderstood and cause offense if not used properly.

The English language is rich with idioms, slang and sarcasm, each of which play an important role in how English is spoken and written today. Idioms, slang and sarcasm all serve to add variety, color and humor to everyday conversations and writing, but they also can make it difficult for non-native speakers of the language to understand when they are used. This thesis explores the differences between idioms, slang, and sarcasm and how they are used by native English speakers, as well as the potential challenges they pose to non-native speakers.

Idioms are phrases or expressions that have a figurative, rather than a literal meaning. Idioms can be divided into two categories: those that are easily understandable and those that are more difficult to decipher. Examples of the former include “it’s raining cats and dogs” (a heavy rain) and “cost an arm and a

leg” (to be very expensive). Idioms can be especially challenging for non-native speakers to understand because they rarely make literal sense.

Slang is more informal than idioms and is a type of language that is created and used by the people that regularly use it. Slang words and phrases often refer to activities and behaviors, such as “Netflix and chill” (to watch Netflix and relax). Slang terms can be widely accepted and used across different English speaking regions, however slang words and phrases can also change quickly and often depend on the age and social group of the speaker.

Sarcasm is a form of humor which is often used to suggest the opposite of what is actually meant. For example, if someone says “That was really helpful” in a sarcastic tone, it means that it was not helpful at all. Sarcasm can be difficult for non-native speakers to understand because it relies heavily on the context and tone of the speaker.

The use of idioms, slang, and sarcasm are integral aspects of the English language and are widely used by native English speakers in everyday experiences, as well as in real life situations. Idioms, or idiomatic expressions, often function as metaphorical phrases that can convey emotions and meanings that would not necessarily be understood by literal interpretations of the words in the expressions themselves. Slang is typically more informal than idioms and are often characterized by their use in specific social groups, such as teenagers. And finally, sarcasm is the use of irony in order to mock, criticize, or otherwise make a humorous point.

Idioms are a great way to express feelings and ideas that are difficult to explain. For example, when a person has a hard time making up their mind, they may say "I'm torn between a rock and a hard place." This expression conveys the idea that no matter which decision they make, it will be a difficult one. Idioms are also used to express emotions, such as when someone says "I'm so mad, I

could just scream!" This expression conveys a person's extreme anger. In both of these cases, the literal meaning of the words do not necessarily capture the exact sentiment that is being expressed.

Slang is another important aspect of the English language, and it often has a vibrant and ever changing lexicon. Slang is particularly popular among teenagers, as it serves as a way to create a sense of community and identity. Slang can also be used to express emotions and reactions, such as when someone says "that's sick!" to express that something is cool or impressive.

Finally, sarcasm is a powerful tool that is often used in real life situations to make a humorous point, mock someone, or criticize a situation. For example, when someone is unimpressed with a gift they have been given, they may say "thanks, I really appreciate this" in a sarcastic tone. This conveys the idea that they do not actually appreciate the gift.

In conclusion, idioms, slang, and sarcasm are all integral aspects of the English language and are widely used by native English speakers in everyday experiences, as well as in real life situations. These tools can be used to express emotions, ideas, and even humor in ways that literal interpretations of the language cannot. As such, it is important for all English speaker to become familiar with the use of these tools in order to effectively communicate with others.

This thesis has explored the use of idioms, slang, and sarcasm in the English language and how these expressions contribute to its unique and lively tone. While these verbal expressions can be confusing to those unfamiliar with the language, they can also be a great way to express oneself in an interesting and humorous manner.

References:

1. Coulmas, F. (1996). *The Blackwell Encyclopedia of Writing*

Systems. Blackwell Publishers.

2. Gibson, K. (2010). A Dictionary of English Idioms and Idiomatic Expressions. Oxford University Press.

3. Evans, V. (2008). The Structure of Slang: The Languages of Adolescents. Routledge.

4. Wiltshire, S. (2009). Language and Sarcasm: A Pragma-Stylistic Perspective. Palgrave Macmillan.

O‘ZBEK TILIDA ESKIRGAN VA YANGI SO‘ZLAR QO‘LLANISHI

Jonbo‘tayeva Zumradxon Abdujabborovna

Namangan shahar Ziyokor o‘quv markazi

Annotatsiya: O‘zbek tilining paydo bo‘lishi va rivojlanishi tarixi o‘z ona tilida so‘zlashuvchilar tarixi bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘zbek xalqi kabi xalqning paydo bo‘lishi bir qator etnik guruhlarning qo‘shilish jarayoni bilan bog‘liq bo‘lib, ularning aloqa vositalari turkiy va eroniy tillardir. Bu o‘zbek shevasidagi ko‘p sonli dialektlarni tushuntiradi, ular orasida katta farq bor. O‘zbek tilining rivojlanish tarixini uch bosqichga bo‘lish mumkin: qadimgi turkiy, eski o‘zbek tili, hozirgi o‘zbek tillari davrlari.

Kalit so‘zlar: eskirgan so‘zlar, o‘zbek tili, nazariy ilmiy tahlil, tarjima.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, XIX-XX asrlarda G‘arbiy Yevropa tillaridan olingan so‘zlarning aksariyati o‘sha davr talabiga ko‘ra rus tili orqali kirib kelgan bo‘lsa, hozirgi davrga kelib o‘zlashma so‘zlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zbek tiliga to‘g‘ri kirib bormoqda. Rus tilidan hozirgi kungacha kirib kelgan bir qancha so‘zlar o‘zbek tilining hozirgi qatlamini tark etib, vujudga kelgan va paydo bo‘layotgan tushunchalarni ifodalay olmay, tilimizdan o‘z o‘rnini egallagan. istiqbol yanada mustahkamroq so‘zlarni chiqaradi. Ular orasida o‘zbek tilining lug‘aviy qatlamida zaifligicha qolgan ko‘plab arabcha so‘zlar, asosan, din, diniy qonun kabi tushunchalarni ifodalovchi so‘zlar keyingi yillarda tilda faol qo‘llanilmoqda. Tilni odamlar yaratadi, umumiy tilni qayta ishlash, undagi eng yaxshi elementlarni tanlash, fikr va tuyg‘ularni juda sodda va ixcham ifodalash asosida buyuk so‘z ustalari, yozuvchi va tilshunoslarning xizmatlari beqiyosdir.

Xalq tilidan badiiy qayta foydalanishning usul va uslublari turli davrlarda o‘zgarib, takomillashib, takomillashib bordi. Ma’lumki, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devoni lug‘otit turk” asari bunday qayta ishlashga misol bo‘la oladi. Adabiy til - adabiy-badiiy, ijtimoiy-publitsistik, ilmiy ishlab chiqarish, texnik, hujjatli va hokazolardan iborat murakkab uslublar tizimi. Alisher Navoiy o‘zining “Muhokamatul lug‘atin” asarida tilga oid ilmiy qarashlar bilan bir qatorda bu sohalardagi til haqidagi nazariy qarashlarini amaliy isbotlab bergan. Har qanday tilning leksikasi nafaqat milliy til resurslari hisobiga, balki boshqa tillardan o‘zlashtirilgan so‘zlarni ham boyitadi. Tarixiy davrlarda xalqlar o‘zaro turlicha munosabatda bo‘lib, ijtimoiy sharoit va munosabatlarning tabiatiga ko‘ra bir tildan ikkinchi tilga ko‘p yoki kamroq so‘zlar, hatto ayrim grammatik elementlarning ham o‘tishi shubhasizdir. Shuningdek, u boshqa tillar bilan ma’lum o‘zaro ta’sirlar natijasida qisman o‘zgaradi. Ma’lumki, lug‘aviy birliklar turli tillarda qo‘llanishi jihatidan chegaralangan va cheklanmagan qatlamlarga bo‘linadi, cheksiz qo‘llanish qatlami esa barcha o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun umumiy bo‘lgan leksik birliklarni hosil qiladi. Bu qatlamdagi leksik birliklar yashash joyi, kasbi, madaniy darajasi, jinsi, yoshi va boshqa xususiyatlaridan qat’i nazar, o‘zbek tilida so‘zlashuvchi har bir kishining nutqida qo‘llanadi va ularga tushunarli bo‘ladi. Bunday leksik birliklar kundalik hayotda zarur bo‘lgan predmetlar, belgilar va hokazolarni nomlaydi, his-tuyg‘ularni ifodalaydi.

Qadimgi turkiy til - Bu bosqich V-XI asrlarga tegishli. Turklar Sirdaryo, Amudaryo va Zarafshon qirg‘oqlari bo‘ylab o‘rnashib, asta-sekin hind-eron qabilalarining aholisini itarib yubordilar. Muloqot vositasi qadimgi turkiy til bo‘lib, uning asosida keyinchalik ko‘plab osiyo tillari shakllangan. Bugungi kunda bu davrga oid madaniy yodgorliklarga muhrlangan qadimgi turkiy yozuvning parchalarigina saqlanib qolgan.

Eski o'zbek tili - Ikkinchi bosqich XI-XIX asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'zbek tili ko'plab qo'shni tillar ta'sirida rivojlandi. Tilning shakllanishiga yagona va rivojlangan adabiy tilni yaratgan shoir Alisher Navoiyning hissasi katta. Aynan shu shaklda u 19-asr boshlariga qadar o'zgarmagan holda ishlatilgan.

Hozirgi o'zbek tili - Yigirmanchi asr hozirgi o'zbek tilining shakllanish davri bo'ldi. U O'zbekistonning barcha aholisi tomonidan tan olingan Farg'ona lahjasiga asoslangan edi. Aholining aksariyati sartin tili deb bilgan bu dialektda so'zlashgan va unda so'zlashuvchilar sartlar deb atalgan. Etnik sartlar o'zbek xalqiga tegishli bo'lmagan, ammo o'tgan asrning 20-yillarida “sart” so'zi rad etilgan va mamlakat aholisi o'zbeklar deb atala boshlagan. Adabiy til me'yorlari yanada demokratiklashdi, bu esa uni ancha sodda va qulayroq qildi.

O'zbek yozuvi - O'zbek tilining butun rivojlanish tarixida uch xil yozuv mavjud bo'lgan. Qadim zamonlardan to o'tgan asrning 20-yillari oxirigacha o'zbek etnik guruhi arab alifbosiga asoslangan edi. Sovet hokimiyatining paydo bo'lishi bilan yozuv bir qator islohotlarga duchor bo'ldi. 1938-yilgacha lotin alifbosi amalda bo'lgan, so'ngra 1993-yilgacha davom etgan kirill alifbosiga o'tgan. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat bo'lgach, yana lotin alifbosi qaytdi. Bugungi kunda o'zbek yozuvida arab harflari, lotin va kirill harflari parallel qo'llaniladi. Keksa avlod vakillari kirill grafikasini, xorijdagi o'zbeklar esa arab harflarini afzal ko'radi. Maktablarda ular lotin tilida o'qiydilar, shu bois o'quvchilar va talabalarga hatto Sovet Ittifoqi davrida ham nashr etilgan kitoblarni o'qish qiyin. O'zbek tili fors tilidan olingan so'zlarga boy. XX asrda so'z boyligi rus tilida so'zlashuvchi so'zlar bilan sezilarli darajada boyidi va bugungi kunda u ingliz tilidagi qarzar bilan jadal to'ldirilmoqda. Davlat dasturiga muvofiq. Qarzga olingan so'zlardan tilni faol tozalash mavjud. Bularning barchasi, albatta, o'zbek tili va tarjimalarni o'rganishda alohida qiyinchiliklar

tug‘dirsa-da, uni o‘ziga xos va qiziqarli qiladi. Ochiq manbalarga ko‘ra, hozirda O‘zbekistonda 24 millionga yaqin, Afg‘onistonda 3 millionga yaqin, Tojikistonda 1 millionga yaqin, Qozog‘istonda 500 ming, Turkmanistonda 350 mingga yaqin, Rossiyada 300 mingga yaqin o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar bor.

Har qanday tilning lug‘at tarkibi doimo rivojlanib, o‘zgarib turadi va bunday o‘zgarishlar tez va qat’iy sodir bo‘lmaydi. Lug‘atda so‘zlarning chegaralangan yoki cheksiz qo‘llanilishi alohida shaxslarning nutqdagi (yakka nutq) tutgan o‘rni bilan emas, balki umumiy tildagi o‘rni bilan bog‘liq. So‘z va iboralarni zamonaviy qatlamga kiritishda ularning nutqda ozmi-ko‘pmi qo‘llanilishi hisobga olinmaydi. Albatta, nutqda ko‘p qo‘llaniladigan so‘z va iboralar odatda zamonaviy qatlamga tegishlidir. Zamonaviy qatlamga nutqda kam qo‘llaniladigan so‘z va iboralar ham kiradi. Hozirgi qatlamga kiruvchi so‘z va iboralar tilning barcha a‘zolariga tanish bo‘lishi, har bir kishi nutqida qo‘llanilishi shart emas. Har bir soha terminologiyasi odatda faqat shu soha vakiliga ma‘lum va ko‘p atamalar boshqalarga notanish bo‘lib, bu atamalarni bilishning hojati yo‘q. Bunday atamalarning hammasi ham umuman ishlatilmaydi. Zamonaviy qatlamga boshqa tillardagi atamalar qo‘llanilishidan qat’i nazar, qo‘shilishi mumkin. Har qanday tilning lug‘at boyligi haqida gapirganda so‘zlarning leksik ma‘nosining rivojlanishini ham hisobga olish kerak. O‘zbek tilidagi so‘zlar bilan o‘zbek tilidagi so‘zlarni farqlash har doim ham oson emas. tilning o‘ziga xos ichki xususiyatlariga ham bog‘liq.

Ularning imlosi alohida mavzu. O‘zbek tilida assimilyatsiya qilingan so‘zlarning paydo bo‘lishining asosiy sababi ularning lisoniy birlik sifatida e‘tirof etilgan ekstremistik tabiatidir. Umuman olganda, o‘zlashtirilgan so‘zlarning o‘zbek tili lug‘atidan mustahkam o‘rin egallashi uchun ma‘lum vaqt kerak bo‘ladi. Shuning uchun ular dastlab gazeta va jurnallarda ma‘lum tushunchalar orqali ifodalanadi. Masalan: Aksentuatsiya – bozor iqtisodiyoti sharoitida

firmalarning yangi sharoitlarga va boshqa turli faoliyatga moslashishi. Depozitlar - banklardagi omonatlar va jamg'armalar (bir nechta turlari mavjud). Bu kabi so'zlarni alohida o'rganish kerak. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, o'zbek tilining yozma va og'zaki tili hozirda ozmi-ko'pmi xorijiy tillar tiliga aylanib bormoqda, xususan, O'zbekistonning jahonda, deyarli barcha tillarda obro'-e'tibori ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, biz uchun nafaqat tashqi ta'sir masalasi, balki ta'sirning o'zbek tilida qay darajada namoyon bo'lishi ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sulaymonov, B. N., & Akbarov, A. M. (2023). O 'ZBEK TILINING IZOHLI LUG 'ATLARIDA KO 'P MA'NOLI SO 'ZLAR TALQINI. SCHOLAR, 1(1), 152-157.
2. Jumanova, D. (2022). BADIY USLUBNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, (3), 229-233.
3. Solidjonov, D. (2021). TA'LIMNING RIVOJLANISHI UCHUN DIGITAL LEARNING KONSPEKSIYASINING TENDENTSIYALARI. Scienceweb academic papers collection.
4. Самигова, Н. Р., Шеркузиева, Г. Ф., Мусаев, Э. В., Рустамова, М. К. К., & Хаджаева, У. А. К. (2019). Особенности условий труда медицинских работников санитарно-гигиенических лабораторий. Academy, (2 (41)), 97-98.
5. Самигова, Н. Р., Мирсагатова, М. Р., & Нигматуллаева, Д. Ж. (2018). Экологические последствия урбанизации и индустриализации современности. In ДОСТИЖЕНИЯ ВУЗОВСКОЙ НАУКИ 2018 (pp. 249-252).
6. Самигова, Н. Р., & Мирсагатова, М. Р. (2017). Изучение динамики изменений в функциональном состоянии сердечно-сосудистой

системы рабочих мебельного производства. Молодой ученый, (50), 126-129.

7. Самигова, Н. Р. (2005). Гигиено-физиологические основы оптимизации условий труда работников швейных производств Узбекистана (диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук).

8. Шеркузиева, Г. Ф., Самигова, Н. Р., Шайхова, Л. И., & Жалилов, А. А. (1999). Комплексная гигиено-токсикологическая оценка "Laktonorm-N". ИНФЕКЦИЯ, ИММУНИТЕТ и ФАРМАКОЛОГИЯ, 261.

9. Самигова, Н. Р., & Шеркузиева, Г. Ф. (2021). Использование модульной системы обучения как неотъемлемой части при подготовке клинических ординаторов профилактической медицины (Doctoral dissertation, Namangan).

10. Самигова, Н. Р., & Шеркузиева, Г. Ф. (2021). Использование модульной системы обучения как неотъемлемой части при подготовке клинических ординаторов профилактической медицины (Doctoral dissertation, Namangan).

HUDUDDA ERKIN RAQOBAT MUHITINI SHAKLLANTIRISH ORQALI TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

Rajabov Nazirjon Razzoqovich

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası dotsenti

Boliyev Alisher Sobirjonovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu tezisda, hududda erkin raqobat muhitini shakllantirish orqali tadbirkorlikni rivojlantirish haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: raqobat muhiti, monopoliyaga qarshi komplayens instituti, birja savdolari, raqobatga qarshi kelishuv, raqobatga cheklovlar, erkin raqobat muhiti.

Annotation: This thesis talks about the development of entrepreneurship by creating an environment of free competition in the region.

Keywords: competitive environment, antitrust compliance agency, stock exchange, anti-competitive agreement, restrictions on competition, free competitive environment.

Аннотация: В данном тезисе говорится о развитии предпринимательства путем создания в регионе среды свободной конкуренции.

Ключевые слова: конкурентная среда, антимонопольный комплаенс, фондовая биржа, антиконкурентное соглашение, ограничение конкуренции, свободная конкурентная среда.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga

kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalari qo‘shma majlisidagi nutqida qayd etilganidek, “Sud xususiy mulk himoyasida turib, fuqaro va tadbirkorlarning huquqlarini tiklash orqali ijro idoralarini qonun doirasida ishlashga majbur qiladigan tizimni yaratishimiz zarur. Bu esa jamiyat taraqqiyotiga, birinchi navbatda, uning iqtisodiy ravnaqiga xizmat qiladi”.

Yurtimizda bir necha yillardan beri tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida hududda erkin raqobat muhitini shakllantirish bo‘yicha turli islohotlar olib borilmoqda. 2022 yil 8 noyabr Oliy Majlis Qonunchilik palatasining yalpi majlisida “Raqobat to‘g‘risida”gi qonun loyihasi muhokama qilindi. Mazkur qonun loyihasi 9 ta bob, 52 ta moddadan iborat bo‘lib, amaldagi “Raqobat to‘g‘risida”gi va “Tabiiy monopoliyalar to‘g‘risida”gi qonunlar birlashtirilmoqda. Muhokamada quyidagi maqsadlar ko‘zlandi:

- bunda normativ-huquqiy hujjatlar hamda ularning loyihalarini raqobat muhitiga ta’sirini baholash tartibi belgilandi;
- yana monopoliyaga qarshi komplayens instituti kiritilib, davlat ko‘magi ko‘rinishlari va ularni taqdim etishga nisbatan monopoliyaga qarshi talablarni belgilash ta’kidlandi;
- bundan tashqari, qonunga ommaviy savdo tushunchasi kiritilib, nafaqat tanlov va tender, balki auksion va boshqa elektron tarzda o‘tkaziladigan savdolarida raqobatni cheklash harakatlariga barham berish nazarda tutilmoqda;
- Qonun loyihasi bilan raqobatga qarshi kelishuv va o‘zaro muvofiqlashtirilgan harakatlar uchun javobgarlikni yengillashtirish tartibi kiritilmoqda.

Moliyaviy jarimalar kiritilishi munosabati bilan iqtisodiy konsentratsiyaga va tanlov (tender) yoki birja savdolariga doir monopoliyaga qarshi talablarni buzish harakatlari hamda raqobatga qarshi harakatlar uchun ma’muriy javobgarlik chiqarib tashlanyapti.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari mansabdor shaxsi yoki xizmatchisi tomonidan xomashyo, tovarlar va xizmatlarning erkin harakatlanishi va realizatsiya qilinishining (ko‘rsatilishining) noqonuniy cheklanishi hamda litsenziyalash, ro‘yxatga olish, akkreditatsiyadan o‘tkazish va ruxsat berish vakolati berilgan davlat unitar korxonalarini yoki muassasalari, yuridik shaxslar birlashmalari tomonidan raqobatni cheklaydigan qarorlar qabul qilinishi uchun ma‘muriy javobgarlik belgilanmoqda. Rasmiy xabarda ta‘kidlanishicha, qonun loyihasining qabul qilinishi alohida xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlarga asossiz ravishda eksklyuziv huquqlar, individual imtiyozlar, preferensiyalar berishning oldini olishi mumkin.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, Konstitutsiyaviy komissiya a‘zosi Adham Shodmonovning “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmaydi” nomli maqolasida shunday deydi: “(E‘tibor qaratsak, Konstitutsiyamizda “tadbirkorlik” so‘zi atigi ikkita moddada uchraydi. Shu ma‘noda, qayd etilgan moddaga “Davlat xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga qaratilgan investitsiyaviy muhitni shakllantirish uchun sharoit yaratadi”, “Xususiy mulkning kafolatlanganligi, unga nisbatan tajovuz qilish mumkin emasligi, xususiy mulkning daxlsiz ekanligi” haqidagi normalar kiritilishi kutilmoqda.

Hayotda xususiy mulkka nisbatan turli tajovuzlar kuzatilganda, tadbirkorlarning mulki yoki binosi buzilganda yoxud jamiyat manfaatlari uchun olib qo‘yilgan holatlarda kompensatsiya — zararning o‘rnini qoplash bilan bog‘liq masalalar hal etilmasdan qolib ketgan paytlar bo‘lgan. Bu esa ularning zarar ko‘rishiga, moliyaviy ahvoli yomonlashuviga olib kelgan.

Asosiy qonunimizga yana bir yangi — “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmaydi” degan norma kiritilishi kutilyapti. Bu esa, birinchi navbatda, tadbirkorlar oldida turgan eng murakkab va ko‘zga ko‘rinmas

to‘siqlar olib tashlanishi, umuman, iqtisodiy faoliyatda bunga yo‘l qo‘yilmasligiga qaratilgani bilan ahamiyatli.

Xorij tajribasiga e‘tibor qaratsak, Bolgariya, Vengriya, Gruzuya, Qozog‘iston, Jazoir va boshqa ko‘plab davlatlar konstitutsiyalarida ham xuddi shunday me‘yorlar mustahkamlanganiga guvoh bo‘lamiz. Mamlakatimizda Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati — O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi tuzilganiga kelasi yili yigirma yil to‘ladi. Bu, albatta, kichkina muddat emas. Elektoratimizning asosiy vakillari bo‘lgan tadbirkorlar, ishbilarmonlar, fermerlar insofsiz raqobat bozordagi tengsizlikka olib kelishini juda yaxshi tushunadi. Haqiqatan, insofsiz raqobat nosog‘lom deppinishlar, narx-navoning asossiz oshishiga olib keladi.

Shu ma‘noda, shubha yo‘qki, tadbirkorlarimiz Asosiy qonunimizda bunday normalar bo‘lishini ko‘pdan beri kutayotgani aniq va shu kabi takliflarning aksariyati aynan ulardan kelib tushgan. Insofsiz raqobatga, ya‘ni monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmasligi mamlakat investitsiyaviy muhitini yaxshilashda bevosita ishtirok etadigan tadbirkorlar uchun juda katta imkoniyat.

Shuningdek, ishbilarmon va mulkdorlar huquqlarini har tomonlama himoya qilish bo‘yicha qo‘yilgan vazifalarning konstitutsiyaviy kafolatlarini kuchaytirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, nafaqat yirik, balki kichik korxonalar, tadbirkorlik subyektlari, yakka tartibdagi ishbilarmonlar ham shu investitsiyaviy muhitning bir qismi sanaladi.

Bugun mamlakatimizda yalpi ichki mahsulotning qariyb 58-60 foizini tadbirkorlik subyektlari ishlab chiqaryapti. Ularda esa jami iqtisodiy faol aholining 78-82 foizi ishlaydi. Bu quvonarli hol, albatta. Ishonchimiz komilki, yurtimizda munosib investitsiya muhiti yaratish va monopollashtirishga yo‘l qo‘yilmasligi, bu borada fundamental normalarning bevosita Konstitutsiyamizda mustahkamlanishi iqtisodiy, investitsiyaviy muhitni yanada yaxshilash

barobarida, eksport salohiyatini kuchaytirish, jahon reytingida birinchi qirqtalikdan joy olishimizga mustahkam asos yaratadi.)”

Raqobatning eng katta raqibi bu albatta, “Monopoliya” dir. Monopoliya uch asosiy sababga ko‘ra yuzaga keladi:

- yirik ilmiy va texnik kashfiyotlar;
- Rivojlanish natijasida kapitalning konsentratsiyasi va markazlashuvi jarayonlarini kuchaytirish ishlab chiqaruvchi kuchlar jamiyat;
- Mulkchilikning yangi shakllarining paydo bo'lishi, ayniqsa aksiyadorlik jamiyati.

Monopoliyalar mamlakat iqtisodiyotida qarama-qarshi rol o'ynaydi. Bir tomondan (salbiy), monopoliyalar ishlab chiqarishni cheklashi va unga yuqori narxlarni belgilashi mumkin. Bu esa mamlakat iqtisodiyotida resurslarning noratsional taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. Monopoliyalar daromadlar tengsizligini kuchaytirishi mumkin. Yirik firmalar ilmiy-texnika taraqqiyotini (ilmiy-texnika taraqqiyoti) rivojlantirishda har doim ham o‘z imkoniyatlaridan foydalanavermaydi, ular aholi turmush darajasining pasayishiga ta’sir ko‘rsatishi, bozordagi raqobatni cheklab qo‘yishi, bozordagi raqobatni cheklab qo‘yishi mumkin. ishlab chiqaruvchi iste'molchi ustidan. Boshqa tomondan (ijobiy) monopoliya mahsulotlari boshqacha yuqori sifatli. Katta firma tadqiqot va ishlanmalarni amalga oshirishi mumkin. Monopoliyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlariga ega. Moddiy va moliyaviy resurslarni tejash imkoniyati mavjud. Ammo kichik va o‘rta sinf tadbirkor vakillari rivojlanishiga va raqobat muhitiga o‘z salbiy ta’sirini ko‘rsatadi.

Raqobatning iqtisodiyotga ijobiy ta'siri esa quyidagicha:

- rivojlanishiga hissa qo‘shadi ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, doimiy ravishda tovar ishlab chiqaruvchisini ariza berishga majbur qilish eng yaxshi texnologiya resurslardan oqilona foydalanish. Raqobat tufayli iqtisodiy samarasiz

ishlab chiqarish, eskirgan uskunalar, sifatsiz tovarlar yuviladi;

- talabning o'zgarishiga sezgir bo'lib, ishlab chiqarish xarajatlarining arzonlashishiga olib keladi, narxlarning o'sishini sekinlashtiradi va ba'zi hollarda ularning pasayishiga olib keladi;

- ma'lum darajada kapitalning daromadlilik darajasi va darajasini tenglashtiradi ish haqi milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida.

Xulosa:

Raqobat bozor munosabatlarining ajralmas qismi bo'lib, jarayonni iloji boricha madaniyatli qilish uchun uning qoidalari asta-sekin, lekin izchil takomillashtirilmoqda. Ushbu kurashning turlari va usullari har xil, ammo umuman olganda, ular mahsulotni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beruvchi afzalliklarni ta'minlashga to'g'ri keladi. Davlat va milliy yurisdiksiyalar tomonidan ko'riladigan ma'muriy choralar raqobatni saqlashga yordam beradi va monopolizatsiyani oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutqi.

2. [tps://lex.uz](https://lex.uz) - O'zRes. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

3. “Yangi O'zbekiston” gazetasining shu yil 9-iyun sonida Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, Konstitutsiyaviy komissiya a'zosi Adham Shodmonovning “Insofsiz raqobat va monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi” nomli maqolasi.

**SANOAT ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA ASOSIY
FONDLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH
YO‘LLARI**

Norkulov Odil Abdurasulovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisdanoat ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ishlab chiqarish, asosiy fondlar, ishlab chiqarish quvvati, korxonafondlari, samaradorlikni oshirish, asosiy fondler, samarali foydalanish.

Annotation: This thesis talks about ways to improve the efficiency of the use of fixed assets in industrial production enterprises.

Keywords: production, fixed assets, production capacity, enterprise funds, efficiency improvement, fixed assets, efficient use.

Аннотация: В данной диссертации говорится о путях повышения эффективности использования основных фондов на предприятиях промышленного производства.

Ключевые слова: производство, основные фонды, производственные мощности, фонды предприятия, повышение эффективности, основные фонды, эффективное использование.

Korxonalarning faoliyat ko‘rsatkichlaridagi mulkiy munosabatlar, tashkiliy va uslubiy o‘zgartirishlardan maqsad ishlab chiqarish jarayonlarini oqilona tashkil etish uchun tashkilot rahbarlari ixtiyoriga o‘tkazishdir. Demak, xo‘jalik yuritish subyektlarining ulushi ortib boradi.

Asosiy fondlar va ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish samaradorligi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining asosiy fondlari va ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish samaradorligini oshirish alohida o‘rin tutadi. Korxonaning sanoat ishlab chiqarishdagi o‘rni, uning moliyaviy holati, bozordagi raqobat bardoshligi ham yuqoridagilarga bog‘liq bo‘ladi.

Asosiy fondlarni yangilash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish. Sanoatning barcha tarmoqlarida asbob-uskunalarining ishlash vaqtini oshirish uchun zaxiralar juda katta. Misol uchun, burg‘ulashda asbob-uskunalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri tog‘ jinslarini yo‘q qilish jarayoni bilan shug‘ullanadi, ya‘ni. asosiy ishlab chiqarish jarayonida quduqni qurishning umumiy kalendar vaqtining atigi 14-15% ni tashkil qiladi. Qolgan vaqt uskunalar boshqa ish turlari bilan band bo‘ladi yoki ishlab chiqarish jarayonida umuman yo‘q. Taxminan 50-60% hollarda fermadagi asbob-uskunalar umuman ishlamaydi, chunki u o‘rnatish, demontaj qilish, ko‘chirish, ta‘mirlash, konservalash, zaxiralash, ta‘mirlashni kutish va hokazo jarayonlarida bo‘ladi. Shuning uchun uning ulushi. quduqlarni burg‘ilashda ishtirok etish vaqti ham kamroq. Bundan tashqari, burg‘ulash uskunalarining kalendar ish vaqtining atigi 60-70 foizi unumdor vaqtga to‘g‘ri keladi, qolganlari esa samarasiz sarflanadi: avariya va asoratlarni bartaraf etishga, alohida ishlab chiqarish bo‘g‘inlari ishida nomuvofiqlik tufayli tashkiliy tanaffuslarga, va ta‘mirlash ishlari. Ish vaqti balansidan foydalanishni yaxshilash bir xil qurilmalar parki bilan sezilarli darajada kattaroq kirish hajmini olish imkonini beradi.

Uskunalaridan keng foydalanishni yaxshilashning zaxiralaridan biri uning ekspluatatsiyasini kapital ta‘mirlash muddatini ko‘paytirishdir.

Neft qazib olishda quduqlarning ishlash muddatini oshirishga, birinchidan, bo‘sh turgan quduqlarni ishga tushirishni tezlashtirish orqali erishish mumkin; ikkinchidan, mavjud quduq zaxirasining avariya va ishlamay qolishlarini bartaraf etish; uchinchidan, ta‘mirlash ishlarini jadallashtirish, ayniqsa joriy yerosti ta‘mirlash. Shu bilan birga, gaz ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va ta‘mirlash ishlarini mexanizatsiyalash katta ahamiyatga ega.

Texnologik birliklarning ishlamay qolishi (kalendar vaqtining% da) o‘rtacha: birlamchi distillash - 8,5; termal yorilish - 20; katalitik yorilish - 17,3; gidrotozalash - 21,8 va boshqalar. To‘xtab qolishning ko‘p qismi texnologik bloklarni ta‘mirlash bilan bog‘liq va muqarrar, ammo uzilishlar tashkiliy sabablarga ko‘ra ham sodir bo‘ladi: xom ashyo, konteynerlar, elektr energiyasi va boshqalar. Baxtsiz hodisalar sabablarini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, ular

ko‘pincha texnologik rejimni, foydalanish qoidalarini buzish yoki ishlab chiqaruvchi tomonidan etkazib beriladigan uskunalardagi nuqsonlar natijasida yuzaga keladi.

O‘rnatishlarning ishlash muddatini sezilarli darajada oshirishga kapital ta‘mirlash muddatini uzaytirish natijasida erishish mumkin. Ko‘pincha texnologik qurilmalar xomashyo tarkibidagi tuzlar va oltingugurt birikmalari ta‘sirida asbob-uskunalar va quvurlarning korroziyasi yoki quvurli pechlarda va boshqa apparatlarda koks hosil bo‘lishi sababli ta‘mirlash uchun to‘xtatiladi. Aynan shu sabablarga ko‘ra ishlab chiqarishda to‘xtab qolishlar xomashyoning yetarli darajada sifatli tayyorlanmaganligi, sifatsiz ta‘mirlanganligi, materiallar va qoplamalarning sifatsizligi, texnologik rejimga rioya qilmaslik, ayrim avtomatlashtirish vositalarining yetishmasligi bilan bog‘liq. Binobarin, xomashyoni tayyorlash darajasini oshirish, ularni idoralararo me‘yorlarga qat‘iy muvofiq ta‘minlash, ta‘mirlash va materiallar sifatini oshirish orqali kapital ta‘mirlash muddatlarini uzaytirishga erishish mumkin.

O‘rnatishlarning ishlash muddatini ko‘paytirishga, shuningdek, rejali profilaktik ta‘mirlash vaqtida ularning ishlamay qolish vaqtini qisqartirish orqali ham erishish mumkin. Ta‘mirlash vaqtida qurilmalarning to‘xtab qolish muddati kapital ta‘mirlash masofasiga, ta‘mirlash ishlarini tashkil etish va mexanizatsiyalashga bog‘liq. Ko‘pgina zavodlar standart ta‘mirlash vaqtlariga bardosh berishga qaramay, ikkinchisini ta‘mirlash tarmoqlari jadvallarini qo‘llash, yanada markazlashtirish, ishlarni mexanizatsiyalash darajasini oshirish, mehnat kooperatsiyasini yaxshilash (ixtisoslashganlar o‘rniga murakkab ta‘mirlash guruhlarini yaratish) bilan qisqartirish mumkin. mehnatga haq to‘lash tizimini takomillashtirish va qoidalarga ehtiyotkorlik bilan rioya qilish, texnologik jihozlarni ishlatish, texnologik rejim, qayta ko‘rib chiqish va ta‘mirlash.

Asosiy vositalardan keng foydalanishni yaxshilash, bir tomondan, kalendar davrda (smenada, kun, oy, chorak, yil davomida) mavjud asbob-uskunalarining ishlash muddatini ko‘paytirishni, ikkinchi tomondan, ishlab chiqarish hajmini oshirishni nazarda tutadi. korxonada va uning ishlab chiqarish bo‘linmasida mavjud bo‘lgan barcha jihozlarning bir qismi sifatida ishlaydigan uskunalarning soni va solishtirma og‘irligi.

Uskunaning ishlash muddatini ko‘paytirish quyidagilar tufayli erishiladi:

1) o‘rtasidagi mutanosiblikni doimiy saqlash har bir ishlab chiqarish maydonchasidagi, umuman korxonalar sexlari o‘rtasida, sanoatning har bir tarmog‘i doirasidagi alohida tarmoqlar o‘rtasida, tarmoqlarning rivojlanish sur‘atlari va nisbati o‘rtasidagi alohida jihozlar guruhlarining ishlab chiqarish quvvatlari;

2) asosiy vositalarga texnik xizmat ko‘rsatishni yaxshilash, belgilangan ishlab chiqarish texnologiyasiga rioya qilish, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil etishni takomillashtirish, bu esa asbob-uskunalarining to‘g‘ri ishlashiga, ishlamay qolishlari va avariylarning oldini olishga, o‘z vaqtida va sifatli ta‘mirlashni amalga oshirishga yordam beradi. Ta‘mirlashda uskunaning to‘xtab qolishi va kapital ta‘mirlash muddatini ko‘paytirish;

3) ish vaqtining tannarxida asosiy ishlab chiqarish operatsiyalarining ulushini oshirish, bir qator tarmoqlar korxonalarida ishida mavsumiylikni kamaytirish, korxonalar ishida siljishni oshirish chora-tadbirlarini amalga oshirish.

Asosiy vositalardan foydalanishning intensiv usulini qo‘llash taklif etilmoqda. Bu bir xil uskuna uning quvvatlaridan to‘liqroq foydalanish hisobiga vaqt birligiga ko‘proq mahsulot hajmini olishga olib keladi.

Asosiy vositalardan intensiv foydalanishga misol sifatida burg‘ulash uskunalarini majburiy rejimlarda ishlatish mumkin, chunki xuddi shu vaqt ichida kattaroq kirish hajmiga erishiladi. Asosiy vositalardan foydalanishni takomillashtirishning intensiv usuli ekstensivga qaraganda samaraliroqdir, chunki asbob-uskuna quvvatidan maksimal darajada foydalanish uchun uni modernizatsiya qilish, doimiy ravishda takomillashtirish va yangi, samaraliroq dizaynlarni ishlab chiqish kerak.

Burg‘ulash uskunasidan yanada intensiv foydalanish burg‘ulashning ilg‘or texnikasi va texnologiyasini qo‘llash, geologik talablarga javob beradigan texnik vositalardan kompleks foydalanish orqali erishiladi. Neftni qayta ishlash va neft-kimyo sanoatida bu agregatlarning kunlik mahsuldorligini oshirish bilan bog‘liq. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, har yili texnologik rejimni takomillashtirish, xom ashyo sifatini va uni ta‘minlash ritmini yaxshilash, avtomatlashtirish sxemalarini takomillashtirish va hokozalar natijasida qurilmalarning kunlik unumdorligini oshirishga erishiladi. texnologik qurilmalarning ishlashini tahlil qilish ushbu jarayonning barqarorligi etarli emasligini ko‘rsatdi. Ko‘pgina qurilmalarning kunlik unumdorligining o‘zgarish koeffitsienti 8 dan 15% gacha.

Texnologik sxema bo'yicha ketma-ket ulangan texnologik agregatlarning quvvatlarida xom ashyo yetkazib berish ritmi buzilganda, uning sifati me'yorlardan chetga chiqqanda, korxonada ichidagi mutanosiblik buzilganda bunday holat yuzaga kelishi mumkin. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uskunalardan foydalanishni ta'minlashi mumkin. Texnologik qurilmalardan intensiv foydalanishni yaxshilash uchun asbob-uskunalar imkoniyatlarini to'g'ri aniqlash katta ahamiyatga ega.

Texnologik jarayonlarni takomillashtirish hisobiga ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlardan foydalanish intensivligi ham ortib bormoqda; bir hil mahsulotlar ishlab chiqarishning optimal konsentratsiyasi asosida uzluksiz oqimli ishlab chiqarishni tashkil etish; xomashyoni tanlash, ularni ma'lum texnologiya va mahsulot sifati talablariga muvofiq ishlab chiqarishga tayyorlash; korxonalar, sexlar va ishlab chiqarish maydonlarining bir xil, ritmik ishlashini ta'minlash, mehnat ob'ektlarini qayta ishlash tezligini oshirish va vaqt birligiga, asbob-uskunalar birligiga yoki 1 kv.m ishlab chiqarish maydoni. Amaldagi korxonalarining asosiy fondlaridan foydalanishning intensiv usuli, shuning uchun ularni texnik qayta jihozlash, asosiy fondlarni yangilash sur'atlarini oshirishni o'z ichiga oladi. Bir qator tarmoqlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mavjud zavod va zavodlarni jadal texnik qayta jihozlash asosiy fondlarning eskirishi sezilarli darajada bo'lgan korxonalar uchun ayniqsa muhimdir.

Korxonalar va alohida texnologik birliklarni texnik qayta jihozlash va rekonstruksiya qilish. Amaldagi korxonalarini texnik qayta jihozlash alohida ishlab chiqarish maydonlari va texnologik qurilmalarning texnik darajasini oshirishga qaratilgan. Bu yangi texnika va texnologiyani joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish, eskirgan, jismonan eskirgan asbob-uskunalarini modernizatsiya qilish va yangi, unumdorroqlari bilan almashtirishni anglatadi. Rekonstruksiya - ishlab chiqarishni qisman qayta jihozlash va eskirgan va jismonan eskirgan uskunalarni almashtirish. Texnik jihatdan qayta jihozlash va rekonstruksiya qilishning asosiy natijasi - asosiy va yordamchi ishlab chiqarishda ishlab chiqarishning texnik darajasini oshirishdir. Ishlab chiqarishning texnik darajasining oshishi umumiy ishlab chiqarish hajmida mahsulot sifatining oshishiga, maqsadli mahsulot ishlab chiqarish hajmining oshishiga, kapital ishlab chiqarish va mehnat

unumdorligining oshishiga, ishlab chiqarish tannarxining kamayishiga yordam beradi.

Korxonalar amaliyoti shuni ko'rsatadiki, texnologik birliklarni ishlatish jarayonida to'siqlar paydo bo'ladi: uskunalarning bir qismi boshqalarga qaraganda kamroq quvvatga ega, asosiy va yordamchi ishlab chiqarish o'rtasida shunga o'xshash nomutanosibliklar paydo bo'ladi. Texnik qayta jihozlash va rekonstruksiya qilish ayrim turdagi uskunalari yoki asosiy va yordamchi - yordamchi ishlab chiqarish quvvatlaridagi ba'zan yuzaga keladigan nomutanosibliklarni bartaraf etishga imkon beradi.

Asosiy fondlar va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni yaxshilash ko'p jihatdan xodimlarning malakasiga, ayniqsa mashinalar, mexanizmlar, agregatlar va boshqa turdagi ishlab chiqarish uskunalari xizmat ko'rsatuvchi ishchilarning mahoratiga bog'liq. Ishchilarning mehnatga ijodiy va vijdonan munosabati asosiy fondlar va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni yaxshilashning muhim shartidir. Ma'lumki, ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlardan foydalanish darajasi ko'p jihatdan ma'naviy va moddiy rag'batlantirish tizimining mukammalligiga bog'liq.

Asosiy fondlardan samaraliroq foydalanish uchun korxonada quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin.

- Ishlaydigan xodimlarning malakasini oshirish, bu esa asbob-uskunalar bilan yanada samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlashni ta'minlaydi.

- Asosiy va yordamchi ishchilarni iqtisodiy rag'batlantirish, ish haqining mahsulot ishlab chiqarish va sifatiga bog'liqligini ta'minlash. Yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga erishgan xodimlarni rag'batlantirish va mukofotlash uchun mablag'larni shakllantirish.

- Ijtimoiy ishlarni amalga oshirish, xodimlarning malakasini oshirish, mehnat va dam olish sharoitlarini yaxshilash, dam olish tadbirlari va ishchining jismoniy va ma'naviy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan boshqa tadbirlarni ta'minlash.

Yangilash koeffitsienti - davr uchun olingan yangi asosiy vositalarning dastlabki qiymatining (OSPN) ushbu davr oxiridagi asosiy vositalar qiymatiga nisbati: $\frac{K_{oos} \cdot OS_{pn}}{OS_k}$ Yangilanish intensivligi koeffitsienti hisobot davrida tugatilgan (nafaqaga chiqarilgan) asosiy vositalar qiymatining hisobot davrida olingan (ro'yxatga olingan) yangi asosiy vositalar qiymatiga nisbatini ko'rsatadi:

$\frac{Q_{arindosh} \cdot OS_L}{OS_{pn}}$ Asosiy vositalarni yangilash miqyosi omili yangi

asosiy vositalarning davr boshidagi darajasiga nisbatan ulushini tavsiflaydi: $K_m = O_{Spn} / O_{Sn}$ O'zgartirish koeffitsienti amortizatsiya natijasida ishdan chiqqan asosiy vositalar qiymatining yangi olingan mablag'lar qiymatiga nisbati sifatida hisoblanadi: $K_{zam} = O_{Sv} / O_{Sp}$ Asosiy vositalarning barqarorlik koeffitsienti kompaniyaning keyingi foydalanish uchun saqlanadigan asosiy vositalarini tavsiflaydi: $K_c = (O_{Sn} - O_{Sv}) / O_{Sn}$ Yaroqlilik muddati koeffitsienti qoldiq qiymatining (O_{Sost}) asosiy vositalarning dastlabki qiymatiga (O_{Sperv}) nisbati sifatida aniqlanadi: $K_g = O_{Co} / O_{perv}$ 1-Kizn Asosiy vositalarning amortizatsiya koeffitsienti asosiy vositalarning texnik holatini tavsiflaydi, amortizatsiya (amortizatsiya) summasining (A) asosiy vositalarning dastlabki qiymatiga nisbati sifatida hisoblanadi: $K_{izn} = A / O$ birinchi Pensiya koeffitsienti - ishlab chiqarilgan asosiy vositalar qiymatining davr boshidagi asosiy vositalar qiymatiga nisbati: Yuqoridagi koeffitsientlarni hisoblash natijalari korxonaning asosiy fondlari harakati va ularning texnik holatini tavsiflaydi. Ko'rsatkichlarning qiymatlari dinamika va statikada taqqoslanadi. Koeffitsientlarni gorizont va vertikal baholash asosida xulosalar chiqariladi va tegishli boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Korxonaning asosiy fondlarining harakatlanish jarayonini kuzatish va tahlil qilish orqali asosiy vositalar bilan ta'minlanish darajasini (miqdori, assortimenti, ulardan foydalanish darajasi) aniqlash mumkin. Bularning barchasi korxonaning asosiy fondlaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun zaxiralarni izlash uchun zarurdir. Asosiy vositalardan foydalanish ko'rsatkichlari asosiy vositalardan foydalanishning asosiy ko'rsatkichi tovar mahsuloti tannarxining asosiy vositalarning o'rtacha yillik tannarxiga nisbati sifatida hisoblangan mablag'lar rentabelligi darajasidir. Shuningdek, ishlab chiqarish hajmining ko'payishi va asosiy fondlarning o'rtacha yillik qoldiqlarining qisqarishini tavsiflovchi kapital unumdorligining o'sishi uchun zaxiralarni aniqlash kerak. Kapital unumdorligini oshirish zaxirasi quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$\Delta F = F_v - F_f \cdot ((VP_f + \Delta VP) / (F_{sr} + F_{dop} - Mill)) - (VP_f / F_{sr})$$

Bu yerda, ΔF - kapital unumdorligini oshirish zahirasi; F_v , F_f - mos ravishda kapital unumdorligining mumkin bo'lgan va haqiqiy darajasi; ΔVP - ishlab chiqarishni ko'paytirish uchun zaxira; F_{dop} - ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun zaxiralarni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining qo'shimcha miqdori; Tegirmonlar - asosiy vositalarning o'rtacha yillik qoldiqlarini kamaytirish uchun zaxira. Bundan tashqari, kapitalning intensivligi, kapital unumdorligiga teskari ko'rsatkich hisoblanadi. Kapital unumdorligi darajasining ozgarishiga bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi (kapital unumdorligini omilli tahlil qilish). Ushbu omillarning qiymati tahlil qilingan va bazis yilidagi ko'rsatkichni taqqoslash yo'li bilan hisoblanadi. Tahlilning keyingi

bosqichi kapital-mehnat nisbatini aniqlashdan iborat. Kapital-mehnat nisbati - bu bir ishchiga to'g'ri keladigan asosiy vositalarning qiymati bo'lib, ko'rsatkich korxonaning asosiy vositalar bilan ta'minlanishini tahlil qilish imkonini beradi. Kapital-mehnat nisbati barcha asosiy vositalarning o'rtacha yillik qiymatining (Fsr.) korxonadagi o'rtacha ishchilar soniga nisbati sifatida aniqlanadi:
$$\overline{F_{\text{voor}}} = \overline{F_{\text{sr}} / R}$$
 Asosiy vositalardan foydalanish darajasi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'ldiradigan ko'rsatkich - bu bir ishchiga (asosiy yoki yordamchi ishlab chiqarishda band bo'lgan shaxsga) to'g'ri keladigan asosiy ishlab chiqarish fondlarining qiymatini ko'rsatadigan ko'rsatkich:
$$\overline{F_{\text{voor}}} \approx \overline{F_{\text{pr}} / R_{\text{rab}}}$$
 Bu yerda, R_{rab} - ishchilar soni;

P - korxonadagi xodimlar soni (barcha ishchilar, muhandislar va ma'muriy xodimlarni o'z ichiga oladi). Umumlashtiruvchi ko'rsatkichlar tahlil qilingandan so'ng korxonaning ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi batafsilroq o'rganiladi. Imkoniyatlardan foydalanish Ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi: 1. Keng yuklash -
$$\overline{K_{\text{ext}}} = \overline{T_{\text{f}} / T_{\text{pl}}}$$
 2. Og'ir yuk -
$$\overline{K_{\text{inten}}} = \overline{V_{\text{Pf}} / V_{\text{Ppl}}}$$
 3. Uskunalardan foydalanishni har tomonlama tavsiflovchi integral yuk koeffitsienti, umumlashtiruvchi ko'rsatkich -
$$\overline{J} = \overline{K_{\text{ext}} * K_{\text{inten}}}$$
 Bu yerda, T_{f} , T_{pl} - mos ravishda asbob-uskunalar ish vaqtining haqiqiy va rejali fondi; V_{Pf} , V_{Ppl} - mos ravishda, haqiqiy va rejalashtirilgan o'rtacha soatlik ishlab chiqarish. Bir hil asbob-uskunalar guruhlari uchun ishlab chiqarish hajmining uning miqdori, ekstensivligi va foydalanish intensivligi bo'yicha o'zgarishini quyidagi model bo'yicha aniqlash mumkin:
$$\overline{V_{\text{P}}} \approx \overline{K * D * K_{\text{sm}} * P * S_{\text{V}}}$$
 Bu yerda, K - uskunaning o'rtacha yillik miqdori; D - ishlagan kunlar soni; K_{cm} - siljish koeffitsienti; P - smenaning o'rtacha davomiyligi; CB - 1 mashina-soat uchun ishlab chiqarish ishlab chiqarish. Ushbu omillarning ta'sirini hisoblash zanjirli almashtirish, mutlaq va nisbiy farqlar yordamida amalga oshiriladi. Va nihoyat, asosiy vositalarni tahlil qilish natijalari ma'lum turdagi mashina va uskunalardan foydalanishni tavsiflovchi xususiy ko'rsatkichlarni hisoblash bilan to'ldirilishi mumkin. Masalan, tahlil qiladi korxonada binolaridan foydalanish darajasi. Korxonada tomonidan ishlab chiqarilgan qancha mahsulot 1 kvadratga to'g'ri kelishini ko'rsatadigan ko'rsatkich hisoblanadi. korxonaning umumiy maydonining metri (sanoat va nosanoat):
$$\overline{F_{\text{pl}}} = \overline{V_{\text{P}} / S}$$
 Bu yerda, V_{P} - yalpi ishlab chiqarish, S - umumiy maydon. Ammo, mahsulot noishlab chiqarish vositalarida ishlab chiqarilmaganligi sababli, bu ko'rsatkich 1 kv.m uchun mahsulot ishlab chiqarishni aniqlash uchun ko'proq qo'llaniladi. ishlab chiqarish maydonlari. Bundan tashqari, korxonada maydonidan foydalanishni o'rganishda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish maydonlarining umumiy maydondagi ulushi, shuningdek, ishlab chiqarish maydonining umumiy maydonida asosiy va

yordamchi ishlab chiqarish egallagan o‘ziga xos maydon hisoblanadi. Asosiy vositalarni tahlil qilish jarayonida u yoki bu tarzda korxonada faoliyatiga va xususan, asosiy vositalardan foydalanish samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi va o‘rganiladi. Bu ochib beradi Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llari va zaxiralari. Ular o‘rnatilmagan asbob-uskunalarini ishga tushirish, uni almashtirish va modernizatsiya qilish, kun bo‘yi va smena ichidagi ishlaymay qolish vaqtini qisqartirish, smenalar koefitsientini oshirish, undan intensiv foydalanish, modernizatsiya va texnik qayta jihozlash bo‘yicha chora-tadbirlarni joriy etish bo‘lishi mumkin. Masalan, yangi asbob-uskunalarini ishga tushirish hisobiga ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun zaxiralar quyidagicha aniqlanadi: $\sqrt{VPk \cdot \Delta K \cdot Df \cdot Ksmf \cdot Pf \cdot SVf}$ Bu erda, ΔK - uskunaning qo‘shimcha miqdori; Df - ishlagan kunlar soni (aslida); $Ksmf$ - siljish koefitsienti; Pf - ish kunining o‘rtacha uzunligi; SVf - ishlab chiqarish. Uskunaning butun kunlik ishlaymay qolishining qisqarishi yiliga har bir birlik tomonidan ishlagan kunlar sonining o‘shishiga olib keladi. Ushbu o‘shish quyidagicha hisoblanadi: $\sqrt{Vpd \cdot Kv \cdot \Delta Df \cdot Ksmf \cdot Pf \cdot SVf}$ Bu erda, ΔD - ish kunlarining qo‘shimcha soni; Kv - ish kunlarining mumkin bo‘lgan soni. $\sqrt{VPkcm \cdot Kv \cdot Dv \cdot \Delta Ksmph \cdot Pf \cdot SVf}$ Smenalar ichidagi to‘xtab qolish vaqtini qisqartirish orqali o‘rtacha smena muddati ortadi va shuning uchun ishlab chiqarish: $\sqrt{Vpp \cdot Kv \cdot Dv \cdot Ksmv \cdot \Delta P \cdot SVf}$ Uskunaning o‘rtacha soatlik ishlab chiqarishini ko‘paytirish orqali ishlab chiqarishni ko‘paytirish zaxirasini aniqlash uchun siz quyidagi formuladan foydalanishingiz kerak:

$\sqrt{VPsv \cdot Kv \cdot Dv \cdot Ksmv \cdot Pv \cdot \Delta SV \cdot OT}$ korxonada oldiga qo‘yilgan eng muhim maqsadlarga erishish uchun ishlab chiqarishda qo‘llaniladi.

Xulosa:

Korxonalarning asosiy fondlarini samarali qayta ishlab chiqarish o‘zining me‘yoriy xizmat muddatini o‘tab bo‘lgan mavjud asbob-uskunalarini almashtirish uchun etarli bo‘lgan investitsiyalarni to‘plash sharoitida mumkin.

Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi yiliga (korxonada darajasida) ishlab chiqarilgan mahsulotning asosiy vositalarning o‘rtacha yillik umumiy qiymatiga nisbati sifatida hisoblangan mablag‘larning rentabellik darajasini tavsiflaydi. Tarmoqlar darajasida ishlab chiqarish ko‘rsatkichi yoki yalpi qo‘shilgan qiymat, umuman iqtisodiyot darajasida esa yalpi ichki mahsulot qiymati qo‘llaniladi.

Aktivlar rentabelligi ishlab chiqarish hajmining dastlabki qiymati bo‘yicha sanoat va ishlab chiqarish asosiy fondlarining o‘rtacha miqdoriga bo‘linganligidir.

Asosiy fondlardan foydalanish darajasining oshishi qo'shimcha kapital qo'yilmalarsiz va qisqa vaqt ichida ishlab chiqarish hajmini oshirish imkonini beradi. Ishlab chiqarish sur'atlarini tezlashtiradi, yangi fondlarni takror ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ijtimoiy mahsulot ishlab chiqarish va milliy daromadni oshirish uchun asosiy ishlab chiqarish fondlaridan oqilona foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3153-son Qarori.
2. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlari. - T.: "O'zbekiston". 1996. Tom 2, 3-36 betlar.
3. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz-jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi. 2005 yil 28 yanvar. «Xalq so'zi», 2005 yil, 31 yanvar.
4. Yusupov, V.I., Asqarova A.A. Korxonaning iqtisodiy samaradorligi [Matn] / V.I.Yusupov, A.A. Asqarova // Iqtisodiyot fani xizmatida 50 yil. Shanba. "Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi iqtisodiyoti" kafedrasida tashkil topganining 50 yilligiga bag'ishlangan maqolalar. Rossiya Federatsiyasi Qishloq xo'jaligi vazirligi, Boshqird davlat agrar universiteti. - Ufa, 2014. - S. 439-442.
5. A.Ortiqov. «Sanoat iqtisodiyoti» (darslik). –T.: TDIU. 2004.
6. E. Maxmudov. "Korxonalar iqtisodiyoti" (o'quv qo'llanma) –T.: TDIU. 2004. 208-bet.
7. Korxonalar iqtisodiyoti // Safronov N.A. Elektron pochta manzili: <http://efaculty.kiev.ua/>.
8. Ommaviy baholashda mashinalar, jihozlarning jismoniy eskirish qiymatini aniqlash muammolari /V.V. Igonin // REJ, № 11, 2010 yil ISSN 0130-9757.
9. Korxonalar tomonidan asosiy fondlardan foydalanish mexanizmini takomillashtirish / V.V.Gorbunova // REG, 2011 yil 7-son. ISSN 0130-9757.
10. Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari / Iqtisodiy statistika // Elektron manzil: <http://www.grandars.ru/>.

11. Sanoat korxonasining asosiy ishlab chiqarish fondlaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlash metodikasi / O.V.Babich. Elektron pochta manzili: <http://referent.mubint.ru/security/8/4574/1?try>.

12. Korxonalarda ta‘mirlash xodimlari mehnatini me‘yorlashda yangi yondashuvlar. / I.B. Omelchenko.

13. Simulyatsiya asosida korxonaning asosiy fondlarini tahlil qilish usulini takomillashtirish. // Iqtisodiyot - 2011 yil

14. Asosiy vositalarni takror ishlab chiqarish jarayonining samaradorligi uchun shart-sharoitlarni aniqlash / V.S.Smironova // Xalqaro eksperimental ta‘lim jurnali, No 8, 2011 yil, ISSN 1996-3947

**MEVA-SABSAVOTCHILIK, G‘ALLACHILIK VA CHORVACHILIK
KLASTER FAOLIYATINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH
YO‘LLARI**

Shorustamov Shavkat Shorasul o‘g‘li

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Salimov Baxtiyor Tajiyevich

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası professori

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: ushbu tezisda, meva-sabsavotchilik, g‘allachilik va chorvachilik klaster faoliyatini innovatsion rivojlantirish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: qishloq xo‘jaligi, meva-sabzavotchilik klasterlari, yer maydonlari, dehqonchilik, pillachilik, baliqchilik, bog‘dorchilik, chorvachilik, agrotexnik qoidalar.

Annotation: this thesis talks about ways of innovative development of fruit-vegetable, grain and livestock cluster activities.

Keywords: agriculture, fruit and vegetable clusters, land areas, farming, cocooning, fisheries, horticulture, animal husbandry, agrotechnical regulations.

Аннотация: в данной диссертации говорится о путях инновационного развития деятельности плодоовощного, зернового и животноводческого кластеров.

Ключевые слова: сельское хозяйство, плодоовощные кластеры, земельные участки, земледелие, коконирование, рыболовство, садоводство, животноводство, агротехнические правила.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5853-son Farmonida:

-Qishloq xo‘jaligida bilim va innovatsiyalar milliy markazining tarkibidagi ilmiy muassasalarning yer maydonlarida tadbirkorlik subyektlarini shartnoma asosida jalb qilgan holda sabzavot, poliz va kartoshka, dukkakli, moyli ekinlar, mevali va tok ko‘chatlari yetishtirishni tashkil etish;

-meva-sabzavotchilik klasterlari, fermer va dehqon xo‘jaliklari hamda boshqa mahsulot yetishtiruvchilarni qiynayotgan muammolarni o‘z vaqtida bartaraf etish, mamlakatning eksport salohiyatini hamda investitsion jozibadorlikni oshirish;

-shakllangan dehqonchilik ko‘nikmalari, tuproq-iqlim sharoiti, suv ta‘minotidan kelib chiqib, respublikaning barcha tumanlarining hududlari muayyan turdagi mahsulotlar yetishtirishga bosqichma-bosqich ixtisoslashtirish (qishloq xo‘jaligi ekinlarini joylashtirishda asosiy e‘tibor uning hosildorligi, eksportbopligi, yaxlit maydonlarda yetishtirilishiga e‘tibor berish; kooperatsiya va klaster tizimi asosida mahsulot yetishtirish, uni qayta ishlash, saqlash va ichki hamda tashqi bozorlarga sotish tizimi yo‘lga qo‘yish);

-bog‘dorchilik va issiqxona xo‘jaligini rivojlantirish agentligi 2021-yil 1-apreldan boshlab Qoraqalpog‘iston Respublikasi hamda viloyatlarda hudud ixtisosligidan kelib chiqib, tuman hokimliklari zaxirasidagi yaxlit holda 300 gektargacha yer maydonlarida plantatsiya usulida intensiv bog‘ va tokzorlar barpo etish va yetti yil muddatda to‘lash sharti bilan aholiga sotish tizimini yo‘lga qo‘yish;

-kooperatsiya shartlarida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun yoshlarga foydalanishga kiritiladigan yer maydonlari ijaraga beriladi, shuningdek, fermer xo‘jaliklari hamda boshqa qishloq xo‘jaligi korxonalarining ekin maydonlari ikkilamchi ijaraga berish;

-yoshlar uchun ekin maydonlari, avvalo, aholi yashaydigan qishloq hududlariga yaqin yerlardan tanlanishiga, konturlar yaxlitligi saqlanishiga hamda yoshlarni qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishga o‘rgatish uchun tajribali agronomlar jalb qilinish;

-yerlarni ekishga tayyorlash va ekinlarga ishlov berish uchun zarur bo‘lgan qishloq xo‘jaligi texnika va mexanizmlari, suv hamda ish qurollari bilan ta‘minlash;

-yetishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda sotishga ko‘maklashish;

-limon yetishtiriladigan issiqxonalar barpo etishda muqobil energiya (tabiiy gazga nisbatan) orqali ishlaydigan isitish tizimini xarid qilish xarajatlarining bir qismini davlat budjetidan qoplash tartibi joriy etish;

-“Har bir oila — tadbirkor” dasturi doirasida bog‘dorchilik, uzumchilik va limonchilikni rivojlantirish uchun aholiga ajratiladigan kreditlar muddati 3 yildan 7 yilgacha, imtiyozli davr esa 1 yildan 3 yilgacha uzaytish;

- hududlarda shakllangan dehqonchilik ko‘nikmalari va ilg‘or tajribalardan kelib chiqib, mahalliy sertifikatlangan yuqori hosilli va sifatli urug‘chilik hamda ko‘chatchilikni keng joriy etish;

-“ArcGIS” dasturi yordamida qishloq xo‘jaligi yerlarining asosiy va takroriy ekin turlari, hosildorlik darajasidan kelib chiqib, interfaol xaritada kuzatish imkoniyatiga ega yagona axborot bazasini shakllantirish hamda uning milliy geoaxborot tizimi bilan integratsiya qilinishini ta‘minlash;

- yer maydonlari va tuproq tarkibi to‘g‘risidagi axborotlar, ekinlarni joylashtirish, maqbul agrotexnik tadbirlarni amalga oshirish bo‘yicha va boshqa ilmiy-innovatsion yutuqlar va ilg‘or tajribalarni muntazam taqdim etish;

- yagona integratsion platformani axborot xizmatlari bilan boyitish, jumladan kadastr, ob-havo ma‘lumotlari, arizalarni elektron rasmiylashtirish tizimi, kreditlash va subsidiyalash, agroxizmatlar, agroskouting xizmati, fitosanitariya xizmatlari, monitoring xizmatlari va boshqa qishloq xo‘jaligi jarayonlarini kuzatish tizimini joriy etish;

- milliy geoaxborot tizimi bilan integratsiya qilish, yer va suv resurslari bo‘yicha uzluksiz ma‘lumotlar almashinuvini ta‘minlash.

-qishloq xo‘jaligi ekinlarini joylashtirishda ekin turining hududlar tuproq-iqlim sharoitiga mosligi, hosildorligi, eksportbopligi, yaxlit maydonlarda yetishtirilishini ta‘minlash;

-har bir tumanda sertifikatlangan urug‘ va ko‘chatlarni yetishtirish hamda yetkazib berish tizimini yo‘lga qo‘yish;

-xususiy sektorni keng jalb qilgan holda Organic, Global G.A.P. va boshqa

xalqaro tan olingan standartlar talablariga muvofiq sinov laboratoriyalarini tashkil etishga ko‘maklashish;

-hududlarning organik mahsulot ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish imkoniyatini oshirish, ilg‘or agrotexnologiyalar, innovatsiyalarni joriy etish;

-tuproqni himoya qilish tizimi, pestitsid va o‘g‘itlarni me‘yorda ishlatishni va kimyoviy vositalarning ular sifatini ilmiy asoslangan holda qo‘llanilishini nazorat qilish;

-hududlarda suv xo‘jaligi infratuzilmasini yaxshilash va suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish;

-xususiy sektorni keng jalb qilgan holda, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini xalqaro talablar asosida, sifat va xavfsizlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha to‘liq sinovdan o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘lgan laboratoriyalar, bojxona terminallari va boshqa xizmatlarni yo‘lga qo‘yish choralari ko‘rish.

-1 758 km kanal, 443 km lotok, 329 ta gidrotexnika inshootlari, 1 899 km kollektor-drenaj, 728 km yopiq gorizont va vertikal drenaj, 1 896 ta meliorativ kuzatuv quduqlari va boshqa obyektlarni qurish va rekonstruksiya qilish;

-5 026 km magistral kanal, 45 595 km melioratsiya tarmoqlarini ta‘mirlash va tiklash, 518 ta nasos agregatlari hamda 807 ta elektrovigatellarni yangilash;

-suv resurslaridan foydalanishni onlayn rejimda nazorat qilish, gidrologik postlarni raqamli texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan uskunalar bilan jihozlash, sug‘orishda suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy qilish nazarda tutiladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev klaster tizimiga to‘xtalar ekan: “Qishloq xo‘jaligining barcha yo‘nalishlaridagi klasterlar joylarda tadbirkorlikni rivojlantirishning lokomotivi bo‘lishi kerak”, “klaster tizimi – bu manfaatdorlik, sohaga ilm-fan va innovatsiyaning kirib kelishi, qishloq xo‘jaligining kelajagi va raqobatbardosh bo‘lishi demakdir”, – deb alohida ta‘kidlagandi.

Ammo, bu yutuqlar bilan birga, Strategiyada belgilangan qator tadbirlarni o‘z vaqtida va samarali ro‘yobga chiqarishga ta‘sir qilayotgan muammolar ham mavjud. Jumladan, erlarni o‘zlashtirishda davlat-xususiy sherikchilik tamoyillari to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagan, sohaga xususiy investitsiya kiritish masalasiga oid muammolar to‘liq o‘z echimini topmagan. Paxta xom-ashyosini etishtiruvchi fermer xo‘jaliklari bilan paxta-to‘qimachilik klasterlari o‘rtasida shartnomaviy munosabatlar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagan.

Mamlakatimizda pillachilik va qorako‘lchilik tarmoqlarining mavjud salohiyatini har tomonlama ishga solish hamda ishlab chiqarish korxonalarining rentabelligini oshirish uchun qulay sharoitlar yaratish orqali ushbu sohalarni qayta tiklash va rivojlantirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bunga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida pillachilik va qorako‘lchilikni yana-da rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6059-son Farmoni misol qilsak bo‘ladi.

Shu bilan birga, mazkur tarmoqlardagi infratuzilma resurslaridan samarali foydalanilishini ta‘minlash, nasl ko‘rsatkichlarini yaxshilash, ozuqa bazasini mustahkamlash, shuningdek, ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifati va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish bo‘yicha faoliyatni kuchaytirish talab etilmoqda.

Pillachilik va qorako‘lchilikni jadal rivojlantirishni ta‘minlash, pillachilik va qorako‘lchilik klasterlarini tashkil qilgan holda xomashyoni chuqur qayta ishlashni tashkil etish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga olib chiqishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, joylarda yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi daromadlarini oshirish maqsadida:

- klasterlarga qorako‘l zotli qo‘ylarini boqishga mo‘ljallangan, shu jumladan, o‘rmon bilan qoplanmagan o‘rmon fondi yerlaridan yaylovlar ijaraga beriladi;

- klasterlarga yaylovlardan samarali foydalanish, ularning holati yomonlashib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik, ilmiy va innovatsion yondashuvlarni qo‘llagan holda mayda shohli nasldor mollarni ko‘paytirish, klaster ishtirokchilari o‘rtasida kooperatsiya aloqalarini yo‘lga qo‘yish orqali xomashyoni chuqur qayta ishlashni va mahsulot ishlab chiqarishni tashkillashtirish bo‘yicha majburiyatlar yuklanadi;

- klasterlar Qorako‘lchilik va cho‘l ekologiyasi ilmiy-tadqiqot instituti hamda Buxoro cho‘l-yaylov ozuqabop o‘simliklar urug‘chiligi ilmiy-ishlab chiqarish markazi bilan yaqindan hamkorlik qiladi;

- Klasterlarga hududlarda shaxtali va tik quduqlar, shuningdek, suv tortish uchun nasos stansiyalarini yangidan qurish va rekonstruksiya qilishga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 17-yanvardagi “Pillachilik tarmog‘ida ipak qurti ozuqa bazasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-

tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–4567-son qarori 2-bandida nazarda tutilgan 120 million so‘mgacha miqdorda subsidiyalar berish tartibi qo‘llaniladi;

- Respublika “Qorako‘lchilik” uyushmasi (keyingi o‘rinlarda – Uyushma) a‘zolari – klaster ishtirokchilariga mayda shohli nasldor mol xarid qilish va ko‘paytirish, shuningdek, mol so‘yish, ozuqa bazasini yaratish, yarim tayyor va tayyor, shu jumladan, go‘sht-sut mahsulotlari ishlab chiqarish, teri va junni qayta ishlash hamda binolarni rekonstruksiya qilish va ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiyalash loyihalarini moliyalashtirish uchun 2020-2023 yillarda ajratiladigan bank kreditlari bo‘yicha foiz xarajatlarini qoplashga, loyihalar hajmi, soni va ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan valyuta turidan qat’i nazar, tijorat banklari tomonidan o‘rnatilgan foiz stavkasining 50 foizi, biroq 10 foizlik punktidan ko‘p bo‘lmagan miqdorda Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan kompensatsiyalar beriladi;

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 2020-yil 29-avgustdagi “Baliqchilik tarmog‘ini qo‘llab-quvvatlash va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4816-son Qarorida Respublikada baliqchilik tarmog‘ini qo‘llab-quvvatlash, baliqchilik va baliq ovlash xo‘jaliklari faoliyati samaradorligini oshirish, ushbu sohada yer va suv resurslaridan oqilona va samarali foydalanish hamda intensiv texnologiyalarning keng joriy etilishini ta‘minlash maqsadida:

- kollektor-drenaj suvlaridan olib foydalanilgan suv resurslari soliq solish obyekti hisoblanmaydi; baliqchilik xo‘jaliklari va qishloq xo‘jaligi korxonalariga suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash uchun foydalanilgan suvning hajmi haqiqatda iste‘mol qilingan hajmdan kelib chiqqan holda Suv xo‘jaligi vazirligi tarkibiga kiruvchi tashkilotlar tomonidan aniqlanadi; baliqchilik xo‘jaliklari va qishloq xo‘jaligi korxonalariga tomonidan foydalanilgan suvning haqiqatda iste‘mol qilingan hajmini aniqlash imkoni bo‘lmaganda, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bazasi belgilangan suvni iste‘mol qilish normativlarining 50 foizi miqdorida belgilanadi;

- Suv xo‘jaligi vazirligi tomonidan har yili suv limitlari belgilanayotganda baliqchilik xo‘jaliklari foydalanishi mumkin bo‘lgan kollektor-drenaj tarmoqlarining ro‘yxati shakllantiriladi hamda Suv xo‘jaligi vazirligining veb-saytida joylashtirib boriladi; baliqchilik xo‘jaliklari foydalanishi mumkin bo‘lgan kollektor-drenaj tarmoqlaridagi suvlardan kollektor-drenaj tarmoqlarining

loyihaviy parametrlariga rioya qilgan holda foydalanadi. Suv xo‘jaligi vazirligi: foydalanish mumkin bo‘lgan kollektor-drenaj tarmoqlari, undagi suvlarning sho‘rlanish darajasi va sifati doimiy nazorat qilinishi hamda bu to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni o‘zining rasmiy veb-saytida ko‘rsatib borilishini; sun‘iy suv havzalarida baliq yetishtiradigan baliqchilik xo‘jaliklari uchun suv olish limitlari manbalarning taxmin qilingan va haqiqiy suvliligi, shuningdek, baliqchilik xo‘jaliklarining suv iste‘moli rejalarini hisobga olgan holda belgilanishini; sun‘iy suv havzalarida baliq yetishtiradigan baliqchilik xo‘jaliklari, suv yetkazib beruvchi tegishli tashkilotlar va “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasi bilan birgalikda har yili 15-yanvardan kechikmagan muddatda belgilangan tartibda uch tomonlama shartnoma tuzilishini ta‘minlasin. Suv xo‘jaligi vazirligi Qishloq xo‘jaligi vazirligi va “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasi bilan birgalikda: uch oy muddatda sun‘iy suv havzalarida baliq yetishtirish uchun talab etiladigan suv hajmi me‘yorlarini ishlab chiqib, tasdiqlash uchun Vazirlar Mahkamasiga kiritсин; 2021-2022-yillarda suv tanqisligi sharoitida daryo va kanallardan suv oladigan baliqchilik xo‘jaliklari tomonidan sun‘iy suv havzalarida bosqichma-bosqich yangi resurs tejamkor intensiv texnologiyalardan va ikkilamchi suv manbalaridan keng foydalanish amaliyotini joriy etildi.

kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ularda zamonaviy laboratoriya uskunalaridan foydalanish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish uchun xorijiy stajirovkalarni tashkil etish;

laboratoriyalarni butlash uchun uskunalar, butlovchi qismlar, reagent va reaktivlarning ro‘yxatga muvofiq xaridlarini amalga oshirish;

baliqchilik sohasida o‘tkazilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini xatlovdan o‘tkazish va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish;

laboratoriyalarni tashkil etish, saqlash va xodimlarga ish haqini to‘lash bilan bog‘liq xarajatlarni moliyalashtirish bo‘yicha zarur chora-tadbirlar nazarda tutilsin.

Innovatsion rivojlanish vazirligi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi va “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasining ma‘lumotlar bankidan foydalanish bo‘yicha ehtiyojlariga muvofiq moliyalashtiriladigan ilmiy loyihalar tanlovining o‘tkazilishini ta‘minlasin.

- Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda tasdiqlangan loyiha-smeta hujjatlariga asosan

Baliqchilik ilmiy-tadqiqot institutining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, innovatsion axborot-resurs xonalari, baliqchilikda seleksiya va naslchilik, baliqlarning tabiiy va sun'iy ozuqa sifatini tahlil qilishga ixtisoslashgan laboratoriyalarni barpo etish loyihalarini O'zbekiston Respublikasining 2021-2023-yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturiga belgilangan tartibda kiritilishini ta'minlasin.

baliqchilikka o'qitish bo'yicha tayanch auditoriyalar, ko'rgazmali baliqxonalar tashkil etish, shartnoma asosida ushbu yo'nalishdagi klasterlar, fermer xo'jaliklari xodimlari, shuningdek, intensiv usulda baliq yetishtirayotgan aholini o'qitishni yo'lga qo'yish.

Belgilansinki, aholi xonadonlarida intensiv usulda baliq yetishtirish loyihalarini amalga oshirish uchun dasturlar doirasida ajratiladigan kreditlar ustuvor ravishda baliqchilikka o'qitish bo'yicha kurslarning tegishli sertifikatiga ega bo'lgan fuqarolarga ajratiladi.

baliqchilik sohasida loyihaviy moliyalashtirishni amalga oshirish, shuningdek, yangi loyihalarni ishlab chiqish, mavjud loyihalar (xo'jaliklar)ning samaradorligini oshirish, ularni moliyalashtirish, lizing xizmatlarini ko'rsatish, zarur hollarda, loyiha-smeta hujjatlarini, texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqishda xorijiy ekspertlarni jalb qilish;

intensiv va yarim intensiv usulda baliq yetishtirish, baliq mahsulotlarini qayta ishlash, tayyor va yarim tayyor baliq mahsulotlarini va jahon andozalari asosida oqsilga boy ozuqa ishlab chiqarish bo'yicha yangi loyihalarni ishga tushirish;

baliq chavoqlarini yetishtirish va ko'paytirish bo'yicha zamonaviy naslchilik korxonalarini tashkil etish.

- obyekt negizida sanitariya-epidemiologiya talablariga javob beradigan baliq va baliq mahsulotlari savdosini tashkil etish, tayyor va yarim tayyor mahsulotlarni saqlash uchun muzlatkich uskunalari qurish bo'yicha minimal investitsiya majburiyatlarini, shu jumladan, yaratiladigan ish o'rinlari soni yuzasidan takliflar ishlab chiqilishini va tasdiqlash uchun hududiy tanlov komissiyasiga kiritilishini; ikki oy muddatda obyektning investitsiya va ijtimoiy majburiyatlari bilan ommaviy savdolarga bozor qiymati bo'yicha sotishga joylashtirilishini ta'minlasin. Bunda, obyekt ommaviy savdolarda qo'yilgan kundan boshlab uch oy mobaynida sotilmagan taqdirda to'lovlarni 5 yilgacha

muddatga teng ulushlarda bo‘lib-bo‘lib to‘lash imkoniyati bilan bozor qiymati bo‘yicha sotilishi nazarda tutilsin.

- Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish davlat qo‘mitasi, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasi baliqchilikka ixtisoslashgan tumanlarda 10 tadan aholi xonadonlarida intensiv usulda baliq yetishtirish loyihalarini amalga oshirish choralarini ko‘rilsin.

Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish davlat qo‘mitasi “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasi bilan birgalikda bir oy muddatda xorijiy tajriba va resurs tejoychi innovatsion texnologiyalar joriy etilishini nazarda tutgan holda aholi xonadonlarida intensiv usulda baliq yetishtirish uchun qo‘llanma (baliq turi, sifati, yetishtirish sxemasi, resurs tejoychi texnologiyalar) ishlab chiqsin.

sektor rahbarlari bilan birgalikda hududlardagi aholi o‘rtasida intensiv usulda baliq yetishtirishning afzalliklari hamda samaradorliklari xususida targ‘ibot va tashviqot ishlarini hamda o‘quv seminarlarini tashkil qilish yuzasidan “Ish reja” ishlab chiqsin;

aholi xonadonlarida intensiv usulda baliq yetishtirish istagini bildirgan talabgorlar ro‘yxatini shakllantirib, ularga tijorat banklari orqali kredit mablag‘lari olishda amaliy yordam ko‘rsatsin;

baliq yetishtirishni ta‘minlash borasida zarur tadbirlarni o‘z muddatida amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni belgilasin.

Suv xo‘jaligi vazirligi va Energetika vazirligi aholi xonadonlarida intensiv usulda baliq yetishtiruvchi tashabbuskorlarga suv va elektr energiyasining uzluksiz yetib borishini ta‘minlasin.

Qishloq xo‘jaligi vazirligi va “O‘zbekbaliqsanoat” uyushmasi bilan birgalikda baliqchilik xo‘jaliklari tomonidan sun‘iy suv havzalarida resurs tejamkor texnologiyalar va ikkilamchi suv manbalaridan keng foydalanish amaliyoti joriy etilishini ta‘minlash vazifalari yuklandi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak, yurtimizda shu sohada olib borilayotgan barcha ilohotlar natijasida qishloq xo‘jaligi meva-sabsavotchilik, g‘allachilik va chorvachilik klaster faoliyatini innovatsion rivojlantirishga erishish mumkin. Bunday yaratilayotgan keng imkoniyatlardan faqatgina oqilona foydalanish

kerak, izlanish, g‘oya va yangilik yaratishga harakat qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida pillachilik va qorako‘lchilikni yana-da rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6059-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PF-5853-son Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 2020-yil 29-avgustdagi “Baliqchilik tarmog‘ini qo‘llab-quvvatlash va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4816-son Qarorida.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-fevraldagi PQ-5009-son Qarori.
5. (Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 16.12.2021-y., 07/21/52/1165-son; 27.04.2022-y., 07/22/225/0351-son; 07.10.2022-y., 07/22/387/0906-son) .
6. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishga oid me‘yoriy hujjatlar to‘plami. 1 va 11 jild. T., “Sharq”, 1998.
7. A.A.Ribakov va S.A. Ostrouxova. “O‘zbekiston mevachiligi”. T.“O‘zbekiston”
8. T.Ostonaqulov. “Sabzavot ekinlari biologiyasi va yetishtirish texnologiyasi”, Samarqand, Zarafshon.
9. www.lex.uz. - O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi.

**O‘ZBEKISTONDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH VA
MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI**

Sattarov Dilshod Orifovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Radjabov Nazirjon Razzoqovich

Dotsent

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish va mehnat unumdorligini oshirish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, mehnat unumdorligi, ishchi kuchi, mehnat resurslari, mehnat salohiyati, inson omili.

Annotation: This thesis talks about ways to develop human capital and increase labor productivity in Uzbekistan.

Keywords: human capital, labor productivity, labor force, labor resources, labor potential, human factor.

Аннотация: В данной диссертации говорится о путях развития человеческого капитала и повышения производительности труда в Узбекистане.

Ключевые слова: человеческий капитал, производительность труда, рабочая сила, трудовые ресурсы, трудовой потенциал, человеческий фактор.

So‘nggi yillarda respublika iqtisodiyotida davlatning roli va ishtirokini qisqartirish, iqtisodiyot tarmoqlarini boshqarishga bozor prinsiplari va mexanizmlarini keng joriy qilish, shuningdek, aholi farovonligi va turmush

darajasini oshirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, iqtisodiyot organlarining amaldagi tuzilmasi, ularning ishini tashkil qilish prinsip va usullari iqtisodiyotni boshqarishning zamonaviy talablariga, shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlaridagi tuzilmaviy o'zgartirishlarga javob bermaydi. Xususan, iqtisodiyotning o'zgarishi sharoitida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asoslangan maqsadli yo'nalishlarini (indikatorlarini) shakllantirish, shuningdek, mavjud ichki va tashqi omillarni hamda islohotlarning strategik ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini aniqlash tizimi mavjud emas.

Iqtisodiyotning hududiy va tarmoq taraqqiyoti, shu jumladan, urbanizatsiya salohiyatini amalga oshirish orqali mutanosiblikni ta'minlash uchun ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish borasidagi ishlarni muvofiqlashtirish tizimi kerakli darajada yo'lga qo'yilmagan. Bozor tamoyillarini keng joriy etish, mahalliy ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozorni raqobatbardosh tovarlar bilan to'ldirish va ularni tashqi bozorlarga yo'naltirish hajmlarini oshirish bo'yicha zarur tadbirlar ishlab chiqilmayapti. Natijada, barqaror ishchi o'rinlari yaratish darajasi pastligicha saqlanib qolayotganligi aholini, ayniqsa, qishloq aholisini barqaror daromad manbai bilan ta'minlash imkonini bermaydi va sifatli inson kapitalini rivojlantirishga to'sinlik qiladi.

Iqtisodiyot organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, ularni mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish “lokomotiviga” aylantirish, iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish maqsadida, shuningdek, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga asosan belgilangan vazifalarga muvofiq:

- makroiqtisodiy indikatorlarni tahlil qilish va prognozlash asosida iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish va iqtisodiyotning real sektori holati, tashqi bozorlari kon'yunkturasi hamda global va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari bilan bog'liq holda iqtisodiyot asosiy sohalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish;

- xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va “xufiyona” iqtisodiyot ulushini qisqartirish uchun qulay sharoit yaratish, jumladan, iqtisodiy jarayonlarda davlat ishtirokini qisqartirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, moliyaviy va ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish qulayligini ta'minlash, shuningdek, kichik sanoat zonalari salohiyatidan samarali foydalanish orqali bunga erishish;

- milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va diversifikatsiya qilishni, shuningdek, hududlar va tarmoqlarni rivojlantirish uyg'unligini ta'minlash maqsadida ishlab chiqarish kuchlarini samarali joylashtirish, hududlarning mavjud tabiiy va iqtisodiy resurslaridan samarali foydalanish

asosida mamlakat sanoatini rivojlantirish strategiyalarini (modellarini) ishlab chiqish;

-innovatsiya ishlanmalari va texnologiyalarini joriy qilish, mehnat unumdorligini oshirish, ishlov berish tarmoqlarini jadal rivojlantirish va yuqori qo‘shilgan qiymatli tayyor raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish asosida tovar bozorlari muvozanatini ta’minlash bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish;

-milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va uning raqobatdoshligini oshirishning asosiy resurslari va omillaridan biri sifatida inson kapitalining darajasi va sifatini, ustuvor ravishda qishloq joylarida, yaxshilash bo‘yicha kompleks tahlil olib borish va chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

-iqtisodiyot organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishini ta’minlash, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish, vazirlik apparati va uning tarkibiy bo‘linmalarining, ustuvor ravishda o‘ziga biriktirilgan sohadagi aniq natijalarga erishish, oldiga qo‘yilgan vazifalarni o‘z vaqtida va sifatli bajarishi uchun xodimlarning shaxsiy javobgarligini oshirishga yo‘naltirilgan ish shakllari va usullarini takomillashtirish ko‘zda tutilgan.

Iqtisodiy rivojlanishning turli bosqichlarida inson resurslari baholanishi.

Kategoriya	Qo‘llanish davri	Iqtisodiyot sub’yekti to‘g‘risidagi tasavvur	Amalga kiritilishi sabablari
Ishchi kuchi	XIX asr – hozirgi davr	Inson – mehnat jarayonida samarali foydalanish imkoniyati bo‘lgan qobiliyat va sifatlar sohibi sifatida	Ishlab chiqarishda shaxs omilini hisobga olish zarurati
Mehnat resurslari	XX asrning 20-yillari – hozirgi davr	Inson – tashqi boshqaruvning nafaol ob’yekti, reja-hisob birligi sifatida	Iqtisodiyotni markazlashtirgan holda boshqarish sharoitida ish kuchini takror hosil qilish jarayoni ko‘rsatkichlarini hisobga olish zarurati
Mehnat salohiyati	XX asrning 70-80-yillari – hozirgi davr	Inson – mehnat sohasida o‘z ehtiyoj va manfaatlariga ega sub’yekt sifatida	Shaxsiy omil imkoniyatlarini faollashtirish va ulardan samarali

			foydalanish zarurati
Inson omili	XX asr 80-yillarining oxiri – 90-yillarining boshlari – hozirgi davr	Inson – ijtimoiy ishlab chiqarishning asosiy harakatga keltiruvchi kuchi, uning samaradorligini oshirish vositasi	Ijtimoiy-siyosiy shart-sharoitlar, shaxsiy omil samaradorligini oshirish zarurati
Inson kapitali	XX asrning 90-yillari boshlari – hozirgi davr	Inson – eng samarali kapital kiritishning ob’yekti, bu kapital bilim va mahoratni oshirishga xizmat qilib, kelgusida eng yuqori samara keltirishi maqsadini ko’zlash	Inson salohiyatini hamda insonga investitsiyalarning iqtisodiy xususiyatini e’tirof etish

Yurtimiz innovatsion rivojlanish shartlari va omillari ko’rsatkichlarini jahon mezonlari bilan taqqoslab ko’rsak, Tadqiqot va rivojlanish xarajatlarining (R&D) YaIMdagi ulushi atigi 0,2 foizni tashkil etadi. Bu boshqa mamlakatlarga qaraganda o’rtacha 11,8 barobarga kam, deganidir.

Vaholanki, hozirgi paytda inson kapitaliga nisbatan qarashlar tubdan kengayib, unga qimmatbaho aksiya hamda daromadlar oqimi sifatida qaralmoqda. Bu bejiz emas, albatta. Chunki inson kapitali iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog’liq. Buni dunyoga mashhur hind olimi, iqtisodiyot bo’yicha Nobel mukofoti sohibi (1998 yil) Amartiya Sen ilmiy asoslab bergan. Uning fikricha, rivojlanish jarayoni faqat moddiy yoki iqtisodiy farovonlikning ortishi emas, balki jamiyatning har bir a’zosiga tanlov erkinligi yuqoriligini nazarda tutadigan shaxsning imkoniyatlarini kengaytirishdir. Davlat nafaqat iste’mol tengligini, birinchi navbatda, ta’lim, sog’liqni saqlash xizmatlari, shuningdek, siyosiy va fuqarolik huquqlari sohasida teng huquqlilikni ta’minlashi kerak. Bu inson kapitalining o’sishiga xizmat qiladi.

Inson taraqqiyotiga sarmoya kiritib, jamiyat nafaqat mehnat unumdorligini oshirishga, balki tovarlar, ijtimoiy mahsulotlar va xizmatlarni yanada adolatli taqsimlashga ham erishishi mumkin. Shunday qilib, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish maqsadlariga erishish uchun inson kapitalini rivojlantirish vazifasi davlatning ijtimoiy siyosatining ustuvor yo’nalishi hisoblanadi. Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi ushbu maqsad-muddaolarga hamohangligi bilan ham ahamiyatlidir.

Dunyoga mashhur davlat arbobi, Singapurning birinchi Bosh vaziri Li Kuan Yu “Singapur mo’jizasi”da “to’g’ri siyosat va inson kapitaliga sarmoya

tikishimizda”, deya ta’kidlagan edi. Ya’ni inson kapitaliga yo’naltirilgan 1 dollar mablag’ 10 yildan so’ng 100 barobar, 20 yildan so’ng 1000 barobar bo’lib qaytadi. Aslida ham shunday.

Taraqqiy etgan davlatlarda “Sanoat-4.0” iborasi paydo bo’lganiga bir necha yil bo’ldi. “Sanoat-4.0” dasturi taraqqiyotning yangi - “raqamli iqtisodiyot” bosqichi boshlanganini anglatadi.

O’zbekiston uchun “Sanoat-4.0” yaratadigan eng katta imkoniyatlar ham, muayyan xavflar ham inson omili bilan bog’liq. Chunki mehnat resurslarida intellektual salohiyatning roli tobora oshib borishi ushbu yangi davrning xarakterli xususiyatidir. Markaziy Osiyoda eng ko’p aholiga ega O’zbekistonning, albatta, bu borada katta imkoniyatlari mavjud. To’rtinchi sanoat inqilobida kapitalga tayangan iqtisodiyot o’rnini “iste’dodlar iqtisodiyoti” egallay boshlashini hisobga olsak, aynan inson kapitalini ko’tarishga ustuvorlik berilishining zarurati oydinlashadi. Shu bilan birga, “Sanoat-4.0” dasturi doirasida ishlab chiqarish hamda xizmat ko’rsatish sohalarining raqamlashuvi va avtomatlashuvi natijasida ko’plab ish o’rinlari qisqarib ketadi. Mehnatga layoqatli aholini, birinchi navbatda, yoshlarni yangi texnologik davrda yashash va mehnat qilishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa:

O’zbekistonda mehnat kuchi inson omiliga talab kuchli. Ba’zi davlatlar singari mehnat kuchi robot, mashina, texnikalar emas. Aybiqua, yurtimizda aholining ishsiz qatlamini ham ish bilan ta’minlash, ularga ish o’rganish va ish topib ishlashlari uchun hukumatimiz tomonidan turli xil chora tadbirlar ko’rilgan. Bularga misol qilib, hududlardagi mehnat birjalarini aholining ishsiz, hech qanday mutaxassislikga ega emas qatlamini kasb-hunarga o’qitib diplom berishi; bo’sh ish o’rinlari bilan tanishtirib tanlagan lavozimiga yo’llanma berish orqali o’sha tashkilotga ishga joylashtirish, maslahatlar berib yo’l-yo’riqlar berish va boshqa shu kabi faoliyatini ta’kidlasak bo’ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, har bir sohaga inson omili, ishchi kuchi muhim hisoblanadi. Xoh u ishlab chiqarish bo’lsin, xoh xizmat ko’rsatish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son Qarori.
3. Pedagogik innovatsiyalar va kasb-hunar ta’limini boshqaruv hamda pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti bosh mutaxassisi Abduraxmonova Nigora Qalandarovnaning “Inson kapitaliga sarmoya Yangi O’zbekiston taraqqiyoti kafolati” maqolasi.

АЛИШЕР НАВОИ – ВЕЛИКИЙ ДИПЛОМАТ

Кучкарова Лазиза

Академического Лицея УМЭД

Назирхонова Дильдора Неъматжановна

преподаватель русского языка и литературы

Академического Лицея УМЭД,

bibinaz2008@gmail.com

Аннотация. В данной работе показана политическая деятельность Алишера Навои, в основном признаваемого как поэта-писателя, мыслителя и творца, внесшего в развитие своей страны огромный вклад. А. Навои представлен не только как поэт, но и как многогранная и незаурядная личность своего времени со всеми присущими ему достоинствами и недостатками. Автор прослеживает также отношение Бабур к А. Навои и даёт оценку его творчества. Автор статьи показал, что Навои был не только выдающимся поэтом-писателем, оставившим огромное наследие после себя, но и также, дальновидным и благородным государственным деятелем своего периода, который радел за спокойствие и благополучие страны.

Ключевые слова: поэт- мыслитель, политическая деятельность, дипломат, государственность, тимуриды, цивилизация, стабилизация, международное положение.

ALISHER NAVOI IS A GREAT DIPLOMAT

Annotation: This work shows the political activity of Alisher Navoi, mainly recognized as a poet-writer, thinker and creator who made a huge

contribution to the development of his country. A. Navoi is presented not only as a poet, but also as a multifaceted and outstanding personality of his time with all his inherent advantages and disadvantages. The author also traces Babur's attitude to A. Navoi and gives an assessment of his work. The author of the article showed that Navoi was not only an outstanding poet-writer who left a huge legacy behind him, but also a visionary and noble statesman of his period, who was happy for the peace and well-being of the country.

Keywords: poet-thinker, political activity, diplomat, statehood, Timurids, civilization, stabilization, international situation.

Одной из самых загадочных, перспективных и "всемогущих" профессий издавна принято считать профессию дипломата. И в самом деле, во все времена именно от дипломатов во многом зависели добрососедские, торговые и политические отношения между государствами. Дипломат является "лицом" того государства, которое он представляет, поэтому на эту должность всегда выбирались самые лучшие представители страны, которые могут не только достойно представить свой народ, но и заключить выгодные торговые или политические соглашения.

Дипломатия — профессия весьма универсальная, ибо дипломатам приходится заниматься широким кругом вопросов, в том числе политического, экономического, торгового, правового, культурного характера. Он налаживает отношения, ведет переговоры, договаривается и продвигает интересы своей страны, улаживает и устраняет разногласия.[5]

Как известно, наша национальная государственность имеет древнюю и богатую историю. Глубокие исторические корни имеет и наша дипломатическая деятельность. Это признают и отечественные, и зарубежные ученые. Исторические источники свидетельствуют о том, что среди наших предков было много известных и талантливых дипломатов, послов. Лучшие книги о дипломатии также созданы на Востоке, в том числе на нашей земле. Издревле на территории нашей страны формировались традиции дипломатии, наши предки стремились жить в дружбе и

сотрудничестве с государствами ближнего и дальнего зарубежья. В годы правления Амира Темура и династии Темуридов искусство дипломатии было поднято на высокий уровень.[1]

В данной работе хотим раскрыть политическую деятельность Алишера Навои, в основном признаваемого как поэта-писателя, мыслителя и творца.

В истории человечества Навои до сих пор остается уникальной фигурой, которая охватывает все эпохи и континенты. И в этом смысле Алишера Навои, как и его творческое наследие, можно считать связующей нитью различных цивилизаций и пространств. Навои, пользуясь своим высоким статусом, возвысил в своем творчестве чагатайский язык до уровня арабского и персидского. Эпоха Тимуридов была временем отказа от завоевательной политики, приоритетом было мирное процветание страны: градостроительство и обустройство городов, сохранение для потомков памятников письменной культуры прошлого и создание новых литературных трудов и исторических сочинений. Поэт принял в этом созидательном труде активное участие, став, таким образом, олицетворением эпохи Тимуридов. [4]

И это доказывает, что Алишер Навои был не только великий мыслитель и поэт, но государственный деятель. Благодаря творчеству Навои, Насими и других выдающихся фигур сформировался особый мир, который отличается от арабо-мусульманской цивилизации. Формируются национальная идентичность, гордость за национальный язык при сохранении уважительного отношения к другим цивилизациям. Навои является героем и символом справедливой власти в исторической памяти тюркских народов. Государственный деятель, ученый, полководец и поэт Захир ад-дин Мухаммед Бабур (1483–1530 гг.) в своём произведении «Бабур-наме» подробно характеризует А. Навои (1441-1501 гг.), прежде всего, как человека, незаурядную личность. Он подчеркивает, что А. Навои был «человеком бесподобным», т.е. незаурядным, не таким, как многие другие. [3]

В «Бабур-наме» есть свидетельства того, как иногда А. Навои выполнял функции дипломата. Так, Бабур описывает случай, когда Алишер-бек выступал в качестве посла султана Хусейн-Мирзы к его сыну

Бад’аз-Заман-Мирзе в тот период, когда отец и сын враждовали [2, с.66].

По свидетельству Бабура, А. Навои неоднократно выступал инициатором той или иной стройки и часто руководил ими. По этому поводу Бабур заключает: «Мало кому удавалось построить столько полезных зданий, сколько построил он» [2, с. 179]

Когда к власти пришел Хусейн Байкара, сам поэт и приверженец искусств, Навои был срочно призван ко двору мулазимом (приближенным) правителя, а в 1469 году получил первую должность – хранитель печати. В 1472 году Алишер получил повышение и был назначен советником, награжден титулом эмперсо. Занимая высокие должности в правлении Тимуридов, он внес неоценимый вклад в укрепление основ государства, стабилизацию политического и духовного баланса, развитие страны, посвятив свою жизнь интересам и процветанию народа. Став султаном Хорасана в 1469 году Хусейн Байкара сперва назначил Алишера Навои на должность мухрдара, которая является первым государственным постом Алишера Навои. Султан знали дружил с Навои со школьных лет, и высоко ценил Алишера как порядочного, честного, преданного, высокоинтеллектуального человека. Эти сведения подтверждают, что Алишер Навои имел все качества дипломатического, надежного чиновника, что помогло ему завоевать доверие Султана и пользоваться довольно большим авторитетом и уважением среди народа. В конце 1469 г. когда в Герате вспыхнуло восстание народа против бесчинства чиновников, Алишер подсказал султану верный выход из сложившейся ситуации. И этот факт гласит о высокой аналитической способности Алишера Навои, который позволял ему вести дальновидную политику. И потом, Алишер лично пришёл на встречу к народу и с высокой трибуны соборной мечети прочитал указ султана Хусейна, после чего народ отрекся от восстания доверяя словам Алишера Навои. И этот факт можно рассмотреть, как явное подтверждение высокой харизмы Навои в лице народа. В 1470 г. один из принцев темуридской династии – Ядгар Мухаммад смог захватить Герат. Навои лично участвовал в борьбе против Ядгара и оказал существенную поддержку султану, дав выверенный совет султану объективно оценив возникшую ситуацию. Как отмечает Хондемир, «Алишеру удалось разъяснить султану, что нельзя назначать день битвы по звездам, опираясь

на звездочетов и, определять тем самым, будущее государства». Султан прислушивается к советам Навои. Алишер организовывает арест Ядгара Мухаммада в Герате и султан Хусейн овладевает столицей. Безусловно в этом, была большая заслуга Алишера Навои. Таким образом, в столице воцарился мир и спокойствия, что способствовало росту авторитета Алишера Навои. Навои также способствовал развитию дипломатических отношений государства Султана Хусейна с другими государствами того периода, подтверждением которого является факт, что в 1490 г. Навои поддержал инициативу султана Хусейна об отправке послов в Москву для установления дипломатических отношений. Прогрессивные силы во главе с Навои всегда поддерживали дружественные и дипломатические отношения между различными странами, народами и государствами. Во времена правления султана Хусейна Байкары не было ни одной стычки, войн в международном плане, что является результатами дипломатии Алишера Навои. Международное положение в государстве султана Хусейна было крепким и устойчивым. Алишер Навои, несомненно, имел большое влияние на дела государства, так как во все ответственные моменты жизни государства и династии, а также и в личной своей жизни, Султан-Хусейн искал совета прежде всего у Алишера Навои. Навои, как государственный деятель, оказывал протекцию и поддерживал материально учёных, мыслителей, художников, музыкантов, поэтов, каллиграфов и студентов медресе. Велика заслуга Навои в развитии в городах торговли и ремесленничества, в селах орошаемого земледелия, обеспечении водой городов. Все старания Навои с благодарностью встречал простой народ. Герат в тот период превратился в процветающий культурно-ремесленный центр Востока. [3]

Вклад Алишера Навои в культурное развитие нашего народа огромен. Его по праву считают основоположником узбекского литературного языка. На протяжении всей своей жизни он был пропагандистом и защитником этого языка, повышая его статус и престиж. В то же время, занимая высокие должности в правлении Тимуридов, он внес неоценимый вклад в укрепление основ государства, стабилизацию политического и духовного баланса, развитие страны, посвятив свою жизнь интересам и процветанию народа.

Все эти факты гласят нам о том, что Навои был не только выдающимся поэтом-писателем, оставивший огромное наследие после себя, но и также, дальновидным и благородным государственным деятелем своего периода, который радел за спокойствие и благополучие страны, и упорно трудился на пути устойчивого развития нашего региона, в основном сделав упор на углубленное развитие образования и культуры жителей нашего региона. Поводом к этому является то, что личность Алишера Навои является примером не только для литературоведов и филологов, но и также для служащих в политической сфере. Наши сердца переполнены чувством гордости тем, что у нас есть такой великий предок, как Алишер Навои. [4]

Список литературы:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года N- ПП-4865 // www.lex.uz
2. Бабур З. М. Записки Бабур (Бабур-наме). Ташкент: Главная редакция энциклопедий, 1993. 463 с.
3. Алишер Навои // www.arboblar.uz
4. Алишер Навои духовный выразитель независимости//www.ut.uz

ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЁЖИ В ТВОРЧЕСТВЕ

АЛИШЕРА НАВОИ

Билолова Латифа Жахонгирхон кизи

Академического Лицея Университета мировой экономики и дипломатии

Ядгарова Саодат Зафаровна

преподаватель русского языка и литературы

Академического Лицея Университета мировой экономики и дипломатии,

datsao@mail.ru

Аннотация: в статье рассматриваются педагогические и нравственные взгляды великого поэта и мыслителя узбекского народа Алишера Навои, идет речь о роли поэта и мыслителя в воспитании подрастающего поколения, об отношении к вопросам формирования и воспитания ребенка. Приводятся некоторые его мысли о воспитании детей.

Ключевые слова: нравственные качества, трудолюбие, гуманизм, формирование хороших качеств, семья, родители, высокие моральные устои.

ISSUES OF YOUTH EDUCATION IN THE WORKS OF ALISHER NAVOI

Abstract: the article examines the pedagogical and moral views of the great poet and thinker of the Uzbek people Alisher Navoi, it is about the role of the poet and thinker in the upbringing of the younger generation, about the attitude to the issues of the formation and upbringing of the child. Some of his thoughts on parenting are given.

Keywords: moral qualities, diligence, humanism, formation of good qualities, family, parents, high moral standards.

В современных условиях социально-экономического развития проблеме воспитания молодежи уделяется все больше внимания. И воспитывать молодое поколение важно и нужно на примере и опыте старшего поколения. «У нас великая история, заслуживающая восхищения. У нас есть великие предки, заслуживающие восхищения, а также несравнимые сокровища, которыми мы должны восхищаться. И я верю, что есть и будет впредь великое будущее с его великой литературой и искусством, которое обязательно будет достойно восхищения» [1].

«Если мы сможем объединить знания, жизненный опыт, дальновидность старшего поколения с энтузиазмом, смелостью и целеустремленностью нашей молодежи, то обязательно достигнем поставленных перед собой целей [2].

Одним из наших предков, чей богатый жизненный опыт, литературные труды и государственная деятельность не перестают удивлять и восхищать человечество, является великий Алишер Навои.

Алишер Навои (Низамиддин Мир Алишер) родился 14 февраля 1441 года в городе Герате в семье чиновника - Гиясиддина Кичкина. Его творчество послужило мощным стимулом развитию литературы на тюркских языках, в частности на чагатайском, на узбекском и уйгурском языках. «Навои – несравненная личность в истории мировой литературы. Аналогов нет и по величию и глубине таланта поэта и мыслителя, и по занимаемому общественному положению в стране как всесильного государственного деятеля, бескорыстно щедрейшего мецената, покровителя науки, литературы и искусства, поддерживающего многих поэтов, историков, ученых, народных умельцев. Благодаря его покровительству написаны многие исторические сочинения, к примеру, Мирхонда, Хондамира», - сказал о нем народный писатель Узбекистана Мухаммад Али [3].

В поэтических и прозаических произведениях великого поэта широко представлены вопросы воспитания и обучения. На наш взгляд, педагогические взгляды Навои глубоко гуманистичны. Наибольшее

внимание он уделял вопросам формирования и воспитания ребенка, которого считал светилом в доме, приносящим в семью радость и счастье. По мнению Навои, ребенка нужно с малых лет правильно воспитать, учитывая его возраст, а к изучению наук надо приступать как можно раньше. При этом овладение науками и ремеслами – должны быть полезны народу, ибо тот, кто получил знания и не сумел их применить, похож на крестьянина, вспахавшего поле, но не засеявшего его. «Знание и мудрость - украшение человека», - говорил он. Именно воспитание формирует у человека манеры и качества, присущие хорошему человеку.

«Желаешь без печалей обойтись. Наукам и ремеслам обучись».

Навои осуждал принуждающие методы воспитания как в школе, так и дома, выступал за светское образование, был против телесных наказаний: «Главное – это любовь к детям. Невежественные учителя – большой бич для школы». По утверждению поэта учитель должен не только в совершенстве знать свой предмет и обладать глубокими знаниями, но и понимать нужды народа, быть во всем примером. Но ребенка учить и воспитывать должны не только учителя, но и родители тоже. Основа воспитания – это семья. Именно семья- родители- ответственны за своих детей. Обращаясь к родителям, поэт писал:

*«... И честь семьи, во-первых, честь,
 Коль у тебя семья и дети есть.
 Ты породил детей, но должен знать,
 как с малых лет им воспитанье дать».*
*«Ты должен хорошо детей наречь,
 Чтоб их потом насмешкам не обречь.
 Вторая цель твоя на том пути –
 Достойного учителя найти!..»*

В своих произведениях поэт поднимает такие вопросы воспитания подрастающего поколения, которые являются актуальными и в наше время. Его бесценные назидания могут послужить формированию всесторонне развитой личности. Всесторонне развитый человек, о котором мечтал Алишер Навои, не ограничивается только получением знания. Чтобы дать ему определение как человек, у него должны быть такие качества как: терпение, щедрость, правдивость, воспитание, верность и т.п. В наше время

не только подрастающее поколение, но и каждый взрослый человек нуждается в качественном образовании, а иногда даже и в воспитании. И в этом велика роль книги. Не все, наверное, знают, что знаменитое высказывание «Милее книги в мире друга нет» принадлежит именно Алишеру Навои.

*Милее книги друга нет, -
 ведь чудеса нам дарит!
 На тайны жизни струит свет
 и настроеньем правит!*

Поэт восхвалял книги и чтение, пользуясь своим положением построил огромное количество школ, чтобы у каждого была возможность, окунуться в мир знаний, посмотреть на жизнь под другим углом и открыть в себе новые возможности. «Книга – учитель без платы и благодарности. Каждый миг она дарит тебе откровения мудрости. Это собеседник, имеющий мозг, покрытый кожей, о тайных делах вещающих молча» [5].

Навои был одним из тех немногих поэтов, кто сумел через бумагу и перо дать ощутить законы добра и зла, любви и дружбы, свободы и верности, брэнности жизни и власти. Через своих героев Навои учит нас бороться. Бороться против зла, против давно устоявшихся законов, за любовь, за свободу, за право выбора, бороться за жизнь и спокойствие, против пороков современного общества и лицемерия. И нужно помнить, что «среди людей самый лучший тот, кто приносит народу больше пользы. А вот неуч, который ужасающей болтовней горло режет, похож на осла, который без причины орет» [5].

Навои как яркий представитель гуманистов, выступавших за благополучие простого народа, против средневекового деспотизма и произвола, призывал всех: и молодых, и взрослых-привить в себе лучшие человеческие качества и достоинства, как щедрость, самоотверженность, преданность, доброта, стремление жить благими деяниями, умение противостоять трудностям, не допускать в себе вражду, зависть, ненависть, гордость, осуждения по отношению к другим людям.

*«Если ты бросающему в тебя комок отвечаешь кулаком, то в
 рваной одежде и с вырванной бородой вернешься в дом»
 «Тот, кто ягненком волка кормит, чтоб был упитаннее он,*

Безжалостно оленей губит, своим незнанием ослеплен»

Есть одно произведение пера Навои, признанное шедевром и готовящееся к переводу на английский отделом мировых языков и культур Американского Университета в Вашингтоне – «Махбуб аль-кулуб» («Возлюбленный сердце»). Философско – диктаторский трактат, написанный как некий итог жизненных размышлений, представляет из себя свод наставлений, излагающих принципы людских взаимоотношений и нормы поведения человека в обществе, семье и быту. В произведении раскрываются критерии высоких духовных качеств, образцового поведения, которыми обязан владеть каждый человек. Как пишет сам Навои, трактат повествует о достоинствах и недостатках, встречающихся у людей, и напутствует их на следование высоким духовным ценностям. Произведение весьма ценно для молодых людей, только ступивших на путь осознания своего места в обществе. В нем раскрываются пути избавления от дурных качеств и очищения души. Автор рассуждает и дает советы, как жить молодому поколению, чтобы усовершенствовать себя, общество, на какие приоритеты должны ориентироваться люди, чтобы жить по законам справедливости, чести, высоких моральных устоев и приводит десять принципов самосовершенствования: покаяние, отказ от греховных дел, упование, довольствование малым, терпение, приветливость, вежливость, внимание, любовь, согласие. Как утверждает сам Навои, человек, довольствующийся малым, избавляется от унижения зависимости и связанных с этим всевозможных душевных страданий.

*«Кто малым лишь доволен, тот
 Заслужит у людей почет.
 А тот, кто алчен и кто жаден, -
 Лишь унижение найдет».*

Список литературы:

1. Выступление президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на встрече с представителями творческой интеллигенции Узбекистана. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://uza.uz/oz/politics/adabyet-va-sanat-madaniyatni-rivozhlantirishkhal-imiz-mana-03-08-2017/> (дата обращения 19.01.2020).

2. Послание Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева Олий Мажлису. Правда Востока, 30 декабря 2020 года.

3. «Алишер Навои. Сокровищница мыслей» Мухаммад Али, К.А.Паченко, Ташкент, изд. творческий дом им. Гафура Гуляма, 2016 г.

4. «Педагогические идеи Алишера Навои и их влияние на воспитание подрастающего поколения» Салиева Н., Абдуллаев Ш., «Молодой ученый», 2021 г.

5. Сокровищница мыслей. Автор: Алишер Навои. Год издания: 2016. Язык: Русский. Издательство: «Янги аср авлоди».

6. ЗАБОТА О МОЛОДЕЖИ – НЕОЦЕНИМАЯ ЦЕННОСТЬ НАРОДА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
10.53885/edinres.2021.37.47.060 С.И.Иноятов, профессор БухДУ, д.и.н., Г.С.Ражабова преподаватель БухГПИ при Бухарском государственном университете.

**MINTAQANI BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK
SUBYEKTLARINING RO‘LINI OSHIRISH**

Xurramov O‘lmasjon Nizomiddin o‘g‘li

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistri

Ro‘zieva Dilobar Isomjonovna

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrasida dotsenti,

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi, mintaqani barqaror iqtisodiy rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ro‘lini oshirish, haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: bozor iqtisodiyoti, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyati, jahon bozorlari, ishbilarmonlik muhiti.

Annotation: This thesis talks about increasing the role of small business and private business entities in the sustainable economic development of the region.

Keywords: market economy, small business, private entrepreneurship, entrepreneurial activity, world markets, business environment.

Аннотация: В данном тезисе говорится о повышении роли малого бизнеса и субъектов частного предпринимательства в устойчивом экономическом развитии региона.

Ключевые слова: рыночная экономика, малый бизнес, частное предпринимательство, предпринимательская деятельность, мировые рынки, деловая среда.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning bosh maqsadi - kuchli, raqobatbardosh milliy iqtisodiyotni yaratish va shuning hisobidan aholi farovonligini muntazam oshirib borishdir. Shu sababli davlatimiz rahbari zamonaviy bozor mexanizmlari, ulaming samaradorligini ta‘minlash va shu asosda mamlakatimizda barqaror bozor iqtisodiyotini shakllantirishning muhim shartiga aylangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Iqtisodiyotini mustahkamlash, har tomonlama rivojlantirib borish, iqtisodiyotni xususan bozor munosabatiga o‘tishni tezlashtiruvchi eng asosiy yo‘llardan biri bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hisoblanadi. Shuning uchun ham tadbirkorlikni rivojlantirishga, uni davlat tomonidan qo‘llab- quvvatlanishi, xususiy tadbirkorlikda tashabbus ko‘rsatish, uni rag‘batlantirishga bag‘ishlangan bir qancha qonun, farmon va qarorlar qabul qilindi. Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy ijtimoiy islohotlarning tub negizini tadbirkorlik, omilkorlik va ishbilarmonlik xislatlarisiz tasavvur etish qiyin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanayotgan davlatning asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini rivodlantirish uchun hukumat tomonidan ko‘plab imtiyozlar berildi. Shu imtiyozlardan kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari samarali foydalanib, tez sur‘atlar bilan tadbirkorlar soni va mahsulot yetishtirish hajmi ortib bormoqda.

Erkin bozor munosabatlarining keng ravnaq topishi kishilar hayotida, ularning turmush tarzida, ma‘naviy va hayotiy ko‘nikmalarida namoyon bo‘lmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlanishi nafaqat iqtisodiyotni muttasil rivojlanishi, xo‘jalik aloqalarini tuzatish, raqobatni rivojlantirish va iste‘mol bozorini to‘ldirish bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy maqsadlarni ham ta‘minlamoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining YA1M ulushining ortishigi korxonalarining sonining ortishi ham ijobiy ta‘sir o‘kazadi. Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash yo‘li bilan zamonaviy, diversifikatsiyalangan va kuchli raqobatga bardosh beradigan iqtisodiyotni shakllantirish yuzasidan ko‘rilayotgan chora-tadbirlar iqtisodiy o‘sishning barqaror yuqori sur‘atlari saqlanishini ta‘minlamoqda.

Respublikamizda qaror topgan qulay ishbilarmonlik muhitining huquqiy asoslarini muntazam takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada hayotga tatbiq etilayotgan iqtisodiy islohotlarning mantiqi va izchilligi, barcha soha va tarmoqlarni jadal rivojlantirish, jahon bozorlarida tez o'zgarib turgan sharoit iqtisodiyotni boshqarish tizimini yanada erkinlashtirishni taqozo etmoqda. Shu imtiyozlardan kichik biznes va tadbirkorlik subyektiari samarali foydalanishi natijasida tadbirkorlar soni va mahsulot yetishtirish hajmi ortib bormoqda.

Bundan tashqari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq qonun va boshqa me'yoriy hujjatlarga asosan biznes va tadbirkorlikning faoliyat sohaslarini rivojlantirishni rag'batlantirish, ularning huquqlari, majburiyatlari, mas'uliyatlari va manfaatlarini himoya qilish davlat tomonidan kafolatlanganligi bo'ldi. Bu o'z navbatida, kichik biznes bilan shug'ullanuvchi ishbilarmonlarning ishchanligini yanada faollashtirishga keng imkoniyat yaratdi. Milliy iqtisodiyotimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushining ortib borayotgani ichki bozorni raqobatbardosh va sifatli tovarlar bilan to'ldirish, zamon talablarini inobatga olgan holda xizmatlar ko'rsatish sohasini kengaytirish, eksport tovarlari tarkibida jahon bozorlarida xaridorgir, sifatli mahsulotlarni ko'paytirish, avvalo yoshlar uchun yangi ish o'rinlarini yaratish va shu asosda aholi daromadi hamda ijarovonligini oshirishning muhim omillaridan biri bo'ldi. Respublikamizda qaror topgan qulay ishbilarmonlik muhitining huquqiy asoslarini muntazam takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada hayotga tatbiq etilayotgan iqtisodiy islohotlarning mantiqi va izchilligi, barcha soha va tarmoqlarni jadal rivojlantirish, jahon bozorlarida tez o'zgarib turgan sharoit iqtisodiyotni boshqarish tizimini yanada erkinlashtirishni taqozo etmoqda. Shu imtiyozlardan kichik biznes va tadbirkorlik subyektiari samarali foydalanishi natijasida tadbirkorlar soni va mahsulot yetishtirish hajmi ortib bormoqda. O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati rivojlanishiga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi, ularning huquqiy va iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishning samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari yaratilgan.

Kichik biznesni rivojlantirish va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgani holda uning taraqqiyotini ta'minlash, milliy iqtisodiyotdagi salmog'ini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Ularni taraqqiy toptirishda mazkur subyektlarning bugungi kun talabi darajasidagi

zamonaviy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish darajasiga tayanilishiga erishish lozim. “Buning uchun ularni rivojlantirishning yangi manbalari, ham chet el investitsiyalarini keng jalb qilish hisobiga, ham ichki manbalar, bank kreditlari hisobiga doimo kashf etib borilishi darkor”. Bu siyosatning asosiy maqsadi, nafaqat, kichik biznes subyektlarining miqdor jihatdan o‘shini ta’minlash, balki ularning faoliyat samaradorligini oshirishdan iboratdir. Mazkur jarayonlarda ularni imtiyozli asoslarda kreditlash eng asosiy bo‘g‘in bo‘lib maydonga chiqadi. Bunda kichik biznes subyektlarini kreditlash markazida tijorat banklarining ular bilan o‘zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan munosabatlari o‘rin egallaydi. Mazkur munosabatlarning uzoq muddatli jarayonlar negiziga asoslanishi kichik biznes investitsiya loyihalarini kreditlash tizimi shakllanishiga imkon beradi.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning 13 foizini tashkil etadi, mamlakatimizda ish o‘rinlarining 14 foizi, yalpi ichki mahsulotning 58 foizi ushbu tarmoqda yaratilmoqda. Taqqoslash uchun, Rossiya Federatsiyasida bu ko‘rsatkich mos ravishda 13% va 14%, Evropa Ittifoqida esa 18% va 20% ni tashkil qiladi. O‘zbekistonda kichik korxonalarining ulushi umumiy korxonalar sonining 7-9 foizini, iqtisodiy ko‘rsatkichlari esa o‘rtacha 26 foizni tashkil etadi. Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar sonida kichik o‘rta biznesning ulushi 14 foizni, yuridik shaxs maqomiga ega kichik korxonalar 50 foizni tashkil etadi. Ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining asosiy ulushini kichik biznes tashkil etadi. Shuni ta’kidlash kerakki, kichik biznesning (mikro, kichik, o‘rta) Yevropa Ittifoqi yalpi ichki mahsulotidagi ulushi o‘rtacha 60% ga proporsionaldir.

Xususiy tadbirkorlarning xomashyo resurslaridan foydalanish imkoniyati, birinchi navbatda, bunday mahsulotlarni birja va yarmarka savdolarida sotish hajmini ko‘paytirish hisobidan sezilarli ravishda kengaytirildi. Masalan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari tomonidan 3,3 trillion so‘mlik xomashyo va materiallar sotib olindi, o‘sh 6,5 foizni tashkil etdi. Bitimlarning 95 foizi birja savdolariga to‘g‘ri keldi Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni birja orqali sotish hajmi 18 foizga o‘sh, 1,4 trillion so‘mga etdi. Birjada tuzilgan bitimlarning umumiy hajmida tadbirkorlar va kichik biznes subyektlarining hissasi o‘tgan yilda 66 foizni tashkil etgan bo‘lsa, joriy yilda bu ko‘rsatkich 8 foizga ko‘tarilgani kuzatildi. Jahonda

davom etayotgan iqtisodiy inqirozga qaramay, O‘zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o‘shishning yuqori sur‘atlari ta‘minlanayotganligi qayd etildi. Mamlakatimiz bugungi kunda iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan davlatlar orasida jahonda beshinchi o‘rinni egallab turganligi va bu xalqaro hamjamiyat va xalqaro moliya institutlari tomonidan munosib ravishda yuqori baholanmoqda. Joriy yilning 9 oyi yakunlari bo‘yicha mamlakatning yalpi ichki mahsuloti 8,0 foizga o‘ydi.

Xulosa

Bugungi kundagi asosiy vazifa mamlakatimizda kichik biznes va tadbirkorlikning raqobatbardoshligini rivojlantirishni rag‘batlantirish uchun iqtisodiy va huquqiy sharoitlarni yaratish bo‘lsa, boshqa tomondan unga moddiy va moliyaviy resurslar kiritish ko‘zda tutiladi. Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash oqilona dotatsiyalar, soliq solish, kreditlash, sug‘urtalash va investitsiyalashdagi imtiyozli tartiblar va hokozolar shaklida namoyon bo‘ishi kerak.

Tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning eng muhim vazifasi - kichik korxonalar teng huquqlarni ta‘minlash, kichik va yirikroq korxonalar o‘rtasidagi xo‘jalik imkoniyatlari bo‘yicha farqni imkon qadar kamaytirish, O‘zbekiston xo‘jaligining bozor tizimini shakllantirishning bazaviy jarayonlarida kichik va yirik tadbirkorlikning eng maqbul nisbatini ta‘minlashdan iborat. Bu birinchi galda, raqobatli bozor musobaqasida teng huquqlilikni, faoliyat turini erkin tanlash sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishda teng imkoniyyatlar yaratish, ularning huquqlari va javobgarligini, imkoniyatlari va tavakkalchiligini aniq belgilashdir. Bunda ijtimoiy, iqtisodiy, yuridik, siyosiy va boshqa qulay sharoitlar mavjud bo‘lsagina biznesni muvaffaqiyatli rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Tadbirkorlik to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni. T.: O‘zbekiston, 1991.
2. «Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag‘batlantirish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni. T.: O‘zbekiston, 1995.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Ta‘lim muassasalarining bitiruvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. 2010-yil 28 iyul.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Monopoliyaga qarshi ishlarni tartibga solish va raqobatni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 2010-yil 26 fevral, PF-4191-son.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. «Barkamol avlod yili» Davlat dasturi to‘g‘risida. 2010-yil 27 yanvar.

6. “Kichik biznes va tadbirkorlik” - U.P. Umurzakov, A.J. Toshboyev. Toshkent-2014.

7. “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining moliaviy resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish”- Obidov Mashhad Ismoiljon o‘g‘li maqolasi.

8. “Mintaqada aholi bandligini oshirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish usullari”- Yusufjonov Ravshanbek Namdu maqolasi.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO PIRLS DASTURINING AHAMIYATI

Erejepov Maxsud

Pedagogika kafedrası assistant o'qituvchisi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Kazaxbaeva Mexriban

“Pedagogika” fakulteti maktab menejmenti yo‘nalishi talabasi,

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirishda qo'llash mumkin bo'lgan PIRLS dasturining mohiyati, kelib chiqishi va metodologik jihatlari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi, IEA, OECD, halqaro baholash dasturlari, PIRLS, ta'lim samaradorligi, reyting, natija.

PIRLS xalqaro baholash dasturi ta'lim tizimining kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Natijalar shuni ko'rsatib kelmoqdaki, iqtisodiy rivojlanish ta'lim sifati va uning natijasiga to'g'ri proporsional ta'sir ko'rsatar ekan. Ma'lumki, ta'lim sifati bilan bog'liq tarzda har bir ta'lim muassasasi qator vazifalarni hal qiladi. Bundan tashqari ta'lim sifati muammosini tadqiq qilishda metodologik jihatdan muhim bo'lgan quyidagi ta'kidlarni keltirish lozim:

1) ta'lim sifati – bu, ta'lim oluvchi, barkamol shaxsni har tomonlama tarbiyalash va rivojlantirishga doir masalalarni hal qilishga imkon beradigan o'ziga xos xususiyatlar to'plamidir;

2) ta'lim sifatini yaxlit, jamlangan holda, ham protsessual, ham natija beradigan jihatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqish maqsadga muvofiq;

3) ta’lim sifati inson faoliyatining asosiy turlari tizimi bilan belgilanadigan mazmuniga bog‘liq;

4) ta’lim sifati jarayon sifatida o‘quv jarayonining tashkiliy doirasida hosil bo‘ladigan o‘zaro bog‘liq ta’lim berish va ta’lim olish faoliyati sifatida namoyon bo‘ladi;

5) ta’lim sifati, avvalo, ta’lim oluvchilarda bilimning to‘liqlik, chuqurlik, tezkorlik, moslashuvchanlik, aniqlik, umumlashganlik, anglanganlik va mustahkamlik kabi xususiyatlar tizimini shakllantirish qobiliyati hamda egallangan bilimni amaliyotda jamiyat, muassasa va o‘zi uchun samarali, o‘z vaqtida va mobil qo‘llanilishi bilan belgilanadi.

Hozirda ta’lim inspeksiya huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tomonidan o‘zbek, rus va qoraqalpoq tillarida o‘tkaziladigan jarayonlar uchun barcha tadqiqot materiallari: baholash daftarlari va so‘rovnomalarni tegishli tillarga moslashtirilgan holda tarjima qilinib, xalqaro sertifikatdan o‘tkazilgan.

PIRLS asosiy tadqiqoti qog‘oz shaklida o‘tkaziladi va unda 4-sinf o‘quvchilari matnini o‘qib tushunish darajalarini baholovchi test topshiriqlarini bajarishadi hamda ta’limga qiziqishlari, uy va maktab sharoitlari to‘g‘risidagi shaxsiy fikrlarini namoyon etuvchi o‘quvchi so‘rovnomasini to‘ldirishadi.

Shuningdek, ishtirokchi maktablar rahbarlari va tanlangan sinf rahbarlari ta’lim muassasasidagi ta’lim muhitini o‘rganuvchi maktab va o‘qituvchi so‘rovnomasini, o‘quvchilarning ota-onalari yoki vasiylari esa farzandlarining ta’lim olish sharoitlarini o‘rganuvchi uy so‘rovnomasini to‘ldirishadi.

PIRLS tadqiqotlari muvaffaqiyatli ta’lim negizida muvaffaqiyatli shaxs, muvaffaqiyatli kelajak va muvaffaqiyatli kasb egasi yotganini ta’kidlaydi. IEA xalqaro assotsiatsiyasi o‘zining 15 yillik tadqiqotlari natijasida 60 dan ziyod mamlakatlar, 12000 dan ortiq maktab, 340000 dan ortiq o‘quvchi va 16000 dan ortiq o‘qituvchilarning faoliyatini tahlil qildi. 15 yildan ortiq vaqt mobaynida 4-sinf o‘quvchilarining savodxonlik darajasi anchaga ko‘tarilganligi ta’kidlanadi. Xalqaro ekspertlar 2 turdagi o‘qishni baholaydilar:

- yangi adabiyotni o‘qish tajribasi;
- yangi ma’lumotni egallashga yo‘naltirilgan o‘qish malakasi.

Tadqiqotda ishtirok etuvchilar 2 turdagi adabiyotdagi ma’lumotlarni o‘qiydilar: badiiy va informatsion. Bunda tadqiqotda ishtirok etuvchilarning 4 ko‘nikmasi

baholanadi: zarur ma'lumotni topish va uni o'qib gapirib berish, matnning ma'lum qismidan zarur xulosalarni chiqarish, bosh qahramonlar harakatlaridan interpretatsiyalar namoyon qilish va o'z fikrlarini matnning zarur qismlaridan misollar bilan tasdiqlash. Shuni ta'kidlash joizki, O'zbekistonlik o'quvchilar ilk bora bu tadqiqotda ishtirok etdilar, lekin maktab ta'lim tizimida yuz berayotgan ijobiy o'zgarishlar farzandlarimizni har qanday murakkab sinovlarga tayyor ekanligini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda ta'lim sohasi vakillari xalqaro baholash tizimlari va ularning ahamiyati haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lishlari, ta'lim muassasalarida ta'lim samaradorligini oshirishda xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ekanligini hisobga olgan holda tadqiqot ishimiz mavzusini “Boshlang'ich sinflarda ta'lim samaradorligini oshirishda xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish (PIRLS baholash dasturi misolida)” deb tanlab olingan.

Darhaqiqat, PIRLS - (The Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro baholash dasturi 4-sinf o'quvchilarining matni o'qish va tushunish darajasini baholashga mo'ljallangan. Mazkur xalqaro dastur boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'qilgan matni tushunishi, uni sharhlashi, mustaqil hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishi orqali ta'limning keyingi bosqichida o'qishni muvaffaqiyatli davom ettirishga zamin tayyorlaydi.

PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorgarlik ko'rish jarayonida ushbu metodlardan foydalanib kelinmoqda: kuzatish, suhbat, boshlang'ich sinf o'quvchilari savodxonligini oshirishni aniqlashga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik so'rovnoma, qiyosiy tahlil, PIRLS mashq daftarlari, o'quv materiallari va matematik-statistik metodlari.

Bugungi ilmiy-texnik taraqqiyot olg'a borayotgan zamonda yosh avlodning ta'lim olish darajasi jahon standartlari asosida o'lchanishi O'zbekiston sharoitida muhim hisoblanadi. Globallashuv sharoitida o'quvchilar savodxonligini oshirish jarayonida ko'plab muammolar borki, ularni yechishda jahon ta'lim tizimi va baholash standartlarining o'ziga xos jihatlarini o'rganish juda muhimdir. Yuqorida sanab ko'rsatgan ko'plab ta'lim samaradorligini oshirish mexanizmlari borasida muammolar borki, ularni bartaraf qilish, bu masalalarni yechish muhim masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan Axborotnoma. 3-soni. PIRLS. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'qituvchilari va o'quvchilari uchun mo'ljallangan topshiriqlar to'plami. Toshkent – 2021 yil.

2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (PIRLS). Metodik qo'llanma. Toshkent. “Sharq” NMAKBT. 2019 yil.

3. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.7 (2022): 1-4.

**YUQORI MALAKALI KURASHCHILARNING TEXNIK
TAYYORGARLIK SIFATINI OSHIRISH**

B.Q. Erimbetov

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, professor

Qoraqalpoq Davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqori malakali kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda kurashchilar murakkab texniktaktik harakatlarini shakllantirishning o‘ziga xos tomonlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Kurash sport turi, kurash texnikasi, kurashchi, texniktaktik harakat, qulay dinamik vaziyat, yuqori malakali kurashchi, texnik-taktik mahorat.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida sport bilan ommaviy shug‘ullanish orqali aholi, ayniqsa, bolalar va o‘quvchi-yoshlar bo‘sh vaqtining faol shakllanishini ta‘minlovchi amaliy choralar bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish, sog‘lom avlodni tarbiyalash masalalari O‘zbekiston davlat siyosatida birinchi darajali ahamiyatga ega bo‘ldi. Bolalar va o‘smirlar sportini rivojlantirishda jismoniy tarbiyaning majburiy tizimida bolalar va o‘smirlarning salomatligi va asosiy jismoniy shayligida yuqori darajaga erishish, maktab o‘quvchilari jismoniy imkoniyatlarining yosh xususiyatlariga qarab rivojlanishiga asoslanib sport tayyorgarligi texnologiyasidan foydalanish, iste‘dodli sportchilarni namoyon qilish va rivojlantirishning yanada takomillashgan usullaridan foydalanish va sport turini individual tanlashda ilmiy asoslangan yo‘naltirish sermazmun asos hisoblanadi.

Hozirgi zamonda dunyoda aholining keng ko‘lamli sport-sog‘lomlashtirish harakatini yaratishga ehtiyojning shakllanganligiga hech qanday shubha yo‘q. Turli mamlakatlar hukumatlari tomonidan ushbu sohada maxsus dasturlarning

ishlab chiqilishi va amaliyotga joriy etilishi bunga isbot bo‘ladi. Jismoniy tarbiya va sport sohasi shaxsning jismoniy va ahloqiy takomillashuvida muhim omil hisoblanib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi ustun yo‘nalishlardan hisoblanadi. Bolalar va o‘smirlar jismoniy tarbiya va sport sohasi davlat va jamiyat faoliyati samaradorligining mezoni bo‘lib, mamlakatimizning hozirgi va bo‘lajak avlodining madaniy va hayotiy faoliyatida ahamiyatligi jihatidan birinchi darajali ekanligi aholi jismoniy va axloqiy sog‘lig‘ining jadal taraqqiyotidan darak beradi.

Keyingi paytlarda kurashning sport turi amaliyotida «texnik-taktik mahorat» atamasi keng qo‘llanilmoqda. Kurash texnikasi deganda, tor ma’noda, kurashchiga g‘alaba keltiradigan harakatlarni bajarishning eng oqilona uslublari tushuniladi. Bunda texnika asosini kurashchilarning individual xususiyatlariga bog‘liq bo‘lmagan holda, ularning barchasiga xos bo‘lgan biomexanik va fiziologik qonuniyatlarga asoslangan harakatlar tashkil qiladi. Sportda taktika deganda, yuqori natijalarga erishishning shakl va usullari hamda raqib ustidan g‘alaba qozonishning hamma usullar va shakllari tushuniladi.

Taktika o‘zining kuchli tomonlari va raqibning kamchiliklari, texnikadan foydalana bilishdagi individual xususiyatlardan foydalanish, chalg‘ituvchi harakatlar bilan raqibni chalg‘itish, bellashuvning qulay lahzalarida ta’sir ko‘rsatuvchi usullarni qo‘llash, kuchni tejagan holda sarflash, qoidalar bilan belgilangan imkoniyatlar, gilam hajmi, o‘zi haqidagi morfologik va fiziologik ma’lumotlar va boshqalarni aniq ishga solish kabi omillar majmuidan tuziladi. Yakkakurash turlarida, ayniqsa kurashda, texnika va taktika shunday chambarchas bog‘liq bo‘ladiki, bunda kurashchi harakatlarini farqlab ko‘zdan kechirishda ba’zi bir mutaxassislar qaysi harakatlar texnik, qaysilari taktik ekanligi borasida turlicha fikrda bo‘ladilar. Haqiqatda esa ular dialektik birlikni tashkil qiladi. Kurash sport turining rivojlanishi boshida kurashchilar qo‘llaydigan texnikaga bog‘liq ravishda texnik-taktik harakatlarni aniqlovchi qoidalar yaratilgan. Kurashning har xil turlari shunday yuzaga kelgan. Keyinchalik kurashning turlari uchun bu qoidalar alohida o‘zgartirildi. Ularning yordamida ba’zi bir harakatlarni cheklab, boshqalarini rag‘batlantirishga harakat qilindi. Qo‘llaniladigan texnik-taktik harakatlarning soni va sifatiga bog‘liq ravishda, qoidalarni shunday o‘zgartirishga harakat qilindiki, bu o‘zgarishlar kurashning sport va tomoshaviy tavsiflarini yaxshilashga ta’sir qildi. Yuqori

malakali kurashchilar qoidalar o‘zgarishiga bog‘liq ravishda texnik-taktik harakatlardan doimo maqsadga muvofiq foydalanishlari mumkin. Yetakchi kurashchilarning mahoratiga yangi qoidalar qanday ta’sir qilishini ularda hujum harakatlarini qo‘llash ko‘nikmalarining ortishida kuzatish mumkin. Yuqori sport tayyorgarligi tizimi bajarilayotgan texnik-taktik harakatlar kurashchining o‘ziga xos individual xususiyatlariga qat’iy mos kelishini talab qiladi. Texnik- taktik harakatlarning tuzilishi uning morfologik belgilari, jismoniy rivojlanishi, funksional xususiyatlari, psixologik shayligiga aniq javob berishi lozim.

Sport morfologiyasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlarda aniqlanishicha, muayyan umumiy o‘lchamlar va gavda mutanosibligiga ega bo‘lgan kurashchilar ba’zi bir usullarni muvaffaqiyatliroq qo‘llaydilar. Masalan, bilak qancha uzun bo‘lsa, egiluvchi va yoziluvchi mushak nisbiy kuchlari shuncha katta bo‘ladi. Son va oyoq qanchalik uzun bo‘lsa, son egiluvchi va yoziluvchi mushaklarining absolyut kuchlari shunchalik katta, nisbiy kuchlari esa shunchalik kam bo‘ladi. Shunga ko‘ra, ehtimol, qo‘l-oyoqlari kalta bo‘lgan kurashchilar ko‘tarishlarni ancha yengilroq bajaradilar, chunki bu holda ish samarasi nisbiy kuch kattaligiga bog‘liq bo‘ladi. Qo‘l-oyoqlari uzun kurashchilar uchun esa turg‘un bo‘lmagan muvozanat (qulay dinamik vaziyat) shartlaridan foydalanib, raqibni gilamdan uzmaganda holda bajariladigan harakatlar bilan bog‘liq usullarni qo‘llash qulayroqdir. Bundan tashqari, uzun qo‘l-oyoqlar yo‘l va tezlikdan yutishni ta’minlaydi. Shu bilan bir vaqtda, texnik-taktik imkoniyatlar kuch tayyorgarligining o‘ziga xos individual xususiyatlariga ham bog‘liqdir. Shunday ekan, raqibni gilamdan uzish bilan bog‘liq bo‘lgan texnik harakatlarni yaxshi rivojlangan yoziluvchi yelka mushaklariga ega va nisbatan bo‘yi baland kurashchilar nisbatan yengilroq bajarishlari mumkin. Kurashning zamonaviy texnikasi tadqiqotining ko‘rsatishicha, mashhur kurashchilar bir musobaqa davomida turli texnik-taktik hujum harakatlarining 16–20 variantlaridan foydalanadilar. Bundan tashqari, eng kuchli kurashchilar yetarlicha samarali va ishonchli hujum qiladilar. Hujum taktik jihatdan yaxshi tayyorlangandagina ular eng yuqori kuch va tezlikdan foydalanadilar. Katta kuchlanishlarni talab qilmaydigan taktik harakatlarni qo‘llab, ular bellashuv oxirigacha kuchni tejaydilar va ish qobiliyatini saqlaydilar. 50%dan ortiq hujum harakatlarini bellashuv hakamlari ustunlik sifatida baholaydilar.

Eng muhim taktik harakat qilish aldov harakatlari yordamida amalga

oshiriladigan hujum harakati hisoblanadi. Amaldagi hujum harakatlarini bajarish aldov harakatlarini bajarishga nisbatan 1:2 bo'lsa, bu 0,5 koeffitsientli hujum ehtimolligini ko'rsatadi. Bunday ehtimollikni raqib bilib olishi qiyinroq bo'lib, uning amaldagi hujumdan himoyalaniishi qiyin kechadi. Sport amaliyoti texnik-taktik harakatlarning hujum, himoya va qarshi hujum tuzilmalarini ishlab chiqdi. Yirik musobaqalarda turli usullarning taxminan 400 ta varianti qayd qilingan. Kurashni rivojlantirishning hozirgi darajasi kurashchi texnik-taktik harakatlarning barcha turlarini egallab olishi, ularni qo'llay bilishi va maqsadga muvofiq o'zaro birga olib borishini talab qiladi. Lekin texnik-taktik hujum harakatlari kurashning tabiatiga bog'liq bo'lganligi uchun asosiy hisoblanadi. Hujumkor taktika – bu g'alabaga bo'lgan ishonchli yo'ldir, chunki u eng yirik musobaqalarda hakamlik qoidalari va uslubiga mos keladi. Dunyoning eng yaxshi kurashchilari yorqin ifodalangan hujumkor uslubdagi sportchilar hisoblanadilar. Hujumkor taktika kurashchidan yuqori faollikni, buning uchun a'lo darajadagi funksional va psixologik shaylik, texnik-taktik harakatlar jamlangan uslublarning turli variantlarini qo'llash mahorati, uzluksiz aldov va hujum harakatlarining tasodifiy sport hujumlari bilan almashinib turishini talab etadi.

Odatda, texnik-taktik harakatlarni bo'sh egallagan kurashchilar, asosan, o'z raqiblarining qarshiligini yengishga yo'naltirilgan foydasiz, noto'g'ri usullarni bajaradilar. Hujum qiluvchi kuch ustunligiga ega bo'lgan vaziyatlardagina bunday harakatlar g'alaba keltiradi. Yuqori sinfdagi kurashchilar ko'pincha tuzilishi bo'yicha «biomekanik namuna»ga yaqinlashuvchi oqilona texnik-taktik harakatlarni qo'llab, hatto jismoniy jihatdan kuchliroq raqibni ham yengadilar. Ichki va tashqi kuchlarning to'g'ri birikuvi va sarflanishi kuch yoki vaqtdan yutishni ta'minlaydigan hujum qiluvchi texnik-taktik harakat tuzilmasini vujudga keltiradi.

XULOSA

Yuqori malakali kurashchilar kurashda turg'unlikni mohirona saqlay oladilar va shu sababli bunday raqiblar bilan uslubni bajarishda qulay dinamik vaziyat paytini payqab olish og'ir kechadi. Ular yo'qotilgan muvozanatni tez tiklaydilar va turg'un bo'lmagan holatda o'z tashabbuslari bilan faqat ikki holatda: tik turish holatidan birorta uslubni bajarishga o'tayotgandagi hujum boshidagi va dastlabki (tik turish) holatiga qaytayotgandagi muvaffaqiyatsiz

hujumdan keyingi holatlarda bo‘ladilar. Qulay dinamik vaziyat paytida raqibni ushlab olish maqsadida unga o‘zini hujum qilishga imkon berish xavfli va maqsadga muvofiq emasdir. Shuningdek, o‘ylab qo‘yilgan uslub uchun qulay holatni raqibning o‘zi egallaydi, deb hisoblash kerak emas. Ayniqsa, tajribali kurashchi tomonidan xato harakatlar va turg‘unlikni yo‘qotishni kutmasa ham bo‘ladi. Shunday qilib, yuqori malakali kurashchi kurash paytida tik turish va gilanga tiralishda o‘z texnik-taktik harakatlari bilan qulay dinamik vaziyat paytini tayyorlashni bilishi shart. Yuqori taktik tayyorgarlikka ega bo‘lish kurashchining shohsupaga ko‘tarilishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kerimov F.A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. – T.: «Zar qalam», 2014.
2. Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va usuliyati. – T.: O‘zDJTI, 2011.
3. Matveev L.P. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi. - M.: FiS, 2018.
4. Mindiashvili D.G., Podlivaev B.A. Erkin kurash: tarixi, voqealari, odamlari. - M.: "Sovet sporti", 2017 yil.
5. Tursynbaevich, A. B., Kizi, U. A. S., & Kizi, A. G. B. (2022). Wind Mill and Solar Energy. Texas Journal of Engineering and Technology, 15, 178-180.
6. Аметов, Б. Т. (2021). Возникновение И Распространение Ударной Волны В Твердом Теле. ИТМОИЙ FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 42-44.
7. Аметов, Б. Т., Султанбаев, А. П., & Жангабаев, А. К. (2021). ВОЗМОЖНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ. In КОНКУРС МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ (pp. 72-74).
8. Разикова, И.С., Айдарова, Н.П., Байбекова, В.Ф., Низамов, К.Ф., & Ишмухамедова, Ш.Б. (2023). ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ЛЕВОЦЕТИРИЗИНА У ПАЦИЕНТОВ С КРАПИВНИЦЕЙ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (2), 27-32.
9. Разикова, И. С., Аликулова, Д. Я., & Уразалиева, И. Р. (2015). Особенности иммунного статуса подростков с atopической бронхиальной

астмой. Молодой ученый, (19), 297-299.

10. Аликулова, Д. Я., Разикова, И. С., Уразалиева, И. Р., Мирпайзиева, М. А., & Джураева, Н. К. (2015). Организация работы «Астма школы» в Республике Узбекистан. Современная медицина: актуальные вопросы, (10-11 (43)), 88-92.

11. Разикова, И. С., & Аликулова, Д. Я. (2016). ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ КЛИНИЧЕСКИХ ВАРИАНТАХ АТОПИЧЕСКОЙ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ У ПОДРОСТКОВ. In Материалы VII международной (XIV итоговой) научно-практической конференции молодых ученых (pp. 67-70).

12. РАЗИКОВА, И., АЙДАРОВА, Н., БАЙБЕКОВА, В., & ДУСТБАБАЕВА, Н. (2022). Сывороточноподобный Синдром Как Осложнение Вакцинации. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(2), 176-183.

13. Разикова, И. С., Айдарова, Н. П., Байбекова, В. Ф., Дустбабаева, Н. Д., Ишмухамедова, Ш. Б., & Шорустамова, С. С. (2023). Сенсibiliзация К Грибковым Аллергенам У Пациентов С Респираторной Аллергией. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 4(1), 31-37.

14. Аликулова, Д. Я., Маматкулов, Б. М., Разикова, И. С., & Аvezова, Г. С. (2015). Выявление особенностей иммунного статуса у подростков при атопической бронхиальной астме. Вестник Совета молодых учёных и специалистов Челябинской области, (3 (10)), 9-14.

15. Уринов, А. М., Отожонов, И. О., & Ахмедова, Д. Б. (2022). Роль пробиотиков в лечении цирроза печени. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ, 37.

16. Отажонов, И. О. (2011). Заболеваемость студентов по материалам углубленного медосмотра студентов, обучающихся в высших учебных заведениях. Тошкент тиббиёт академияси Ахборотномаси.– Тошкент, (2), 122-126.

17. Islamovna, S. G., Komildjanovich, Z. A., Otaboevich, O. I., & Fatihovich, Z. J. (2016). Characteristics of social and living conditions, the incidence of patients with CRF. European science review, (3-4), 142-144.

18. Отажонов, И. О. (2020). Кам оқсилли парҳез самарадорлигини

баҳолаш.

19. Отажонов, И. О., & Шайхова, Г. И. (2020). Фактическое питание больных с хронической болезнью почек. Медицинские новости, (5 (308)), 52-54.

20. Отажонов, И. О. (2020). Оценка психологического состояния больных с хронической болезнью почек. Главный редактор–ЖА РИЗАЕВ, 145.

21. Отажонов, И. О. (2021). Сурункали буйрак касаллиги бўлган беморлар хаёт сифати кўрсаткичлари.

22. Отажонов, И. (2011). Ҳозирги таракқиёт даврида талабалар овқатланишини гигиеник асослаш (Doctoral dissertation, Тошкент тиббиёт академияси).

23. Akhmadaliev, N. O., Salomova, F. I., Sadullaeva, K. A., Abdukadirova, L. K., Toshmatova, G. A., & Otajonov, I. O. (2021). Health State Of Teaching Staff Of Different Universities In The Republic Of Uzbekistan. NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO, 15954-15967.

24. Шайхова, Г. И., Отажонов, И. О., & Рустамова, М. Т. (2019). Малобелковая диета для больных с хронической болезнью почек. Экспериментальная и клиническая гастроэнтерология, (12 (172)), 135-142.

25. Алишерова, Қ. С., Сейткаримова, Г. С., & Юнусходжаева, Х. С. (2022). ЭФФЕКТИВНАЯ ПСИХОКОРРЕКЦИЯ ПРИ НЕВРОТИЧЕСКОМ РАССТРОЙСТВЕ. ЖУРНАЛ НЕВРОЛОГИИ И НЕЙРОХИРУРГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ, 3(1).

26. Karakhonova, S. (2019). Psychocorrection and optimal pharmacotherapy in anxiety-phobic syndrome. Psychosomatic Medicine and General Practice, 4(1), e0401175-e0401175.

27. Ибодуллаев, З. Р., Карахонова, С. А., & Сейткаримова, Г. С. (2021). Значение использования методов психокоррекции при лечении тревожно-фобического синдрома. ЖУРНАЛ НЕВРОЛОГИИ И НЕЙРОХИРУРГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ, (SPECIAL 1).

28. Ибодуллаев, З. (2022). EFFECTIVE PSYCHOCORRECTION IN NEUROTIC DISORDER.

29. Karakhonova, S. A. (2022). The Significance of the Application of

Psycho-Correction Methods in the Treatment of Psycho-Emotional Disorder. EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE, 2(12), 59-64.

30. Махмудова, Д. А., & Қарахонова СА, Х. К. (2015). Неврозларда фобия ва кўркүв. Психиатрия журналы, (1-Б), 82.

31. Karakhonova, S. A., & Ishanhodjaeva, G. T. (2016). Cognitive disorders in Parkinsonism. Parkinsonism & Related Disorders, 22, e59.

32. Solidjonov, D., & Arzikulov, F. (2021). WHAT IS THE MOBILE LEARNING? AND HOW CAN WE CREATE IT IN OUR STUDYING?. Интернаука, (22-4), 19-21.

33. Solidjonov, D., & Arzikulov, F. (2021). WHAT IS THE MOBILE LEARNING. AND HOW CAN WE CREATE IT IN OUR STUDYING, 22-4.

34. Abror, Q. (2020). Development of Magnetic Characteristics of Power Transformers. Fazliddin, A., Tuymurod, S., & Nosirovich, OO (2020). Use Of Recovery Boilers At Gas-Turbine Installations Of Compressor Stations And Thyristor Controls. The American Journal of Applied sciences, 2(09), 46-50.

35. Dilmurod, R., & Fazliddin, A. (2021). Prospects for the introduction of artificial intelligence technologies in higher education. ACADEMICIA: an international multidisciplinary research journal, 11(2), 929-934.

36. Akhmedovich, M. A., & Fazliddin, A. (2020). Current State Of Wind Power Industry. The American Journal of Engineering and Technology, 2(09), 32-36.

OG‘IZ BO‘SHLIG‘I ONKOLOGIK KASALLIKLARIDA NORMAL
MIKROBIOTA

¹Yodgorova N.T., ²Bektemirova Z.SH., ³Ibrohimov B.R.

Tashkent Medical Academy

¹Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology,
Immunology, Ph.D.

yodgorova1977@bk.ru, +998901676838

²Student of the medical faculty of TMA

bektemirovazarnigor15@gmail.com, +998900049610.

³Student of the medical faculty of TMA

ibahodir101@gmail.com, +998901107036.

Abstract: Purpose of the study: Assessment of oral microbiota in oncological diseases of the oral cavity. Materials and methods: 20 patients with cancer in the oral cavity were selected from the surgical department No. 6 of the Republican Oncology Center: reconstructive, plastic surgery, head and neck tumors and onco-ophthalmology department. Their saliva was examined in the Bacteriological Laboratory of the TTA multidisciplinary clinic, and blood agar, VSA, endo, and Saburo media were used in the examination of patients. Antibiotic sensitivity was checked by disk diffusion method. Analysis and discussion of results. 75% of patients are men, 25% are women. In 15 patients, 10 men and 5 women, bacteria close to the normal microflora of the oral cavity, and pathogenic bacteria in 5 men were detected. Conclusion: Oral microbiota composition and functionality are now considered to be associated with mutational changes in oral cancer. During the examination of patients with

oncological diseases in the oral cavity, the bacteria detected in them are similar to normal bacteria, but they cannot be called completely normal (*Staf. aureus* 25%). The reason for this is explained by the fact that patients receive light therapy and take various powerful drugs. Such factors affect the normal microflora.

Keywords: oncological diseases, microbiota, bacteriological, pathogenic bacteria, hyperproliferation, light therapy.

Dolzarliligi. Inson og‘iz bo‘shlig‘i inson salomatligi va kasalliklarida muhim ro‘l o‘ynaydigan doimiy mikroflorani tashkil etuvchi turli xil mikroorganizmlar uchun noyob ekologik tizimdir (1,13). Og‘iz bo‘shlig‘i saratoni bosh va bo‘yin saratonining bir turi bo‘lib, og‘iz bo‘shlig‘ida joylashgan har qanday saraton to‘qimalarining o‘shidir. Bosh va bo‘yin saratoni dunyo bo‘yicha saratonning oltinchi eng keng tarqalgan shaklidir va har yili og‘iz bo‘shlig‘i va orofaringeal saratonning 500 000 ga yaqin yangi holatlari tashxislanadi (2,3). Bu shilliq qavatning shikastlanishi, epiteliy hujayralarining giperproliferatsiyasi va yallig‘lanish natijasida yuzaga keladi. Og‘iz bo‘shlig‘i mikrobiotasi 700 dan ortiq turdagi bakteriyalarning vakillarini o‘z ichiga oladi. Bosh va bo‘yin saratonning 40% og‘iz bo‘shlig‘i saratoni tashkil qiladi. Og‘iz bo‘shlig‘i saratonining 90% skuamoz hujayrali karsinoma bilan tavsiflanadi. Qo‘shma Shtatlarda og‘iz bo‘shlig‘i skuamoz hujayrali karsinomasi har yili taxminan 34 000 kishiga ta‘sir qiladi. Og‘iz bo‘shlig‘i saratoni bilan og‘rigan bemorlarning o‘rtacha 5 yillik omon qolishi 50% ni tashkil qiladi. Saratonning taxminan 95% 40 yoshdan odamlarda uchraydi. Tashxis vaqtida o‘rtacha yosh 60 yoshni tashkil qiladi (4,9). Og‘iz bo‘shlig‘i saratoni 90% hollarda tamaki va spirtli ichimliklar ichish natijasida kelib chiqadi. Dunyo bo‘yicha 800 million erkak va 200 million ayol tamaki iste‘mol qiladi. Har yili 281 000 dan ortiq erkak, 198 000 dan ayol va afsuski 150 000 dan oshiq bolalar og‘iz bo‘shlig‘i saratoni bilan hayotdan ko‘z yumadi(5,8,15). Og‘iz bo‘shlig‘i saratoni bilan kasallangan erkaklarning 95%i tamaki chekadi va spirtli ichimliklar iste‘mol qiladi. Ham chekuvchi va ham ichuvchi insonlarda, ichmaydigan insonlarga nisbatan ikki barobar, chekmaydigan insonlarga nisbatan 5 barobar, chekmaydigan va

ichmaydigan insonlarga nisbatan esa 35 barobar kasallik og‘ir kechadi (6,13). Ayollarning 62%idan ziyodi esa tamaki chekuvchi va spirtli ichimlik is‘temol qiluvchi otaning farzandi yoki turmush o‘rtog‘i hisoblanadi. Og‘iz bo‘shlig‘ida saraton uchrayotgan bolalarning ham ko‘p miqdori chekuvchi va ichuvchi otaning farzandi hisoblanadi (7,14). Bu saratonni davolashda birlamchi profilaktika maqsadida tamaki va spirtli ichimliklarning o‘rniga meva va sabzavotlarni ko‘paytirish tavsiya etiladi. Meva va sabzavotlar iste‘moli og‘iz bo‘shlig‘i saratonini 35% oldini olishga yordam beradi (10,11,12).

Tadqiqot maqsadi: Og‘iz bo‘shlig‘i onkologik kasalliklarida og‘iz mikrobiotasiga baho berish.

Tekshirish materiali va usullari: Respublika onkologiya markazi 6-son jarroxlik bo‘limi: rekonstruktiv, plastik jarrohlik, bosh-bo‘yin o‘smalari va onkooftalmologiya bo‘limidan 48 nafar og‘iz bo‘shlig‘ida saratonni bo‘lgan bemorlar tanlab olindi. Ularning so‘lagi TTA ko‘p tarmoqli klinikasi Bakteriologik laboratoriyada tekshirildi va bemorlarning namunalari Qonli agar, VSA, Endo, Saburo muhitlari ekildi va ularning agar muhitlarda sutkalik mikrob koloniyalarini ko‘rdik, o‘sgan koloniya bakteriyalarini sof kulturasini aniqlash uchun kultural, tinktorial, morfologik xususiyatlariga ko‘ra baholadik. Ajratilgan koloniyalarni antibiotik sezuvchanligini aniqlash uchun neytral agarga ekib disk-diffuzion usuldan foydalanildi.

Natijalar tahlili va muhokamasi. 2023- yil yanvar oyida Respublika onkologiya markazi 6-son jarroxlik bo‘limi: rekonstruktiv, plastik jarrohlik, bosh-bo‘yin o‘smalari va onkooftalmologiyaga murojaat qilgan 48 nafar bemorlarning namunalari bakteriologik tekshiruvdan o‘tkazilganda quyidagi natijalar olindi. Umumiy bemorlar soni 48 nafar. Ularning 75% ini erkaklar, 25% ini ayollar tashkil qiladi. Ularning o‘rtacha yoshi 63 yosh. Bemorlarning 75% da normadan pasaygan, patogen bakteriyalar aniqlanmadi. 25% erkak bemorlarda patogen bakteriya aniqlandi. Bemorlardan olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki ularning namunalariida topilgan bakteriyalarning ko‘p soni og‘iz bo‘shlig‘i normal mikroflorasi bakteriyalariga o‘xshash lekin, bu bakteriyalarni to‘liq holda normal deyolmaymiz. Buning sababi saraton bilankasallangan bemorlarning kuchli antibiotiklar qa‘bul qilishi, nur terapiyasidan foydalanishi va boshqa omillar ta‘sirida ushbu mikroorganizmlarda antibiotiklarga nisbatan sezgirlik pasayib ketgan. Ushbu bakteriyalarning sof kulturasini ajratib olingandan so‘ng ularning

antibiotiklarga nisbatan sezgirligi aniqlandi. Bemorlardan olingan namunalardan olingan sof kulturalarning quyidagi antibiotiklarga nisbatan sezgirligini aniqladik. Bemorlarda aniqlanga Staf.aureus ga nisbatan quidagi antibiotiklarga sezgirligi aniqlandi. Diagramma-3 da ko‘rinib turibdiki levoflaksatsin, sefoksitin, klindomitsin ga yuqori darajada sezuvchan , glutamitsin, amikatsin, sefepim-sulbaktam, doksisisiklin o‘rtacha va past darajada sezuvchan.

XULOSA

- Og‘iz bo‘shlig‘ida saraton ko‘p hollarda zararli odatlar tamaki chakish, spirtli ichimliklar iste‘mol qilish kabi holatlar natijasida erkaklar orasida ko‘proq 75% kelib chiqadi ekan.

- Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda og‘iz bo‘shlig‘i onkologik kasalliklarida normal mikroflora ko‘p holatlarda me‘yorida pasaydi. Ularning o‘zgarishiga qa‘bul qilingan kuchli antibiotiklar, nur terapiyalari va boshqa omillar ta‘sir qiladi. Shu sababli og‘iz bo‘shlig‘i onkologik kasallilarida kam hollarda og‘iz bo‘shlig‘ida patogen bakteriyalar aniqlandi.

- Aniqlangan 25% bemorlarda Staf.aureus aniqlandi. Staf.aureus Levoflaksatsin, Sefoksitin, Klindomitsin, sefepim-sulbaktamlarga sezgirligi yuqori bo‘ldi. Boshqa antibiotiklarga nisbatan o‘rtacha va past darajada sezgirlik namoyon qildi. Eng past sezgirlik gatiflaksatsin, doksisisiklin, linkomitsinlarga nisbatan aniqlandi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Боровский Е.В. Терапевтическая стоматология. – М.: Медицина, 1989. – 554 с.
2. Зеленова Е. Г. Заславская М. И. Салина Е. В. Рассанов СП. Микрофлора полости рта; норма и патология: Учебное пособие. Нижний Новгород: Издательство НГМА. 2004-158с.
3. Ёдгорова, Н. Т., Халилов, З. С., & Жумамуродов, С. Т. (2019). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ РОТАВИРУСНЫХ КИШЕЧНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ. Innova, (2 (15)), 6-13.
4. Жумамуродов, С. Т., & Ёдгорова, Н. Т. (2018). Оценка качества пцр исследований с использованием метода «сухая пробирка» (Doctoral dissertation, Ташкентская медицинская академия).
5. З.А. Нурузова, С.Т. Жумамуродов. Видовая принадлежность бактериальных коинфекций при covid-19.

<http://repository.tma.uz/xmlui/handle/1/1631>

6. ЗР Файзуллаева, ФШ Маматмусаева ОНКОГЕН ВИРУСЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ вестник тма2022, сони 10, 43-46 <http://repository.tma.uz/xmlui/handle/1/5642>

7. Amagasa T, Yamashiro, and N. Uzawa. 2011. “Oral Premalignant Lesions: From a Clinical Perspective.” International Journal of Clinical Oncology 16 (1): 5-14.

8. Allen K, Ford PJ, Farah CS. Oral mucosal screening and referral attitudes of Australian oral health therapists and dental hygienists in Queensland. Int J Dent Hyg 2015; 13; 206-212.

9. Z.R.Fayzullayeva, N.T.Yodgorova, F.Sh.Mamatmusaeva CANDIDA turi zamburug'larining antifungal preparatlarga sezgirligi va umumiy tavsifi инфекция, иммунитет ва фармакология2022, 2 сон, 150-154 бет <http://repository.tma.uz/xmlui/handle/1/2307>

10. Safarov Sh.B., Yodgorova N.T., Jumamurodov S.T. IMPORTANT MICROORGANISMS IN UPPER RESPIRATORY TRACT INFECTIONS IN COVID-19 PATIENTS В сборнике: Фундаментальные и прикладные научные исследования: актуальные вопросы, достижения инновации. сборник статей ЛII Международной научно-практической конференции : в 2 ч.. Пенза, 2022. С. 219-221. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47563277>

11. Olson CM, Burda BU, Beil T, et al. Screening for Oral Cancer; A Targeted Evidence Update for the U.S. Preventive Services Task Force. Rockville (MD): Agency for Healthcare Research and Quality (US), <http://www.ncbi.nlm.gov/books/NBK132472/> (2013, accessed 23 March 2018).

12. Karpiński T. M . Role of Oral Microbiota in Cancer Development// Microorganisms.— 2019.— 7 (1): 20. Doi: 10.3390 /microorganisms7010020

13. Yodgorova N. T, Bektemirova Z. SH, Ibrohimov B. R. OG‘IZ BO‘SHLIG‘I ONKOLOGIK KASALLIKLARIDA MIKROBIOMANING AHAMIYATI// Международный современный научно-практический журнал/Научный импульс № 5(100) Январь 2023 г.Москва, Часть 4 С.296-306.

14. Yodgorova N. T, Bektemirova Z. SH, Ibrohimov B. R. OG‘IZ BO‘SHLIG‘I ONKOLOGIK KASALLIKLARIDA MIKROORGANIZMLARNING AHAMIYATI VA ANTIBIOTIKLARGA

**INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY CONFERENCE
“PROSPECTS AND KEY TENDENCIES OF SCIENCE IN
CONTEMPORARY WORLD”**

web: <http://journal.jbnuu.uz/>

SEGIRLIGI//Международный современный научно-практический журнал/
Научный импульс № 5 (100) Январь 2023 г. Москва Часть 4 С.279-285.

FEATURES OF THE COURSE OF SYMPTOMS IN CHILDREN WITH RICKETS

Kodirov Husanboy

Senior Lecturer of the Department of Pediatrics,
Andijan State Medical Institute

Kodirov Sherzodbek

4th year student of the Faculty of Medical Work,
Andijan State Medical Institute

Abstract: This article discusses rickets, common in children, and its symptoms.

Keywords: rickets, treatment of widows, health, in children, prematurity, impotence, artificial feeding.

Rickets (Young rachis — spine), Shirza is a disease that occurs in young children. This is caused by a violation of phosphorus-calcium metabolism due to a lack of vitamin D in the body. Rickets is most often caused by prematurity of the child, impotence, artificial feeding.

If a child is not cared for properly, he does not use nature and sunlight, if he is not fed properly, he does not receive enough vitamin D in his body or due to a lack of ultraviolet rays, the formation of vitamin D in his skin is disrupted, which exacerbates rickets.

In addition, frequent illnesses of the child, violations of the mother's diet during pregnancy are also the cause of rickets. Rickets disease leads to metabolic disorders and disruption of various organs and systems. With this disease, the metabolism of mineral salts, such as phosphorus and calcium, is especially severely disrupted. In the intestine, there is a change in the absorption and deposition of calcium in the bones, which leads to thinning of the bone and softening of its tissues, disruption of the nervous system and internal organs.

In the initial period of the disease, changes occur in the nervous system of the patient: the child becomes timid, aggressive, capricious or playful; sweats heavily, the face when sucking, the back of the head when lying soaked with sweat. Since the child is worried about itching, his hair falls out on his back when he rubs his head against the pillow.

As the disease progresses, the muscles weaken, twitch; a sick child walks later than a healthy one, his stomach swells, the insides are often cramped or pushed, later the bone system changes: the humerus flattens, the head increases in size, the forehead becomes convex, the forehead becomes bumpy, there is a softening of the bone in the skull and occiput. A big head does not ossify in time. Often the rib bones near the sternum thicken. When a child begins to walk, his legs bend either in the form of X or in the form of O. The shape of the breast also changes: it either bulges forward or retracts inward.

Children who have had rickets are susceptible to various infectious diseases (especially pneumonia).

Prevention of rickets begins in the prenatal period. A pregnant woman should be outdoors as much as possible, strictly observe the regime, eat right.

After the birth of a child, it is necessary to follow all the rules of care for him and, if possible, breastfeed.

In the treatment of rickets, vitamin D is prescribed in combination with other medications in accordance with the doctor's instructions. If necessary, on the recommendation of a doctor, therapeutic gymnastics, massage, irradiation with a quartz lamp are carried out.

Vitamin D deficiency, i.e. rickets, is a disease that occurs only in young children, leaving lifelong complications. This is caused by a lack of vitamin D in the child's body. The elements of calcium and phosphorus are necessary for the body for the development of the child, especially for the growth of bones, as well as for strengthening. Vitamin D, on the other hand, controls the absorption of calcium and phosphorus from the intestine so that they reach bones, muscles and other organ tissues.

If there is a deficiency of vitamin D in the body, the child's need for calcium and phosphorus elements is not satisfied. This, in turn, causes rickets. Most often, this disease occurs in children born in late autumn and in the winter months. The reason is that a child born in these seasons does not have enough sunlight.

Instead of a conclusion, you should immediately consult a doctor if the child experiences symptoms of rickets. Because the treatment of this disease requires special treatment. In the presence of the initial state, it is enough to take vitamin D preparations and other means that increase the level of calcium. But there are also several measures that can be taken to prevent an exacerbation of the disease. In particular, in necessary cases, on the recommendation of a doctor, therapeutic gymnastics, massage, irradiation with a quartz lamp are carried out. Therapeutic measures and special medications can be used only on the recommendation of a specialist.

References

1. Bunatyan A.A. Anesteziologiya i reanimatologiya. 1985.
2. Mixcl'son V.A. Detskaya anesteziologiya i rcanimatologiya. 2002.
3. Bunatyan A.A. s soavt. Spravochnik po anesteziologii i reanimatologii. 1989.

KAPITAL BOZORINI RIVOJLANTIRISH CHORALARI

Xalekeeva Zoya Pirniyazovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

Moliya kafedrası PhD katta o‘qituvchisi

Erkinov Azizbek Bahodir o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisdá Kapital bozorini yanada rivojlantirish, qimmatli qog‘ozlar chiqarilishini ko‘paytirish, jismoniy va yuridik shaxslarning fond bozoridagi ishtirokini kengaytirish, xalqaro moliya bozorlari bilan faol integratsiyalashuv ko‘riladi.

Kalit so‘zi: kapital bozori, xalqaro moliya bozori, faol integratsiyalashuv, ilg‘or xalqaro amaliyot.

Annotation: This thesis talks about capital market development measures.

Keywords: capital market, international financial market, active integration, advanced international practice.

Аннотация: В данном тезисе речь идет о мерах по развитию рынка капитала.

Ключевое слово: рынок капитала, международный финансовый рынок, активная интеграция, передовая международная практика.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi “Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6207-sonli Farmonining asosiy maqsadi - Kapital bozorini yanada rivojlantirish, qimmatli qog‘ozlar chiqarilishini ko‘paytirish, jismoniy va yuridik shaxslarning fond bozoridagi ishtirokini kengaytirish bo‘lib, ushbu Farmonga muvofiq, kapital

bozorining raqobatbardoshligini oshirish va uning kapitallashuvini 2023 yil yakuniga qadar 45 trillion so‘mga yetkazish, bank tomonidan kreditlashga muqobil bo‘lgan samarali moliyalashtirish mexanizmini yaratish bo‘lib, bunda

- xalqaro moliya bozorlari bilan faol integratsiyalashuv, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish va xorijda muvaffaqiyatli sinovdan o‘tgan ilg‘or yondashuvlarni qo‘llash orqali barcha toifadagi investorlar uchun kapital bozorining qulayligini oshirish;

- kapital bozorining uyg‘un faoliyati va uning barcha segmentlari rivojlanishini ta‘minlash orqali 2023 yil yakuniga qadar respublika va hududiy investitsiya dasturlari doirasida loyihalarning qimmatli qog‘ozlar chiqarish orqali moliyalashtirilgan qismini 5 foizga yetkazish;

- sohaga ilg‘or xalqaro amaliyotni joriy qilish, ortiqcha to‘siqlar va cheklovlarni bartaraf etish orqali fond bozorida rivojlanish maqsadlariga yo‘naltirilgan investitsiyalarni faol moliyalashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish;

- xalqaro mezonlar va tajribalarni joriy qilgan holda, kapital bozorini tartibga solishning yaxlitligini va tizimli tavakkalchiliklarning oldini olishni ta‘minlovchi qonunchilik bazasini yaratish;

- kapital bozorini zamonaviy talablarga javob beradigan kadrlar bilan ta‘minlash tizimini rivojlantirish, istiqbolli, shu jumladan, xorijiy mutaxassislarni jalb qilish uchun jozibador shart-sharoitlarni yaratish;

kapital bozori uchun soha mutaxassislarini tayyorlash va qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirishni tizimli yo‘lga qo‘yish;

- minoritar investorlar, kapital bozorining boshqa ishtirokchilari hamda aholi keng qatlamlarining bilimlari, ko‘nikmalari va moliyaviy savodxonligini oshirishni qo‘llab-quvvatlash dasturlari doirasida 2023 yil yakuniga qadar 40 ming nafar aholini qamrab olishdan iborat.

Kapital bozori uning ishlashiga ta'sir qiluvchi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Xususiyatning mohiyati shundan iboratki, qarz berishni yoki qarz olishni istaganlarning barchasi buni har xil miqdorda va har xil muddatlarda amalga oshirishi mumkin. Bu kapital bozorida talab va taklifning mavjudligi, shuningdek iqtisodiyotning alohida segmenti sifatida ushbu bozorga xos bo'lgan barcha funktsiyalarning o'zaro ta'siri bilan belgilanadi. Bozor iqtisodiyotining ishlashini va uning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydigan ishlab chiqarish shartlari orasida

birinchi o'rinlardan birini kapital bozori egallaydi, uni yaratish bozor iqtisodiyoti tizimiga o'tayotgan mamlakat uchun eng qiyin vazifalardan biri hisoblanadi.

Kapital bozori ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan pul yoki moddiy resurslar bozori. Kapital bozori ob'ektlari vaqtincha foydalanishga berilishi yoki sotilishi mumkin, ya'ni. egasini o'zgartirish. Kapital moddiy va pul shaklida bo'lishi mumkinligi sababli, moddiy boyliklar bozori va pul kapitali bozori ajralib turadi, ularning mavjudligi o'zaro bog'liqdir. Bozorda ishlab chiqarishning moddiy omillari kapitali deganda jismoniy kapital tushuniladi: mashinalar, mashinalar, binolar, inshootlar, materiallar zaxiralari va yarim tayyor mahsulotlar va boshqalar. Ammo ko'pincha kapital bozori qiymat, pul shaklida kapital bozori sifatida tushuniladi. Aslida, bu kredit kapitali bozori, chunki pul vaqtincha foydalanishga o'tkaziladi. Dunyoda kapital bozorni rivojlantirish bo'yicha har xil modellar mavjud. Bular orasida anglo-sakson tizimi juda mashhur hisoblanadi. Nyu-York, London, Hongkong kabi kapital bozorlari ushbu modelda faoliyat olib borayotgan ilg'orlar sanaladi. Bu modelga muvofiq, iqtisodiyotni moliyalashtirish manbalarining deyarli yarmi shu bozorlarda shakllanadi. Misol uchun, AQSHda qimmatli qog'ozlar bozorida kapitalizatsiya 30 trillion AQSH dollariga yaqin bo'lib, bu mamlakat YAIM (taxminan 19 trillion dollar) summasidan ancha baland. O'zbekistonda esa YAIM taxminan 400 trillion so'm yoki 50 milliard AQSH dollariga yaqin. Kapital bozoridagi erkin mablag' aylanmasi YAIMning 0,5 foiziga ham teng emas. Mamlakatda bu borada juda katta salohiyat mavjudligini isbotlaydi. Ya'ni investitsiyalarni aksiyalar, obligatsiya orqali jamlashga imkoniyatimiz bor.

Hozirgi kunda dunyo mamlakatlari moliya bozoridagi munosabatlarni tartibga solish va nazorat qilishda turli yo'llardan foydalanilgan holda amalga oshiriladi. Fikrimizcha ulardan moliya bozorini davlat organi sifatida yagona nazorat qiluvchi organ (bitta regulyator)ning mavjud bo'lishi eng samarali yo'l bo'ladi nazarimizda, chunki bunda nazorat qilish, istiqbollarni belgilash, rivojlantirish va shunga muvofiq huquqiy bazani shakllantirish bitta tizimda birlashsagina eng optimal natijalarga erishish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari kapital bozorini tartibga solishda qabul qilingan va qabul qilinayotgan huquqiy bazani ham soddalashtirish, tartiblashtirish va jahon standartlariga moslashtirish talab etiladi. Buning uchun albatta so'ngi yillarda kapital bozorini rivojlantirish agentligi “Kapital bozorining yagona kodeksi” 3 ni amaliyotga tatbiq etish

choralarini ko‘rayotganligidan xabarimiz bor, bu albatta kapital bozorini tartibga solish, investorlar huquqlarini himoya qilish va yangi investorlarni iqtisodiyotimizga kapital kiritishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi “Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6207-sonli Farmoni.

2. “Yangi O‘zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalarini tahririyati» DUK-2020.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-apreldagi “Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5073 Qarori.

4. Alikulov, A. T. (2022). In Uzbekistan, the use of the Stock Market in Attracting Financial Resources by Corporate Entities is One of the Tools. Journal of Marketing and Emerging Economics.

5. Аликулов, А. Т. (2020). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ ТОРГОВЛИ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ УЗБЕКИСТАНА. In Актуальные вопросы экономики.

6. Alikulov, A. T. (2022). In Uzbekistan, the use of the Stock Market in Attracting Financial Resources by Corporate Entities is One of the Tools. Journal of Marketing and Emerging Economics.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ У УЧИТЕЛЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Джанабаева Адина

докторант Нукусский государственный педагогический институт им.

Ажинияза,

adina84@mail.ru

Аннотация: Современные компьютерные технологии сегодня используются во всех сферах человеческой деятельности. Подготовка специалиста в любой области знаний включает как минимум обязательное обучение пользователей, компьютерная грамотность становится одной из составляющих современного понимания образованного человека. Именно поэтому сегодня необходимо уделить серьёзное внимание использованию новых средств информационных технологий в обучении английскому языку.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, психолого-педагогическая компетентность; коммуникативная компетентность; управленческая (организационная) компетентность, научный метод, информационная технология.

Abstract: Modern computer technologies are used today in all spheres of human activity. The training of a specialist in any field of knowledge includes at least mandatory user training; computer literacy is becoming one of the components of the modern understanding of an educated person. That is why today it is necessary to pay serious attention to the use of new information technology tools in teaching English.

Key words: professional competence, psychological and pedagogical competence; communicative competence; managerial (organizational) competence, scientific method, information technology.

Человечество сегодня испытывает ряд глубинных трансформаций, меняющих облик цивилизации в целом, что связано с динамично идущим переходом от индустриального общества к обществу информационному, в котором процессы создания и распространения знания становятся ключевыми. Эти процессы в сильной степени опираются на функционирование и развитие образовательной системы.

Можно выделить этапы формирования профессиональной компетентности:

- самоанализ и осознание необходимости;
- планирование саморазвития (цели, задачи, пути решения);
- само проявление, анализ, само корректировка.

Помимо, выделенных коммуникативных умений и способностей в структуре коммуникативной компетентности преподавателя, особо стоит сказать о профессионально важных личностных качествах преподавателя, наличие которых является катализатором становления профессионально компетентного преподавателя вуза. Сюда входят: подлинный интерес к студентам, потребность и умение с ними общаться; способность проявлять к ним эмпатию; умение ощущать и поддерживать обратную связь в общении; умение управлять собой, своими чувствами, быть эмоционально устойчивым; умение прогнозировать педагогические ситуации, возможные последствия и пути их решения; способность к педагогической импровизации; умение применять все разнообразие методов взаимодействия (убеждение, внушение, беседа, дискуссия, психическое заражение и др.).

Методологические основы предполагаемых изменений в составе образования составляют понимание развития цивилизаций как необходимость периодической модернизации образования и, как следствие, изменение его ценностного содержания. Цивилизация образует принципиально новую систему ценностей. Основопологающим признаком этой системы выступает само актуализирующийся индивид, то есть

личность способный к гибкой смене подходов и форм жизнедеятельности на основе коммуникации позитивного типа и принципа социальной ответственности [1].

Поэтому педагогу важно находить баланс и развивать свои мета предметные навыки. «В современном мире умение критически осмысливать, анализировать свою профессиональную деятельность выходит на первый план, при этом важно не только критически взглянуть на образовательные процессы и образовательные ситуации, но и умение разрабатывать различные альтернативные действия. Здесь могут прийти на помощь и такие простые вещи, как воспоминания о собственном воспитании, нужно проанализировать собственные «привычки» и использовать эти знания в профессиональной практике», – отмечает профессор В. Титце.

Для эффективного выстраивания воспитательное образовательного процесса с учётом актуальных задач развития современных детей, педагогу необходимо быть компетентным в вопросах возрастной физиологии, знать основные этапы развития, психофизиологические закономерности развития детей, психофизиологические основы готовности к школьному обучению, учитывать особенности детей, факторы риска, оказывающие негативное влияние на развитие и здоровье ученика. Педагогическая эффективность воспитания и обучения в значительной мере зависит от того, в какой степени учитываются возрастные, индивидуальные особенности развития детей, насколько адекватны условия, требования, методы и методики обучения.

Различают два типа методологии как учения о методах научного познания. Всякая методология осуществляет регулятивные, нормативные функции. В этом, собственно, и состоит ее назначение. Но методологическое знание может выступать либо в дескриптивной (описательной), либо в прескриптивной (нормативной) форме, т.е. в форме предписаний, прямых указаний к деятельности. Заметим, что говоря об описании, мы имеем в виду научно-познавательное описание - сумма знаний о данной области явлений, включая сюда также и теоретическое разъяснение, когда речь идёт не только о данном в опыте, но и о внутреннем содержании (сущности) изучаемых процессов. Дескриптивное

методологическое знание (о структуре научного знания, закономерностях научного познания), конечно, может служить ориентиром в процессе изучения, но знание прескриптивное, нормативное, прямо направлено на регуляцию деятельности. В нормативном методологическом анализе преобладают полезные задачи, связанные с разработкой положительных рекомендаций и правил осуществления научной деятельности. Deskриптивный же анализ имеет дело с ретроспективным описанием уже осуществлённых процессов научного познания. [2]

Профессиональная компетентность преподавателя высшей школы – это совокупность компетенций, необходимых для реализации основных направлений его деятельности: учебной, методической, научной, воспитательной, участия в управлении кафедрой, факультетом, вузом. Будучи сложным, многофакторным явлением, профессиональная компетентность преподавателя вуза является единой целостной структурой, которая не может существовать без каждого из входящих в него компонентов, а результативность деятельности преподавателя обеспечивается их взаимодействием [3]. Наиболее важной составляющей структуры профессиональной компетентности учителя иностранного языка учёные считают коммуникативную компетентность, под которой понимают способность общаться письменно и устно с носителем конкретного языка в реальной жизненной ситуации. При этом особое внимание уделяется смысловой стороне высказывания, а не только правильности использования языковых форм.

В соответствии с методологией компетентно-деятельного подхода профессиональная компетентность педагога рассматривается как его способность и готовность вести деятельность, которая обеспечивает достижение каждым обучаемым образовательных результатов востребованного им и социумом уровня качества.

Литературы

1. Абдуллина, О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. - М. : Просвещение, 1990.- 141 с.
2. Педагогика: Большая современная энциклопедия /сост. Е.С.Рапацевич. – Мн.: Современ. слово, 2005. – 720 с.

3. Асаева И.Н. Основные проблемы и направления развития профессиональной компетентности воспитателей дошкольных учреждений // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – №4 – С. 36–41.

4. Адольф, В. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя / В. А. Адольф // Педагогика. 1998. - № 1. - С. 72-75.

**AUDITORLIK FAOLIYATINI YANGI ZAMONGA MOSLASH
TARTIB-TAMOYILI**

Maxkamboyev Komil Abdulxakovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Moliya va buxgalteriya” kafedrası dotsenti

Xamidova Munira Abduvali qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda, Auditorlik faoliyatini yangi zamonga moslash tartib-tamoyili haqida so‘z yuritiladi. Bu mavzuda biz hozirgi kunda auditorlik tashkilotlari faoliyati bo‘yicha yangiliklar bilan tanishib o‘tamiz.

Kalit so‘zlar: auditorlik faoliyati, auditorlik tashkiloti, auditorlik tekshiruvi, ichki auditor, auditor malaka sertifikatı, auditorlik xizmati, majburiy auditorlik tekshiruvi.

Annotation: This thesis talks about the procedure for adapting the Auditor's activity to the new era. In this topic, we will get acquainted with the news on the activities of audit organizations.

Keywords: audit activity, audit organization, audit review, internal auditor, auditor qualification certificate, audit service, mandatory audit review.

Аннотация: В этом тезисе говорится о порядке адаптации деятельности аудитора к новой эпохе. В этой теме мы будем знакомиться с новостями, связанными с деятельностью аудиторских организаций.

Ключевые слова: аудиторская деятельность, аудиторская организация, аудиторская проверка, внутренний аудитор, квалификационный аттестат аудитора, аудиторская служба, обязательная

аудиторская проверка.

Globalashuv sharoitida O'zbekiston iqtisodiyotini jadal rivojlantirish va liberallashtirish, jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvini tezlashtirish va kapital bozorini hamda raqamli iqtisodiyotni yanada taraqqiy ettirish, zamonaviy korporativ boshqaruv printsiplarini joriy etish ustuvor vazifalar sirasiga kiradi. Tizim faoliyatini yanada takomillashtirish, boshqarishga oid qarorlarni qabul qilish va korporativ boshqaruvni yanada yaxshilash uchun auditorlik xizmatlari sifatini oshirish lozim bo'ladi.

Quyida yurtimizda Auditorli faoliyatiga oid yangiliklar, majburiy auditorlik tekshiruvlari: nimalar o'zgaradi, ichki audit xizmati xodimlariga sertifikat berish tartibi belgilanmoqda, ichki audit milliy standartlari ishlab chiqildi, ichki audit xizmati xodimlariga sertifikat berish tartibi belgilanmoqda, tekshirishlarni ro'yxatga olish kitoblarining qog'oz shakli bekor qilinmoqda, auditorlarning ishi sifatini tekshirish tartibi belgilandi, tekshiruvlar o'tkazish tartibi to'g'risidagi yangi nizom tadbirkorlik sub'yektlariga qanday afzalliklar beradi, auditorlik tekshiruvda ekspert ishidan foydalanishning xorij tajribalarini ko'rib chiqamiz.

Vazirlar Mahkamasining 13.02.2023 yildagi “O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hamda vazirliklar va idoralarning ichki audit xizmatlari xodimlari malakasini sertifikatlash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 62-son Qarori imzolandi. Inspeksiyaning moliyaviy nazorat funksiyasi yuklatilgan lavozimlarda hamda vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatida faoliyat yuritish uchun xodimlar O'zbekiston auditorlar palatasi tomonidan beriladigan sertifikatga ega bo'lishlari lozim.

Sertifikat 4 yilga beriladi va keyinchalik u cheklanmagan muddatga uzaytirilishi mumkin.

Hujjatga muvofiq, sertifikat olishning quyidagi tartibi o'rnatilmoqda:

- talabgor har oyning 10-canasiga qadar (shu kuni ham) Auditorlar palatasining rasmiy veb-sayti orqali ariza yuboradi;
- arizani ko'rib chiqqanlik uchun BHMning 2 baravari miqdorida yig'im undiriladi;
- har oyning 11-sanasidan 15-sanasiga qadar (shu kuni ham)

Auditorlar palatasi talabgorlarni imtihonga qo‘yish haqida qaror qiladi;

- Palataning qarori talabgorga shaxsiy kabinet orqali yuboriladi;
- malaka imtihoni o‘tkazilishidan kamida 5 kun oldin Palata yozma yoki elektron shaklda imtihon o‘tkazish kuni, vaqti va joyi haqida xabarnoma yuboradi;
- malaka imtihoni axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda test shaklida o‘tkaziladi (3 soat davom etadi);
- testlar 100 ta savoldan iborat bo‘ladi va har bir to‘g‘ri javob uchun 1 ball beriladi, testni muvaffaqiyatli topshirish uchun kamida 75 ball to‘plash lozim bo‘ladi;
- imtihon o‘tkazilgandan so‘ng 3 kun ichida Palata imtihon natijalarini rasmiy saytida e‘lon qiladi, sertifikatlarni rasmiylashtirib ularning elektron shaklda talabgorlarga yuboradi.

CIA, CRMA, QIAL, IAP, SGAP kabi xalqaro sertifikatlar ega bo‘lgan shaxslarga milliy sertifikatlar imtihonsiz beriladi.

Iqtisodiyot va moliya vazirligi sertifikatlar reyestrini yuritadi, reyestr Auditorlar palatasi rasmiy saytida e‘lon qilinadi.

Moliya vazirining “Ichki audit milliy standartlarini tasdiqlash haqida”gi 52-con buyrug‘i imzolandi (24.10.2022 yilda ro‘yxatga olingan, ro‘yxat raqami 3394).

Hujjat bilan byudjet mablag‘larini taqsimlovchilar va ular tizimidagi byudjet tashkilotlari hamda davlat maqsadli jamg‘armalarining ichki audit xizmati uchun milliy standartlar o‘rnatilmoqda.

Standartlarga muvofiq:

- ichki audit xizmati o‘z faoliyatida vazirlik va idoraning boshqa tarkibiy bo‘linmalaridan mustaqil hisoblanadi va bevosita vazirlik va idora rahbariga bo‘ysunadi hamda unga hisobdordir;
- ichki audit tadbirlari ichki audit yillik rejasi asosida ichki audit ob‘yektida o‘tkaziladi;
- byudjet to‘g‘risidagi qonunchilik hujjatlari buzilganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar kelib tushganda hamda fuqarolar ishtirokidagi audit tizimi orqali ichki audit tadbiri o‘tkaziladigan ichki audit ob‘yektlari aniqlanganda, ichki audit tadbirlari vazirlik va idora rahbari qarori asosida o‘tkaziladi;
- ichki audit tadbiri ichki audit tadbirini o‘tkazish guruhi yoki ichki

audit xizmati xodimi tomonidan o‘tkaziladi;

- ichki audit xizmati ichki audit ob‘yekti rahbariga auditdan 5 kun oldin ichki audit tadbiri davomida bajariladigan ishlar to‘g‘risida qisqacha ma‘lumot, ichki audit tadbirini o‘tkazishda taqdim etilishi lozim bo‘lgan ma‘lumotlar va hujjatlar ro‘yxati hamda ularni taqdim etish muddatlari, ichki audit tadbirini o‘tkazish guruhi a‘zolari ro‘yxatini ilova qilgan holda xabarnoma yuboradi. Shuningdek, 2023 yilning 1 sentyabridan boshlab ichki audit xizmati xodimining malakasi ichki audit milliy malaka sertifikatini orqali tasdiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasining 19.10.2022 yildagi “Nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik sub‘yektlari faoliyatida davlat nazoratini tashkil etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 611-son qarori qabul qilindi. Hujjat bilan tekshirishlarni ro‘yxatga olish kitobini to‘ldirish tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlanmoqda. Endilikda tekshirishlarni ro‘yxatga olish kitobi faqat elektron shaklda yuritiladi (ilgari qog‘oz shaklda ham yuritish mumkin bo‘lgan).

Tekshirishni boshlashdan oldin mansabdor shaxs tomonidan kitobga quyidagi ma‘lumotlar kiritiladi:

- “Davlat nazorati” tizimida ro‘yxatga olingan tekshirish raqami;
- tekshirishni o‘tkazayotgan nazorat qiluvchi organ nomi;
- tekshirish o‘tkazayotgan mansabdor shaxs(lar)ning F.I.Sh;
- maxsus guvohnoma raqami (ushbu raqam tizimdagi ma‘lumotlar bilan to‘g‘ri kelmaganida tekshirish o‘tkazishga yo‘l qo‘yilmaydi);
- tadbirkorlik sub‘yekti manzili;
- tekshirishga asos bo‘lgan buyruq raqami va sanasi;
- tekshirish turi (tizimdagi turlardan biri tanlanadi va maxsus kodi ko‘rsatiladi);
- tekshirish muddati;
- tekshirishga auditor va ekspertlar jalb qilinganda ularning F.I.Sh., ish joyi, faoliyat sohasi, jalb qilinishga asos bo‘lgan shartnoma raqami va sanasi.

Shuningdek qaror bilan quyidagilar tasdiqlanmoqda:

- Nazorat qiluvchi organlar mansabdor shaxslarini tadbirkorlik sub‘yektlari faoliyatini tekshirish huquqini berish yuzasidan attestasiyadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizom;
- Nazorat qiluvchi organlarning “xavfni tahlil etish” tizimlariga qo‘yiladigan minimal talablar.

Vazirlar Mahkamasining 28.09.2022 yildagi “Auditorlik tashkilotining ishi sifatini tashqi nazoratdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 538-son qarori imzolandi.

Nizomga muvofiq:

- tashqi nazorat moliya vazirining buyrug‘i asosida Moliya vazirligi tomonidan 10 kundan ko‘p bo‘lmagan muddatda o‘tkaziladi;
- tashqi nazoratni amalga oshirishda auditorlarning respublika jamoat birlashmalari vakillari jalb qilinadi;
- tashqi nazorat oxirgi ikki moliyaviy hisobot davrida majburiy auditorlik tekshiruvini o‘tkazgan auditorlik tashkilotlariga nisbatan o‘tkaziladi;
- tijorat banklarini majburiy auditorlik tekshiruvdan o‘tkazgan auditorlik tashkilotlari Markaziy bank bilan birgalikda tashqi nazoratdan o‘tkaziladi;
- tashqi nazorat ob‘yekti auditorlik tashkilotining auditorlik xizmati ko‘rsatishdagi faoliyati hisoblanadi, shu bilan birga tashkilotning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatiga aralashishga yo‘l qo‘yilmaydi;
- auditorlik tashkiloti tomonidan kerakli ma‘lumotlarni taqdim etmaslik uni auditorlik tashkilotlari reyestridan chiqarishga asos bo‘ladi;

Ma‘lumot uchun: auditorlik tashkiloti Auditorlik tashkilotlarining reyestridan chiqarilgan taqdirda, auditorlik faoliyatini amalga oshirishga va firma nomida «auditorlik tashkiloti» degan so‘z birikmasidan foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi.

- tashqi nazorat o‘tkazilganda tekshiruvchilar “tekshirishlarni ro‘yxatga olish” kitobini to‘ldirishlari lozim;
- tekshirish natijasi bo‘yicha auditorlik tashkilotiga 30 kun muddat ichida kamchiliklarni to‘g‘irlash haqida xabarnoma beriladi;
- auditorlik faoliyatidan boshqa faoliyat bilan shug‘ullanganlik, auditorlik tekshiruvda o‘rnatilgan cheklovlarga rioya etmaganlik va soxta auditorlik xulosalari taqdim etilganligi aniqlanganda Moliya vazirligi sudga murojaat etishga haqli;
- tashqi nazorat natijalari va ko‘rilgan choralar Moliya vazirligi saytida e‘lon qilinadi.

2022-yil 13-sentyabr kuni Prezidentning “Tadbirkorlik sub‘yektlari faoliyatida tekshiruvlar o‘tkazishni muvofiqlashtirish tartibini takomillashtirish

chora-tadbirlari to‘g‘risida’gi PQ-374-son qarori imzolandi. Mazkur normativ hujjat Nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatida tekshiruvlar va profilaktika tadbirlarini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni amalga kiritadi. Amaldagi Soliq tekshiruvlarini tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida nizom (07.01.2021 yildagi 1-son VMQga 2-ilova) yangi joriy etilayotgan normativ hujjat bilan to‘ldirilmoqda va takomillashtirilmoqda.

Xususan, nizom tekshiruvlarni nafaqat soliq organlari, balki har qanday nazorat qiluvchi organlar tomonidan o‘tkazilishi tartibini joriy etadi.

"Yagona davlat nazorati" axborot tizimi tushunchasi, shuningdek, nazorat qiluvchi organlar va tekshiriluvchi tadbirkorlik sub’yektlari uchun uning ishlash tartibi berilmoqda.

Ma’lumot uchun. "Yagona davlat nazorati" axborot tizimi – tadbirkorlik sohasida davlat nazorati bilan bog‘liq katta hajmdagi ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qayta ishlash imkonini beruvchi hamda nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatida tekshiruv o‘tkazish tashabbusini (kelishish yoki xabardor etish orqali), o‘tkaziladigan tekshiruvlarni va ular natijalarini ro‘yxatga olishni ta’minlovchi elektron axborot tizimi.

Nizom joriy etilishi bilan bitta ham tekshiruv vakolatli organ bilan kelishgan yoki uni xabardor etgan holda Axborot tizimida ro‘yxatga olinmasdan amalga oshirilmaydi. Bunda, agar soliq to‘lovchi unda tayinlangan tekshiruv tizimida ro‘yxatga olinmaganligini aniqlasa, u nazorat qiluvchi organni o‘z hududiga qo‘ymaslikka to‘liq haqli.

Tekshiruvchilarni o‘z hududiga qo‘ymaslik huquqi inspektorlarda tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatini tekshirish huquqini beruvchi maxsus guvohnoma majburiy mavjudligi bilan to‘ldirildi.

Va agar ilgari boshqalar qatorida, tekshiruv o‘tkazish uchun asos tashqi axborot bo‘lgan bo‘lsa:

- jismoniy yoki yuridik shaxslarning soliq yoxud valyuta to‘g‘risidagi qonun hujjatlari buzilishi holatlari to‘g‘risidagi murojaatlari;
- OAVda soliqqa va valyutaga oid huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ma’lumotlar e’lon qilinganda,
 - endilikda Internet jahon axborot tarmog‘idan ma’lumotlar olinganda tekshiruv tashabbusi bilan chiqish mumkin.

Yangi nizom tekshiruvni kelishish uchun buyurtma berishning aniq tartibi

va muddatlarini belgilaydi. Buyurtma vakolatli organ va uning hududiy bo‘linmalari tomonidan uch ish kunidan kechiktirmasdan ko‘rib chiqiladi:

- bir kunlik tekshiruvda nazorat qiluvchi organning hududiy bo‘linmasi vakolatli organning hududiy bo‘linmasiga murojaat qiladi;
- muddati bir kundan ortiq bo‘lgan tekshiruvda – nazorat qiluvchi organning markaziy apparati bevosita vakolatli organga murojaat qiladi;
- nazorat qiluvchi organning markaziy apparati tomonidan tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatida o‘tkaziladigan tekshiruvlarni kelishish uchun buyurtma nazorat qiluvchi organning markaziy apparati tomonidan vakolatli organga kiritiladi.

Bunda tekshiruvga ruxsat berilishi yoki tekshiruvni o‘tkazishni rad etish to‘g‘risida qaror qabul qilinishi mumkin.

E’tibor bercak! Tekshiruvga ruxsat berilmaydi, agar:

- tekshiruvni kelishish uchun buyurtma Axborot tizimiga joylashtirilmagan bo‘lsa;
- jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risidagi qonunchilik talablari buzilgan bo‘lsa;
- tadbirkorlik sub’yekti faoliyatini vaqtincha to‘xtatgan yoki faoliyati tugatilgan bo‘lsa;
- tekshiruv o‘tkazishni tashabbus qilishga asos qilingan holatlar o‘z tasdig‘ini topmagan bo‘lsa.

Yangi Nizom "xavfni tahlil etish" tizimi natijalariga asosan o‘tkaziladigan tekshiruvlarning boshlanishi haqida kamida 10 ish kuni oldin tadbirkorlik sub’yektini majburiy xabardor qilishni joriy etadi. Ilgari kameral yoki sayyor tekshiruvlar o‘tkazilishi to‘g‘risida hech kim xabardor qilmagan.

Soliq auditida soliqlarni to‘lashdan bo‘yin tovlash belgilari mavjud bo‘lgan taqdirda soliq organi DSQ bilan kelishgan holda soliq to‘lovchini oldindan xabardor etmasdan soliq auditini boshlashga haqli ekanligi ko‘rsatilgan. Endi, yangi nizomdan kelib chiqib, soliq organi soliq to‘lovchini har qanday tekshiruv turi to‘g‘risida xabardor qilishi kerakligi ma’lum bo‘ladi.

Aniqlashtirilishicha, tekshiruvlar doirasida nazorat qiluvchi organning boshqa tarkibiy bo‘linmalarining tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatini tekshirish huquqiga ega bo‘lgan mansabdor shaxslari jalb etilishi mumkin. Nazorat qiluvchi organ tekshiruvni o‘zining hududiy bo‘linmalariga yuklatishga haqli.

Aniqlashtirilishicha, tekshiruv o‘tkazish to‘g‘risidagi buyruqda shartnoma asosida jalb etilgan auditorlik tashkilotlari mutaxassisleri, shuningdek ekspertlar ko‘rsatilmaydi.

Quyidagi hollarda tekshiruvni vakolatli organ bilan kelishilgan holda vaqtincha to‘xtatish imkoniyati qo‘shildi:

- tadbirkorlik sub’yekti rahbari (rahbar vazifasini bajaruvchi shaxs) tekshiruvda ishtirok etish imkoniyati bo‘lmasa;
- talab etilgan hujjatlar taqdim etilmagan bo‘lsa;
- sohaviy mutaxassislar mavjud bo‘lmagan taqdirda.

Nazorat qiluvchi organlarga tekshiruv muddatini faqatgina bir marta va dastlab belgilangan tekshiruv muddatidan oshmagan muddatga uzaytirish imkoniyati berildi. Bunda, dastlab o‘tkazilgan va uzaytirilayotgan tekshiruvlarning jami muddatlari qonunchilikda belgilangan tekshiruvlarni o‘tkazish muddatlaridan oshmasligi keraligi belgilangan.

Endi tekshiruvlar yoki vakolatli organ bilan kelishish tartibida yoxud xabardor qilish tartibida o‘tkazilishi mumkin. Agar tekshiruv o‘tkazishni tashabbus qilishga asos qilingan holatlar maxsus ro‘yxatda ko‘rsatilgan bo‘lsa, nazorat qiluvchi organlar faqat vakolatli organni Axborot tizimida ro‘yxatga olish yo‘li bilan xabardor qilishadi.

Yangi nizom profilaktika tadbirlarini kengaytirdi. Huquqbuzarliklarni bartaraf etish maqsadida endi profilaktika tadbirlari o‘tkaziladi:

- bevosita joyiga chiqmagan va tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatiga aralashmagan holda huquqiy targ‘ibot, seminarlar, tushuntirish ishlari va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish;
- tadbirkorlik sub’yektlariga pochta aloqasi yoki elektron axborot tizimlari orqali ularning faoliyati yuzasidan qonunchilik talablari buzilishining oldini olishga qaratilgan tavsiyalar, tadbirkorlik sub’yekti faoliyat yuritayotgan sohada sodir etilayotgan tizimli huquqbuzarliklarning sabablari va ularga imkon beruvchi shart-sharoitlar bo‘yicha xabarnomalar yuborish;
- amaldagi qonunchilik talablarini tushuntirish yuzasidan OAVda chiqishlar qilish;
- tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda yuzaga kelayotgan muammolarni ommaviy muhokama qilish maqsadida Internet jahon axborot tarmog‘ida veb-saytlar, shu jumladan, ijtimoiy tarmoqlarda blog va chatlarni

tashkil etish;

- "Ochiq eshiklar kuni" tadbirlarini tashkil etish va ularda qatnashish;
- tadbirkorlik sub'yektlarini qonunchilik talablari aks ettirilgan tarqatma materiallar va boshqa qo'llanmalar bilan ta'minlash.

Auditorlik tekshiruvda ekspert ishidan foydalanishning xorij tajribalariga kelsak, auditorning ma'lumoti va tajribasi unga ishchanlikka oid masalalardan yaxshi xabardor bo'lishga imkon beradi, biroq unda, kutilganidek, aktuarniy yoki muxandis kabi boshqa kasbga o'qigan ogdam kabi boshqa kasbga o'qigan odam kabi ekspertlik bilimi bo'lmaydi. Agar audit maxsus ekspertlik ibilimini talab qilsa, auditor zarur dalillarni yig'ishda yordam berishi uchun ekspert yollaydi. ISA 620 ekspertni maxsus barqaror mahoratga, buhgalteriya hisobi va auditdan tashqari aniq sohalarda bilim va tajribaga ega inson sifatida ta'riflaydi. auditor eksperdan foydalanishi mumkin bo'lgan vaziyat aktivlarning ma'lkm turlarini baholash (er va binolar, san'kt asarlari, qimmatbaho toshlar va boshqalar.); aktivlarning fizik (jismoniy) holatini aniqlash (belgilash); sug'urta bahosi shartnomalardan kelib chiqadigan qimmatliklar; aniqlangan ekspertlik bilimi LTS (masalan, telekommunikatsiya kompaniyalari auditi); va sud qarorlari.

Agar ekspertning ishidan nazorat dalili sifatida foydalanilsa, auditor ekspertning kasbiy guvohnomasi, tajribasi va obro'sini kshrib chiqib (bilib) malakasi va omilkorligi (bilim darajasi v.b.)ni aniqlashi zarur. Ekspertning xolisligi (ob'ektivligi) bag'olanishi lozim. Ekspert mijoz tomonidan yollab olingan yoki ayrim yo'llar bilan mijozga bog'langan bo'lsa, (ya'ni bog'liq korxonaga yoki "bog'liq tomon") xolislikka putur etadi. Auditor ekspertning ishlari hajmi audit maqsadi uchun etarliligi haqida etarlicha tegishli nazorat dalillarini olishi lozim.

Mijoz ekspertga quyidagilarni kamrab oluvchi ko'rsatmalarni yozishi kerak:

- Ekspertning ish hajmi;
- Ekspert dokladining qamrovi;
- Auditor tomonidan ekspertning ishlaridan maqsadli foydalanish;
- Ekspertning mijozning fayllari va yozuvlariga kira olish imkoniyati.

Tayyorlanmagan va o'zgartirilmagan (o'zgarmagan) auditorning dastlabki hisoboti (bitiruv hisoboti) ekspertning ishiga murojaat qilishi lozim. Bunday havola noto'g'ri tushunilishi mumkin, auditor xulosasini malakasini bo'lishi yoki

javobgarlikni bo'lib olish – bularning hech qaysisi mo'ljallanmagan.

Auditorlik tekshiruvda ekspert ishida foydalanishning xorij tajribalariga kelsak, auditorning ma'lumoti va tajribasi unga ishchanlikka oid masalalardan yaxshi xabardor bo'lishga imkon beradi, biroq unda, kutilganidek, aktuarniy yoki muxandis kabi boshqa kasbga o'qigan ogdam kabi boshqa kasbga o'qigan odam kabi ekspertlik bilimi bo'lmaydi. Agar audit maxsus ekspertlik ibilimini talab qilsa, auditor zarur dalillarni yig'ishda yordam berishi uchun ekspert yollaydi. ISA 620 ekspertni maxsus barqaror mahoratga, buhgalteriya hisobi va auditdan tashqari aniq sohalarda bilim va tajribaga ega inson sifatida ta'riflaydi. auditor eksperdan foydalanishi mumkin bo'lgan vaziyat aktivlarning ma'lkm turlarini baholash (er va binolar, san'kt asarlari, qimmatbaho toshlar va boshqalar.); aktivlarning fizik (jismoniy) holatini aniqlash (belgilash); sug'urta bahosi shartnomalardan kelib chiqadigan qimmatliklar; aniqlangan ekspertlik bilimi LTS (masalan, telekommunikatsiya kompaniyalari auditi); va sud qarorlari.

Agar ekspertning ishida nazorat dalili sifatida foydalanilsa, auditor ekspertning kasbiy guvohnomasi, tajribasi va obro'sini kshrib chiqib (bilib) malakasi va omilkorligi (bilim darajasi v.b.)ni aniqlashi zarur. Ekspertning xolisligi (ob'ektivligi) bag'olanishi lozim. Ekspert mijoz tomonidan yollab olingan yoki ayrim yo'llar bilan mijozga bog'langan bo'lsa, (ya'ni bog'liq korxonaga yoki “bog'liq tomon”) xolislikka putur etadi. Auditor ekspertning ishlari hajmi audit maqsadi uchun etarliligi haqida etarlicha tegishli nazorat dalillarini olishi lozim.

Mijoz ekspertga quyidagilarni kamrab oluvchi ko'rsatmalarni yozishi kerak:

- Ekspertning ish hajmi;
- Ekspert dokladining qamrovi;
- Auditor tomonidan ekspertning ishlaridan maqsadli foydalanish;
- Ekspertning mijozning fayllari va yozuvlariga kira olish imkoniyati.

Tayyorlanmagan va o'zgartirilmagan (o'zgarmagan) auditorning dastlabki hisoboti (bitiruv hisoboti) ekspertning ishiga murojaat qilishi lozim. Bunday havola noto'g'ri tushunilishi mumkin, auditor xulosasini malakasini bo'lishi yoki javobgarlikni bo'lib olish – bularning hech qaysisi mo'ljallanmagan.

Agar ekspert ishining natijasida auditor o'z xulosasini o'zgartirgan tarzda chiqarishiga qaror qilsa, ayrim holatlarda, modifikatsiyaning tabiatini tushuntira

borib, ekspertga nomi va ishtiroki darajasi bo'yicha murojaat qilish o'rinli bo'ladi. Bu axborotlarni ochishda ekspertning ruxsati talab qilinadi.

Agar mavjud auditor bo'lsa, Professional Buxgalterlar uchun IFAS Axloq kodeksi (etikaning 3-bobida muhokama qilingan, Professional Buxgalterlar uchun) yangi auditoridan o'zidan avval bevosita muloqotda bo'lishni talab qiladi. Yangi auditor mavjud auditorning o'rnini egallaganda, ahloq kodeksi yangicha, taklif qilingan auditorga mavjud buxgalter bilan muomalada bo'lishni tavsiya etadi. (maslahat beradi) Mavjud buxgalter mijozning ishini taklif qilingan buxgalter bilan muhokama qilgunga qadar bo'lgan daraja ushbu ochish (fosh etish)ga taaluqli mijozning ruxsatini olish bo'yicha va myuridik hamda etik talablarga bog'liq bo'ladi. Bu kommunikatsiyaning maqsadi yangi auditor auditni qabul qilib olgunicha bilishkerak bo'lgan texnik yoki etikaga oid faktlar yoki holatlar bor – yo'qligini aniqlashdan iborat. Bu talab – muhim chora bo'lib “fikrni sotib olish” yoki avvaogi auditor mijoz bilan munosabatlarini tugatgan holat haqida yangi auditorni xabardor qilishning oldini oladi. Professional Buxgalterlar uchun ahloq kodeksida bayon qilinishicha, taklif qilingan auditor izdoshidan so'rovnomani olishi bo'yicha mavjud auditor qandaydir kasbiy sabablar bor-yo'qligi, izdoshining taklif qilingan auditori vazifasini noma uchun lavozimini qabul qilmasligi kabilarni maslahatlashishi kerak. Augr mijoz mavjud ruxsat berilgan auditorga izdoshining taklif qilingan auditori bilan o'zining (uning) ishini muhokama qilishini rad etsa, mavjud auditor fakt taklif qilingan auditorga avvalgitomonidan ochilishi kerakligini aytishi mumkin.

Xulosa:

Yuqoridagilarni umumlashtirib aytadigan bo'lsak, auditorlik tashkilotlari faoliyatini, auditorlik tekshiruv jarayonini osonlashtirish, raqamlashtirish, texnologiyalashtirish, tekshiruv jarayoni va uning natijasini shaffoflashtirish va eng asosiysi auditorning berayotgan xulosasi orqali bo'yniga olayotgan javobgarlikni kamaytirish va yengillashtirish maqsadida chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda va amalga oshirilmoqda

Xorijiy tajribalarni o'rganib, amalda tadbiq qilish ham ko'p hollarda yaxshi natija beradi. Ammo ba'zi hollarda bizning tizimlarimizga to'g'ri kelmaydigan holatlar ham uchrab turadi.

Tizim faoliyatini yanada takomillashtirish, boshqarishga oid qarorlarni qabul qilish va korporativ boshqaruvni yanada yaxshilash uchun auditorlik

xizmatlari sifatini oshirish orqali sifatli auditorlik xizmatini ko‘rsatish va buning natijasida tekshiriladigan obyektning xato-kamchiliklarini bartaraf etish uchun sifatli xulosa berishni ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining 19.10.2022 yildagi “Nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatida davlat nazoratini tashkil etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 611-son qarori.
2. Vazirlar Mahkamasining 28.09.2022 yildagi “Auditorlik tashkilotining ishi sifatini tashqi nazoratdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 538-son qarori.
3. Moliya vazirining “Ichki audit milliy standartlarini tasdiqlash haqida”gi 52-con buyrug‘i.
4. 2022 yil 13 sentyabr kuni Prezidentning “Tadbirkorlik sub’yektlari faoliyatida tekshiruvlar o‘tkazishni muvofiqlashtirish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-374-son qarori imzolandi.
5. Vazirlar Mahkamasining 13.02.2023 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hamda vazirliklar va idoralarning ichki audit xizmatlari xodimlari malakasini sertifikatlash tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 62-son Qarori.
6. Moliya vazirining “Ichki audit milliy standartlarini tasdiqlash haqida”gi 52-con buyrug‘i.
7. Otabek Barakayev, Moliya vazirligi bo‘lim boshlig‘i o‘rinbosari. 2020 “Yangi O‘zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalarini tahririyati» DUK.

**ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ ЖАНГОВАР ҲОЛАТИНИ
БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ ВА МОДЕЛЛАРИ**

Р.Ш. Мелиқўзиев,

М.М. Муродов,

Д.У. Қурбонмуродов

Муҳаммад Ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари
университети,
Ўзбекистон, Тошкент

Аннотация: Мазкур тезисда тинчлик даврида ҳарбий хизматчиларнинг жанговар ҳолатини яни жанговар, жисмоний, психологик ва маънавий ҳолатини баҳолаш усул ва моделлари келтирилган.

Калит сўзлар: Ҳарбий хизматчи, жанговар тайёргарлик, ҳарбий бўлинма, командир, жанговар ҳаракат, шахсий таркиб, жанговар ҳолати, соломатлик ҳолати, ахлоқий-руҳий ҳолати, маънавий-маърифий тайёргарлик, жанговар тайёргарлик, ўқув мавсуми, фан, машғулот.

Аннотация: В этом тезисы представлены методы и модели оценки боевого состояния военнослужащих в мирное время, то есть боевого, физического, психологического и духовного состояния..

Ключевые слова: Военнослужащий, боевая подготовка, воинская часть, командир, боевые действия, личный состав, боевое состояние, состояние здоровья, морально-духовное состояние, духовно-воспитательная подготовка, боевая подготовка, учебный сезон, наука, обучение.

Annotation: This abstract presents methods and models for assessing the

combat state of military personnel in peacetime, that is, combat, physical, psychological and spiritual state.

Keywords: Serviceman, combat training, military unit, commander, military operations, personnel, combat state, state of health, moral and spiritual state, spiritual and educational training, combat training, training season, science, education.

I. КИРИШ

Командирлар жанговар ҳаракатларни режалаштиришда аниқ ҳисоб китоб қилинган ва тасдиқланган маълумотларга асосланади. Мазкур маълумотларда қуйидагилар ёритилган бўлиши лозим[7]:

- қўйилган вазифанинг моҳияти(юқори қомондоликдан қўйилган топшириқ);
- разветка маълумотлари;
- юзага келган вазият ва шароит;
- таъминот бўйича ҳолат;
- ўз бўлинмасининг қуролланиши ва шахсий таркибининг жанговар ҳолати;
- бошқа зурур бўлган жихатлар.

Шахсий таркибининг жанговар ҳолати ҳарбий ҳизматчиларнинг саломатлик ҳолати, ахлоқий-руҳий ҳолати, маънавий-маърифий тайёргарлиги, жанговар тайёргарлиги ва шахсий таркибнинг жипслигига боғлиқ (1.1-расм). Ҳарбий хизматчилар доимий ва узлуксиз жанговар тайёргарлик билан шуғулланади ва юзага келувчи жанговар вазиятларга шай ҳолатда бўлади [1]. Барча жанговар тайёргарлик машғулоти бўлиб ўтган қўролли тўқнашувлар таҳлили ва замонавий технологиялар асосида ўтказилади. Машғулоти яқка ва бўлинма таркибида ўтказилади. Ҳар бир тайёргарлик машғулоти бўйича ўзлаштириш даражаси аниқланади. Олинган натижалар асосида бўлинма умумий баҳоланади. Мазкур мақолада ҳарбий бўлинма шахсий таркибининг жанговар тайёргарлигини аниқлаш усулларига доир муаммолар ва унинг ечимлари ёритиб берилади.

1.1-расм. Ҳарбий хизматчиларнинг жанговар ҳолати боғлиқ бўлган омиллари схемаси.

II. ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИ ЖАНГОВАР ТАЙЁРГАРЛИГИНИ АНИҚЛАШНИНГ МАВЖУД ТАРТИБИ

Мавжуд жанговар тайёргарлигини аниқлаш усулларига кўра жанговар тайёргарлик фанлари асосий ва асосий бўлмаган фанларга ажратилади. Фанларни ажратиш ҳарбий хизматчиларнинг мутахассислигидан келиб чиқиб амалга оширилади[2]. Асосий бўлган фанларни ўзлаштириш даражасининг натижаси жанговар тайёргарлик бўйича умумий баҳога таъсири катта ҳисобланади. Шу тартибда барча фанлар иккига ажратилиб, умумий баҳо олинади.

Мисол учун айтайлик ўқчининг жанговар тайёргарликнинг асосий фанлари бўйича умумий баҳоси 4(яхши) бўлиб, асосий бўлмаган фанлари бўйича умумий баҳоси 5(аъло) бўлса, ўқчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий натижаси 4(яхши) баҳони ташкил этади. Аксинча бўлганда яни асосий фанлари бўйича умумий баҳоси 5(аъло) бўлиб, асосий бўлмаган фанлари бўйича умумий баҳоси 4(яхши) бўлса, ўқчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий натижаси 5(аъло) баҳони ташкил этади[2].

Юқоридаги баҳолаш усули ёрдамида олинган натижалар ҳарбий хизматчининг ўқув мавсуми бўйича умумий жанговар тайёргарликни ўзлаштириш даражасини аниқ кўрсаткичи ҳисобланмайди[3]. Негаки ҳарбий хизматчиларга ўқитилувчи фанлар ва уларга ажратилган вақт тақсимоти турли хил яни мутахассислик фанлар бошқа фанларга нисбатан кўпроқ ўтказилади. Ҳарбий хизматчиларни жанговар тайёргарлигини умумий баҳолашда мазкур критериялар ҳисобга олиши лозим. Нафақат жанговар тайёргарлик фанлари, унинг таркибидаги ҳар бир машғулотлар учун ажратилган вақтларни ҳисобга олган ҳолда ва машғулотларни

Ўзлаштириш натижаларидан келиб чиқиб жанговар тайёргарлик фани бўйича умумий баҳоланиши, ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий натижалари тўғрисидаги маълумотларни конкретланишига олиб келади.

Мисол учун айтайлик ҳарбий хизматчи ўқув мавсуми давомида 1.1-жадвалдаги каби жанговар тайёргарлик фанлари ўқитилган бўлсин ва ўзлаштириш даражаси баҳоланган бўлсин[4].

1.1-жадвал.

Ҳарбий хизматчиларнинг жанговар тайёргарлик фанлари ва ўзлаштириш даражасининг баҳоланиши.

№	Жанговар тайёргарлик фанларининг номи	Фанлар учун белгиланган соатлар (T_i)	Фанлар бўйича умумий баҳоланиши (G_i)
Асосий фанлар			
1.	Тактик тайёргарлик	250	4
2.	Отиш тайёргарлиги	120	4
3.	Техник тайёргарлик	35	5
4.	Жисмоний тайёргарлик	40	5
5.	Оммавий қирғин қуролларидан ҳимояланиш	30	5
Асосий бўлмаган фанлар			
6.	Артилерия тайёргарлиги	10	4
7.	Жанговар машиналарни бошқариш	10	4
8.	Муҳандислик тайёргарлик	11	4
9.	Ҳарбий топография	9	4
10.	Алоқа тайёргарлиги	7	5
11.	Ҳарбий-тиббий тайёргарлик	6	5
12.	Саф тайёргарлиги	8	5
13.	Умумҳарбий низомлар	4	5
Жанговар тайёргарлик бўйича умумий баҳоси (Ж)			5
Жанговар тайёргарлик даражасининг ҳолати			100%

Ш. ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИ ЖАНГОВАР ТАЙЁРГАРЛИГИНИ АНИҚЛАШ БЎЙИЧА ТАКЛИФ ЕТИЛАҲОТГАН УСУЛ

Мавжуд тартибга кўра фанлар бўйича олинган якуний баҳолар натижаларининг ярми ва ундан ортиғи 5(аъло), қолгани 4(яхши) баҳо бўлса, ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий баҳоси 5(аъло) бўлади. 1.1-жадвал бўйича ҳарбий хизматчининг асосий ва асосий бўлмаган фанлар бўйича умумий баҳоси 5(аъло)ни ташкил этганлиги учун ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий баҳоси 5(аъло), ўзлаштириш даражаси 100%ни ташкил этади. Бу идеал ҳолатдаги натижа ҳисобланади.

Таклиф этилаётган усулга кўра ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик бўйича ўзлаштириш даражасини аниқлашда фанлар учун ажратилган вақт ҳисобга олинади.

Дастлаб жанговар тайёргарлик фани бўйича таъсир этиш коэффициентини (α_{Ti}) қуйидаги формула ёрдамида аниқланади (1.1-формула).

$$\alpha_{Ti} = \frac{T_i}{\sum T_i} \quad (1.1)$$

Бг ерда (T_i) - фанлар учун белгиланган соатлар.

Жанговар тайёргарлик фани бўйича баҳоланиш коэффициентини (κ_{Gi}) фан бўйича баҳоланишлар (Γ_i) ва таъсир этиш коэффициентини (α_{Ti}) ёрдамида аниқланади (1.2-формула).

$$(\kappa_{Gi}) = (\alpha_{Ti}) * (\Gamma_i) \quad (1.2)$$

Ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик даражаси (Ж) фан бўйича баҳоланиш коэффициентларининг (κ_{Gi}) йиғиндиси орқали аниқланади (1.3-формула).

$$Ж = \sum \kappa_{Gi} \quad (1.3)$$

1.3-жадвал асосида ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлиги қуйидаги жадвалдаги кўрсаткичларни ташкил этади (1.2-жадвал).

1.2-жадвал.

Ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик фанлари бўйича
кўрсаткичлари.

№	Жанговар тайёргарлик фанларининг номи	Фанлар бўйича умумий баҳоланиши (G_i)	Фанлар бўйича таъсир этиш коэффициенти (α_{Ti})	Фанлар бўйича баҳоланиш коэффициенти (K_{Gi})
1.	Тактик тайёргарлик	4	0,463	1,852
2.	Отиш тайёргарлиги	4	0,222	0,889
3.	Техник тайёргарлик	5	0,065	0,324
4.	Жисмоний тайёргарлик	5	0,074	0,370
5.	Оммавий қирғин қуролларидан ҳимояланиш	5	0,056	0,278
6.	Артилерия тайёргарлиги	5	0,019	0,093
7.	Жанговар машиналарни бошқариш	5	0,019	0,093
8.	Муҳандислик тайёргарлик	5	0,020	0,102
9.	Ҳарбий топография	5	0,017	0,083
10.	Алоқа тайёргарлиги	5	0,013	0,065
11.	Ҳарбий-тиббий тайёргарлик	5	0,011	0,056
12.	Саф тайёргарлиги	5	0,015	0,074
13.	Умумҳарбий низомлар	5	0,007	0,037
Жанговар тайёргарлик бўйича умумий баҳоси (Ж)				4,3
Жанговар тайёргарлик даражасининг ҳолати				86%

IV. XULOSA

Олинган таҳлил натижалар кўра мавжуд усул асосида ҳарбий хизматчининг жанговар тайёргарлик бўйича умумий ўзлаштириш даражаси 100%ни ва таклиф қилинаётган усул асосида олинган натижа 86%ни,

натижалар ўртасидаги фарқ эса 14%ни ташкил этмоқда. Мазкур фарқ биргина ҳарбий хизматчини баҳолашда намоён бўлмоқда ва бу фарқ бўлинма шахсий таркибини жанговар тайёргарлигини баҳоланишида яна ҳам ўзгаради. Бундай натижалар командирнинг бўлималарнинг жанговар ҳолатини баҳолашдаги аниқ маълумотларнинг ишончсизлигини юзага келтиради [5]. Бундай маълумотларга асосланган ҳолда жанговар ҳаракатларни режлаштиришда айниқса бўлинмаларни йўналтиришда хатоликларни юзага келишига ва натижада таълофатларининг ошишига олиб келиши мумкин. Чунки бўлинманинг юқори жанговар тайёргарликка эга бўлиши, шахсий таркибнинг мавжуд техника ва қуроллардан самарали фойдлана олиш қўрсаткичини ошишини таъминлайди.

ADABIYOTLAR

[1] Республикаси фуқароларининг ҳарбий хизматни ўташ тартиби тўғрисидаги Низом. Тошкент, :12.09.2019.

[2] В.Г. Нарышкин. О методах оценки боевой готовности воинских формирований. Вестник военного образования – Москва, :2009. – С.76-80.

[3] Тухватуллин, Д. Д. Организация и планирование боевой подготовки Молодой ученый. — 2016. — № 19 (123). — С. 412-417.

[4] Приказ Министерства обороны Российской Федерации № 166 от 07.04.1998 г. «Об основных направлениях поддержания правопорядка, воинской дисциплины, организации службы войск в Вооруженных Силах Российской Федерации».

[5] Михалков В.В. Управление подразделениями в мирное время : учебно-методическое пособие Москва, 1998. № 14. — С.46-55.

[6] Усов А. К. Управление подразделениями в мирное время : учебно-методическое пособие для курсантов — Минск : БНТУ, 2011. — 370 с.

Общевоинские уставы Вооруженных сил Российской Федерации — Москва: Эксмо, 2016. — 560 с.

ELEKTRON POCHTADA SPAM XABARLARNI ANIQLASH DASTUR VA VOSITALARINI ISHLAB CHIQUISH

Radjabova Madina Shavkatovna

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti,

“Kiberxavfsizlik va kriminalistika” kafedrasida o‘qituvchi-stajyor

Abdullayev Ibrohim Ko‘palboy o‘g‘li

“Kiberxavfsizlik” fakulteti 2-kurs 730-21 guruh talabasi

Annotatsiya: “Elektron pochta SPAM xabarlarini aniqlash dastur va vositalarini ishlab chiqish” mavzusidagi magistrlik dissertatsiya ishida elektron pochta tizimlarining ishlash prinsipi o‘rganib chiqildi va elektron pochta tizimlarining afzalliklari hamda kamchiliklari tahlil qilindi. Elektron pochta tizimlaridagi zararli tarqatmalarning turlari tadqiq etildi. Elektron pochta tizimlarida SPAM xabarlarining tarqalishi hamda ularni aniqlash usullari va algoritmlari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlari: Elektron pochta, MHS – Message Handling Service, Message stor, Transport agent.

KIRISH

Davlatimiz rahbarining 2022 yil 28 yanvarda qabul qilingan “2022 - 2026 yillarga muljallangan yangi O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo‘yicha taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risidagi PF-60-sonli, 2018 yil 19 fevraldagi “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi PF-5349-sonli farmoni axborot sohasini takomillashtirishda muhim omil bo‘lib kelmoqda:

Kiberjinoyatchilikning oldini olish tizimini yaratish:

1. 2023 — 2026-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining

kiberxavfsizlik strategiyasini ishlab chiqish.

Bunda, “UZ” domen zonasi Internet-makonining kiberxavfsizligini ta’minlashning asosiy yo’nalishlarini hamda elektron hukumat, energetika, raqamli iqtisodiyot tizimlarini va muhim axborot infratuzilmasiga taalluqli boshqa yo’nalishlarni himoya qilish bo’yicha kompleks vazifalarni belgilash.

2. Kiberjinoyatchilik uchun jinoiy javobgarlikni qayta ko’rib chiqish.

3. Axborot maydonidagi kiberhujum va tahdidlarni monitoring qilish tizimini yanada takomillashtirish.

Bunda: kiberxavfsizlikning Yagona tarmog’ining texnik infratuzilmasini kengaytirish; “Kibernetikada innovatsiyalar IT-parki” faoliyatini yanada jadallashtirish; IT-parkning hududlardagi raqamli texnologiyalar o’quv markazlari negizida yoshlarni kiberxavfsizlik asoslari bo’yicha o’qitilishini ta’minlash, hamda har yili talaba va o’quvchilar orasida kiberhujumlar aniqlash bo’yicha respublika miqyosida konkurslar o’tkazish nazarda tutiladi. [1].

Kompyuter hisoblash qurilmasining barcha jabhalarga kirib borishi va tashkilotlarning internet tarmog’iga ulanishi natijasida ko’plab afzalliklar va imkoniyatlar yaratilishi hamda birgalikda, unda qayta ishlanidigan va uzatiladigan axborotni xavfsizligini ta’minlash muammosining dolzarbligi ortib bormoqda. Ushbu sabablarga ko’ra hozirda axborot xavfsizligi sohasi barcha xodimlar va foydalanuvchilar uchun muhim bilimlar sohasiga aylandi.

Axborot xavfsizligini ta’minlash yo’lida har bir davlat, tashkilotlar turli darajadagi vositalar va usullarni yaratishmoqda va ishlab chiqishmoqda. O’zbekiston Respublikasida ham bu sohada, “Axborot erkinligi printsiplari va kafolatlari to’g’risida”gi, “Axborotlashtirish to’g’risida”gi, “Elektron raqamli imzodan foydalanish sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish to’g’risida”gi, “Axborotlashtirish va malumotlar uzatish sohasida qonunga xilof harakatlar sodir etganlik uchun javobgarlik kuchaytirilganligi munosabati hamda “Milliy axborot – kommunikatsiya tizimlarining kompyuter xavfsizligini ta’minlash borasidagi qo’shimcha chora – tadbirlar to’g’risida”gi qabul qilingan qonun va me’yoriy hujjatlarni qabul qilinishi va tadbiriq etilishi buning yaqqol nishonasidir.

Elektron pochta tizimlarining ishlash prinsipi

Elektron pochtaning birdan bir aniq andozasi mavjud emas. Elektron pochta tizimlari har xil tashkil qilingan bo’lib, turli kontseptsiyalarga tayanadi.

Hozirda Elektron pochta 100 dan ortiq variantlari mavjud. Lekin ularning umumiy tomonlari ham bor, albatta.

Elektron pochta tizimlari texnik va dasturiy ta’minotdan iborat. dasturiy ta’minoti mijoz programma ta’minoti va server programma ta’minotidan iborat. Mijoz programma ta’minoti – elektron pochta ishlatish uchun foydalanuvchi ishlatadigan programmalaridir. Server programma ta’minoti – mijozlarning ma’lumotlarini jamlash, o’qish va qayta javob olishni ta’minlovchi programmalaridir. O’z navbatida server programma ta’minoti uch qismdan tashkil topadi: message stor(ma’lumotlarni saqlash), transport agent(transport xizmati), hamda directory agent(kataloglar xizmati) programmalaridan iboratdir.

Server programma ta’minotlarni tanlashda ularni kengaytirish mumkinligi, ish unumdorligi, ishonchliligi, andozalarga javob berishi, xatolarga nisbatan sezgirligiga (turg’unligiga) e’tibor berish lozim.

Mijoz dasturlari – kompyuter bilan to’g’ridan – to’g’ri elektron pochta tizimida ishlatishni ta’minlovchi dasturlar bo’lib, u keng tarqalgan, foydalanuvchilar uchun qulay va ma’lum bo’lishi lozim.

Message stor – ma’lumotlarni saqlash dasturlari ma’lumotlarni olish va foydalanuvchi undan foydalanishigacha saqlanishini ta’minlaydi. Bunday dasturlar ularga qo’shilgan ixtiyoriy uzunlikdagi fayllarni ham saqlashi mumkin.

Transport agent – transport xizmati ya’ni transport qismi tizimi. Transport qismi sistemasi ma’lumotlarni marshrutlashtirish deb ham ataladi va ularni bir aloqa uzulidan ikkinchi aloqa uzuligiga jo’natish uchun xizmat qiladi. Lokal kompyuter tarmoqlarida ma’lumotlar jo’natilmay, avval serverda saqlanadi va so’ngra server orqali jo’natiladi.

Tabiiyki, elektron pochta sohasida ham andozalar mavjud. Ma’lumotlarni jo’natadigan sistema qismi turli elektron pochta paketlarini bir-biri bilan bog’lanishini yengillashtiruvchi sifatida qaralishi mumkin va turli rusumli IBM, Macintosh va Super EHMLar orqali elektron pochta bog’lashi mumkin.

Elektron pochta asosiy andozalari quyidagilardir:

X.400, X.500 – andozalar CCITT(maxsus komissiya) tomonidan tuzilgan. X.500 – andozalar hatto tovush, grafik va multimedia muhitini tushunadi.

MHS – Message Handling Service(bildirishli ma’lumotlarni qayta ishlovchi xizmat). Novell firmasining keng tarqalgan Netware operatsion sistemasida ishlatiladi. Tabiiyki, bu andozadan boshqalar foydalanmoqchi bo’lsa,

shlyuz(maxsus kompyuter) orqali amalga oshiriladi.

Fayllar. Umuman olganda, hozirda elektron pochta bilan ishlaydigan ko'pchilik sistemalar fayllarning turlarini chegaralamaydi. Ammo ikkili fayllarni jo'natishda muammolar paydo bo'ladi. Bu muammoni hal qilish usullari mavjud bo'lib, boshqa bir yordamchi programmalar ishlatish kerak bo'lishi mumkin. Undan fayllarni siqishda ham keng foydalaniladi.

ASCII formatidagi fayllar. Foydalanuvchilar elektron pochta matnli axborot yozish uchun etarli bo'lgan 7 bitli ASCII belgilaridan foydalanadilar. Ammo ikki tili yoki ikkili faylni, ierogliflar qo'llangan(Xitoy va Yapon iyerogliflari kabi) axborotlarni jo'natishda muammolar kelib chiqadi. Xususan, rus tilidagi matnlarni to'g'ridan-to'g'ri jo'natib bo'lmaydi. Lekin bunday ko'rinishdagi fayllarni jo'natishni o'ziga xos usullari ham bor, albatta. Buning uchun ular KOI-8 kodi bilan kodlangan bo'lishi lozim.

7 bitli ASCII belgilariga ikkili faylni axborotlarni o'zgartirish uchun maxsus qayta kodlovchi programmalaridan foydalaniladi. Ulardan eng ko'p ishlatiladiganlari UUEncode(kodlovchi) va UUDecode(qayta kodlovchi) programmalaridir.

Fayllarni siqib jo'natish. Odatda katta hajmdagi fayllar o'zlarini boshlang'ich holatlarida uzatilmaydi. Ular maxsus arxivator programmalar yordamida siqiladi. Bu esa axborot jo'natishda ketgan vaqtni tejaydi.

DOS sistemalarida, PKWare firmasining PKZIP va PKARC programmalaridan foydalaniladi. Bu programmalar jo'natilishi kerak bo'lgan bir necha fayllarni bittaga birlashtirishda ham qo'llaniladi. Odatda, bu juda qulay bo'lib, birgina foydalanuvchiga jo'natilayotgan bir nechta katta bo'lmagan fayllarni jo'natishda qulaydir. PKZIP va PKARC programmalar fayllarni boshlang'ich o'lchamlaridan ham kichik hajmli qilib, ularni bir arxiv fayliga qayta siqib joylashtirishadi. Foydalanuvchi siqilgan arxiv fayllarini olganda, ularni qayta ochish va ajratish uchun xudi shu programmalaridan foydalanishi zarurdir. Odatda Macintosh kompyuteridan foydalanuvchilar fayllarni siqishda Stuffit programmalaridan foydalanadilar. Ushbu programmalar yordamida siqilgan fayllarni kengaytmalari SIT bilan belgilanadi. UNIX sistemalarida fayllarni siqish uchun har xil programmalaridan foydalanadilar. Bir nechta fayllarni bita arxiv faylga birlashtirishda esa tar (tape archive – arxivni terish) va cpio (copy in and out – ichki va tashqi nusxalash) programmalaridan

foydalaniladi.

Bu programmalar har qanday turdagi fayllar bilan ishlaydi. Arxiv faylini yaratgandan keyin uni bu ikki programmalaridan biriga joylashtirish mumkin. Ba’zi bir UNIX sistemalarida compress va uncompress siqadigan programmalaridan foydalaniladi. Compress dasturlaridan foydalanilgan fayllar Z kengaytmaga egadir. Boshqa sistemalarda pack va unpack buyruqlaridan foydalaniladi. Bu programmalar esa z kengaytmasiga egadir.

Internetda Elektron Pochta bilan ishlash. Elektron pochta – internetning eng ko’p tarqalgan xizmatlaridan biri. Elektron pochta ni jo’natish va ularga javob berish qulayligi tufayli, u oddiy bir guruh olimlar orasida axborot almashishdan butun dunyo bo’yicha tarqalib ketdi. Elektron pochtaning boshqa turdagi axborot almashinishdan ko’p afzallik tomonlari bor. Elektron pochta orqali jo’natilgan xat 5-10 minut ichida (muvaqqiyatli holda) dunyoning xohlagan burchagiga etib borishi mumkin. Bu uning oddiy pochtdan qancha tezligini ko’rsatadi. Oddiy telefondan afzallik tomoni esa uning nisbatan juda arzonligidir.

Elektron Pochtani uzatish qaydnomasi. TCP/IP majmuiga tegishli Simple Mail Transfer Protocol (SMTP, Pochta uzatish oddiy qaydnomasi) – Internet orqali pochta uzatishning andoza qaydnomasidir. SMTP dunyodagi juda ko’p tarmoqlarda ishlatiladi. Shunga o’xshash lokal tarmoqlarda boshqa turdagi qaydnomalar ham ishlatilishi mumkin. Sistemalarda SMTP qaydnomasi bilan ishlash uchun sistema dasturlari ishlatiladi. Masalan, UNIX operatsion sistemasida buning uchun sendmail programmasi ishlatiladi. Bunday programmalar foydalanuvchi bilan bevosita ishlamaydi. Foydalanuvchilar xat jo’natish uchun qo’shimcha mail, pine yoki Lotus Notesga o’xshagan programmalaridan foydalanishi zarur.

Sendmailga o’xshagan programmalar odatda, operatsion sistemalar yoqilgandan ishga tushadi va u sistema o’chirilgunga qadar ishlaydi.

UNIX sistemasida bunday programmalar daemon(demon) deb ataladi. Oddiy MS DOS kabi sistemalarda bunday programmalar kompyuter xotirasida rezident ishlaydigan qilib yoki pochta bilan ishlash kerak bo’lganda ishga tushirilishi mumkin.

Katta axborot almashinishiga ega bo’lgan kompaniyalar kelayotgan va ketayotgan axborotlarni uzluksiz etkazib berishni ta’minlab turishi zarur. Buning

uchun sistema administratorlari programmalarni ma'lum vaqt oralig'ida (bir soat yoki undan ham qisqaroq vaqtda) pochta bor yoki yo'qligini tekshirib turishga to'g'rilab qo'yishadi.

SMTP asosida qurilgan pochta sistemalari xatlarni navbat mexanizmi asosida qayta ishlaydi, ya'ni kelgan xatlarni navbatga qo'yadi va boshqa sistema bilan aloqa o'rnatilganda ularni navbatma-navbat uzata boshlaydi.

SMTP qaydnomasi ishlatayotgan ikki sistema orasida aloqa o'rnatilganda, ikkala sistemaning statusi aniqlanganidan keyin, xat jo'natayotgan sistema xat kimdan ekanligini (mail from: foo@domain) satrda beradi, undan keyin xat kimga tegishli ekanligi (to: login@domain) va xatning o'zi jo'natiladi. SMTP qaydnomasi TCP/IP qaydnomasi bazasida ishlaydi.

SMTP qaydnomasi orqali bitta xatni ko'p adreslarga jo'natish imkoniyati bor. Xat jo'natishda adreslar Internet andozasi asosida tuzilgan, ya'ni foydalanuvchining sistemadagi nomi va sistemaning nomi(domain) dan iborat.

X.400 va X.500. Elektron Pochtaning boshlang'ich vazifasiga oddiy narsalar kirgan edi. Har bir xatda jo'natuvchi, qabul qiluvchi va mavzusi to'g'risida axborot bo'lishi zarur. Elektron Pochtaning bunday tuzilishi CCITT (Telefon va telegraf xalqaro maslahat tashkiloti) tomonidan qabul qilingan va bu andoza X.400, X.500 deb nomlangan.

Xatni oxirgi adresatlarga etkazib berish, ya'ni oraliq sistemalardan xatni etkazish usuli bo'lmaganligi sababli X.400 avtonom ravishda ishlatilmaydi. Shuning uchun X.500 nomli yangi andoza paydo bo'ldi. Bunda X.400 xatni tuzilishini nazorat qiladi. X.500 esa bu xatni adresatga etkazib berishni o'z zimmasiga oladi.

Rasmlarni tarmoq orqali junatish. Ko'p hollarda rasmlar GIF – grafik tasvirlarni almashish formatida jo'natiladi. Faqat u holda uni tarkibida avtomatik ravishda faylni siqishda programma mavjud bo'lgani uchun (PKZIP turidagi arxivator) u zip fayl sifatida tashkil topadi. Shuning uchun bunday faylni o'qish uchun uni arxivdan chiqarib ochish, keyin o'qish lozim bo'ladi.

Foydalanuvchilar Elektron Pochta adresi aniqlanishi. Biror bir odamga E-mail orqali xat jo'natish uchun uning adresini bilish zarur. Buning uchun bir necha yordamchi programmalar bor. Bularga Finger, WHOIS, NetFind va boshqalar kiradi. Internet ning xohlagan abonentlari to'g'risida axborotni o'z ichiga olgan X.500 katalogi paydo bo'ldi. Hozirgi vaqtda Internet Network

Information Center – Internetning tarmoq axborot markazi va AT&T kompaniyasi InterNIC markaziy katalogi yaratildi. Siz bu kataloglardan foydalanishingiz mumkin. Buning uchun ds.internic.net serverida guest nomi bilan registratsiyadan o'tish zarur. Bunda bu servis bajaradigan ishlari bilan tanishib chiqish mumkin. InterNIC to'g'risida ma'lumotni info@internic.net adresiga xat yuborib, olishingiz mumkin. O'zingizning adresingizni bu katalogga qo'shish uchun admin@ds.internic.net adresiga xat yuborib sizning ma'lumotlaringizni katalogga qo'shib qo'yishni so'rang. E-mail adreslarini aniqlashning bir necha turlari mavjud. Ularning ba'zilar bilan tanishamiz.

FINGER dasturi orqali sistema ro'yxatida bor bo'lgan foydalanuvchilar to'g'risida ma'lumot olish mumkin. Bu programma foydalanuvchining sistemadagi nomi va agar kiritilgan bo'lsa, uning ismi sharifi va qachon oxirgi marta sistemada ishlaganligi haqida, hamda agar bu kishi shu vaqtda sistemada ishlayotgan bo'lsa, uning qancha vaqt davomida ishlayotganligi haqida ma'lumot beradi. Albatta, bu ma'lumotlarning hammasini olish uchun siz etarlicha huquqqa ega bo'lishingiz kerak.

Fingerni ishlatish uchun quyidagi komandani kiritish kerak: Finger username@domain.name Bunda username foydalanuvchining sistemadagi nomi, domain.name bo'lsa, Internetdagi serverning nomi. Yuqoridagi misoldan ko'rinib turibdiki, bu foydalanuvchi to'g'risida ma'lumot olish uchun siz uning sistemadagi nom iva sistemaning nomini bilishingiz zarur.

NETFIND. Foydalanuvchini izlash uchun yana bir sistema NetFind ishlatiladi. Bu sistema ishlash printsipi WHOIS dan farqli o'laroq, u foydalanuvchisi to'g'risida ma'lumotni har xil serverlardan qidiradi.

NetFind bilan ishlash uchun quyidagi boshlang'ich ma'lumot berilishi kerak: foydalanuvchining ismi-sharifi yoki uning sistemadagi nomi (login name) va uning taxminiy joyi, ya'ni qandaydir server yoki shahar, davlat ko'rinishida.

NetFind foydalanuvchi haqida to'liq ma'lumot yig'ishga qodir emas. Shuning uchun NetFind qidiruv vositasi sifatida yuqorida aytib o'tilgan, ya'ni WHOIS yoki Finger sistemalaridan afzallik tomonlari ko'p emas.

USENET foydalanuvchilarining ro'yxati. Telekonferentsiyaga yuborilgan har qanday xat Massachusets texnologik institutidagi kompyuter orqali o'tadi. U erdagi maxsus programma hamma foydalanuvchilar ro'yxatini yig'adi va ularni UseNet foydalanuvchilarining nomlari va ularning manzillarini o'zida mujassam

etgan ma'lumotlar to'plamiga kiritadi. Foydalanuvchi o'z so'rovlarini Ushbu ma'lumotlar to'plamiga elektron pochta orqali yuborishi mumkin. Ammo hozirgi kunda bu servisdan kam sonli foydalanuvchilar foydalanib kelmoqdalar.

Foydalanuvchilar UseNet foydalanuvchilari ro'yxatiga o'z so'rovlarini quyidagi manzil orqali yuborishlari mumkin: mail-server@pit-manager.nut.edu.

Yuborilgan xatda so'rovning mavzusini ko'rsatib o'tish talab etilmaydi, ammo xatning o'zida quyidagi format bo'lishi zarur: send usenet-addresses/username. Masalan, quyidagi so'rovdan sorbon ismli UseNet foydalanuvchilarining ro'yxatlarini topishda foydalaniladi: send usenet-addresses/sorbon. Bu so'rovga javob foydalanuvchilar ro'yxatidan iborat bo'ladi. Foydalanuvchilarning to'liq nomlari va ularni oxirgi yuborgan axborotlarining muddatlari ham shu ro'yxatdan joy olgan bo'ladi. Agar foydalanuvchi o'zi haqidagi ma'lumotni UseNet foydalanuvchilari ro'yxati orqali topmoqchi bo'lsa, u holda UseNetga bir necha axborotlar jo'natadi va chiqqan ro'yxatda foydalanuvchi haqidagi ma'lumotlar to'plami mavjud bo'ladi.

Axborotni shifrlash. Axborotni ma'lum bir maxfiy yo'l bilan jo'natish uchun foydalanuvchi axborotni shifrlashi zarur. Shifrlash xatni boshqa bir odam o'qimasligiga garov bermaydi. Lekin bu xatni tasodifan ko'rilishidan asraydi.

Axborotni shifrlashni bir necha turlari mavjud. Shifrlashda DES (Data Encryption Standart – axborotni shifrlash andozasi) ochiq kaliti bilan PK (Public Key – ommaviy kalit) ishlatiladi. Bunday sistemalar etarlicha ishonchli emas. Lekin uni ochish kompyuterdan ko'p resurslarni talab qiladi.

Elektron pochta tizimining afzalliklari va kamchiliklari.

Internetning qulaylik sohalaridan biri elektron pochtdir. Elektron pochta kompyuterlarning o'zaro ma'lumotlar ayirboshlash maqsadida kompyuter tarmog'iga birlashtirishdir. U Internetning eng keng tarqalgan xizmat ko'rsatish turidir. Hozirgi kunda elektron pochtda o'z adresi bo'lganlar soni taxminan 100 million kishidan oshib ketdi va foydalanuvchilar soni soat, kun sayin oshib bormoqda. Elektron pochta orqali xat jo'natish oddiy pochta orqali jo'natishdan ko'ra ham arzon, ham tez amalga oshiriladi (elektron pochta orqali ko'p hollarda xabar bir necha minutlarda kerakli mazilga yetib boradi). Hozirgi kunga kelib, AQSH va Evropa mamlakatlarining qo'llab-quvatlashlari evaziga elektron pochtdan foydalanish yangi yuqori pog'onaga ko'tarilish davrini kechmoqda. AQSHda har yili bu sohada infrastruktura tarmog'ini yaratishga millionlab

mablag' ajratilmoqda. Bundan tashqari bu ishlarda Yaponiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Shvetsiya, Finlandiya, va boshqa mamlakatlar ham faol ishtrok etmoqdalar.

Oddiy pochtaelektron pochta ham aloqa bo'limlari bo'lib, ular provayderlar deb ataladi. Elektron pochta yordamida dunyodagi barcha Elektron pochtaga ega bo'lgan shaxslar, tashkilotlar, muassasalar, idoralar va boshqalar bilan aloqa o'rnatish imkoniyatlari mavjud. Eng muhimi, bu aloqa tez va arzon. Bu usul bilan dunyo qit'alari bilan bir zumda bog'lanib sizga va sizning suhbatdoshlaringizga tegishli ma'lumotlarni hamda sizni qiziqtirgan savollarga javobni bir necha sekunda olishingiz mumkin. Uning yordamida o'z ilmiy maqolalaringizni jurnallarga yuborishingiz, bir yoki bir necha guruh kishilarga o'z xatingizni yuborish va ulardan bir zumda javob olish imkoniyati mavjud. Elektron pochta bilan bir marta aloqa o'rnatib, tegishli ma'lumotlarni yuborib, unga javob olsangiz, siz darhol «nega men bu imkoniyatdan ilgari foydalanmagan ekanman» degan xulosaga kelasiz. Hozirda elektron pochta dan foydalanish zamonaviy rahbarning, ilmiy xodimlarning, talabalarning chet-el adabiyotlaridan foydalanishlarida kundalik ishga aylandi.

Elektron pochta imkoniyatlari. Elektron pochta orqali faqat matnlarni emas, balki rasm, grafik, video, tovushlardan tashkil topgan ma'lumotlarni ham jo'natish va qabul qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Elektron pochta orqali olingan fayllarni disketalarga yozib olish, vinchester diskklarida saqlash va u bilan boshqa fayllar ustida bajariladigan amallarni: tahrirlash, nusxa olish va boshqalarni bemalol amalga oshirish mumkin. Agar ingliz tilida yozilgan adabiyot va jurnallarni o'qimoqchi bo'lsangiz va ingliz tilini bilmasangiz, sizga yordamchi tarjimon programmalardan foydalanishni maslahat beramiz. Buning uchun avvalo bu faylni kompyuterning qattiq diskiga yoki disketaga ko'chirib olish va so'ng Styles, Socrat, Prompt yoki boshqa tarjimon programmalar yordamida rus tiliga(hozircha) tarjima qilishingiz mumkin. Keyinchalik O'zbek tiliga tarjima qiladigan programmalar ham albatta paydo bo'ladi.

Elektron pochta – universal aloqa vositasi. Elektron pochtaning bir xil buyruqlari orqali matn, har xil formatdagi hujjatlarni, faks, teleklarni, umuman ixtiyoriy fayllarni jo'natish va qabul qilib olish mumkinligi uning universal aloqa vositasi ekanligini bildiradi.

Elektron pochta yetkazish tezligi. Elektron pochta jo'natilganidan so'ng

bir zumda (1-5 minut ichida yoki bir soat, ba'zan undan ham ko'proq vaqt orasida) uni oluvchiga etib boradi. Bundan ko'rinadiki, u hatto ekspres pochta, hatto HDL pochta deb ataluvchi pochталardan ham tez kerakli manzilga etib boradi. Uning manzilga etib borishi uchun ba'zan ko'plab aloqa bo'limini o'tib borishiga to'g'ri keladi. Misol uchun siz xatni Nyu – Yorkga jo'natsangiz, u bir qancha aloqa bo'limlaridan Toshkent, Angliya, Germaniya yoki boshqa mamlakatlar orqali etib borishi mumkin. U shlyuz deb ataluvchi kompyuterlaridan ham o'tishi mumkin. Uni qanday yo'llardan o'tib kelganligi xatning bosh qismida o'z aksini topgan bo'ladi.

Elektron pochta tez muhokama vositasi. Biror loyihani uzoqdagi o'z hamkorlaringiz bilan yoki bir guruh shaxslar bilan muhokama qilmoqchi bo'lsangiz, uni tez muhokama qilish imkoniyati mavjud. Bu esa xizmatning butunlay Yangi bir turidir. Hozir shu tarzda turli grantlarga talabnoma yuborish va ular bilan loyihaning ikir-chikirlarini muhokama qilish orqali amalga oshiriladi.

Qog'ozsiz ishlashga o'tish. Turli idoralarga kuniga kelib tushadigan xatlar ro'yxati va unga javob berish uchun qanchadan-qancha qog'ozlar talab qilinadi. Qog'ozlarni sotib olish va olib kelish harakatlarini aytmayisizmi? Buning o'rniga kelgan xatlar nusxasi va uning javoblari disketlarda saqlansa, xatlarni ma'lum vaqtdan so'ng oson qidirib topishdan tashqari, qancha-qancha iqtisod borligini sezish qiyin emas.

Inson sog'ligi uchun foydaliligi. Elektron pochta inson sog'ligini himoya qilish uchun ham katta omildir. Chunki, agar qog'oz orqali ishni davom ettirilsa, qanchadan-qancha o'rmonlar kesiladi, natijada ekologiya buziladi. Kutubxonalarda kitob saqlash ko'rinishlari o'zgaradi (kitob va jurnallarni ekologik toza disketlarda saqlashga o'tish) bu esa kutubxona xodimlari orasida mavjud bo'lgan professional kasalliklardan qutulishga olib keladi. Maxfiy deb hisoblanadigan ba'zi bir qog'ozlarni yo'q qilish uchun sotib olinadigan qurilmalar tejaladi va hokazo.

Elektron pochta dasturlari. Internet xizmatida mavjud elektron pochtaning dasturlari ko'p va rang-barang bo'lib, ularning ko'pchiligi UNIX OC boshqaruvida ishlaydi. Shuning uchun UNIX ning ba'zi bir buyruqlari bilan tanishish foydali bo'ladi. Uning fayl sistemasi MS DOS fayl sistemasiga juda yaqin, buyruqlari ham MS DOS buyruqlariga o'xshash. Lekin u ko'p vaqtlardan

beri ishlatilayotgani uchun hamda uning boshqaruvida universal, super kompyuterlar ishlagani uchun ko'p programmalar aynan UNIX da boshqariladi. Hozirda Elektron pochtdan foydalanishni yanada qulayroq holga keltirish uchun ko'p programmalar yaratildi. Bular MS Exchange, MS Mail, Internet Mail, Visual Mail va boshqa programmalaridir. Ularning soni tez ko'payib borayotganini hamda undan foydalanish qulaylashib borayotganini sezish qiyin emas. Odatda UNIX ga mos Elektron pochta programmalariga qiziq-qiziq nomlar ham berishadi. Misol uchun elm, Pine (qarag'ay), mush (qo'ziqorin) va hokazo.

Elektron pochta afzalliklari. Elektron pochta asosiy afzalliklaridan biri uning tezligidir. Telefon ham tez ishlaydi. Lekin hayot tajribasi shuni ko'rsatadiki, juda ko'p hollarda u orqali bog'lanish muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. Buning sababi abonentning telefon qilingan vaqtda o'z joyida bo'lmaganligidir. Elektron pochta ham tezlik nuqtai nazaridan telefondek ishlasada, u bir vaqtning o'zida o'zaro gaplashuvchilarning har ikkalasi ham joyida bo'lishini taqozo qilmaydi. Bundan tashqari, Elektron pochta yuborilgan ma'lumot nusxasini yuborilgan joyda kompyuter xotirasida qoldiradi. Chunki bir vaqtning o'zida yuborilayotgan ma'lumotlar bir nechta adreslarga jo'natilishi mumkin. Elektron pochta orqali turli xildagi ma'lumotlarni, kompyuter programmalarini, jadvallarni, grafiklarni jo'natish va qabul qilish mumkin. Elektron pochta jo'natish quyidagi sxema asosida amalga oshadi. Jo'natilayotgan ma'lumot, programmalar fayllar sifatida tashkil qilinadi va bu fayl kompyuter programmalar yordamida va modem qabul qilayotgan elektron pochta bo'limiga yoki to'g'ridan-to'g'ri qabul qiluvchi adressiga kommunikatsion programmalar deb ataluvchi programmalar yordamida jo'natiladi..

Elektron pochta kamchiliklari. Elektron pochta bo'lishi uchun avvalo uning xizmatidagi foydalanuvchi albatta kompyuterga, modemga va programma ta'minotiga ega bo'lishi kerak. Bunday sharoit hammada ham yo'q albatta. Kompyuterning ishdan chiqishi mumkinligi, bu nisbatan kam uchraydigan hol bo'lsada, ba'zan buzilib ham turadi. Bunda ma'lum vaqt ma'lumot olishdan mahrum bo'lib turiladi. Maxfiy deb hisoblangan ma'lumotlarni jo'natishda, umuman aytganda, uni boshqalar o'qib olishi mumkin.

Elektron pochta manzillari. Elektron pochta abonentga etib borishi uchun u xalqaro andozalar talabi asosida va elektron pochta andoza adresi

shaklida jo'natilishi lozim. Har bir foydalanuvchiga manzil u birlashtirilgan provayderlar tomonidan belgilanadi.

Xulosa

Elektron pochta tizimlari ishlash prinsipi, afzalliklari va kamchiliklari bobi bo'yicha olingan xulosalar quyidagilar:

1. elektron pochta tizimlari uchun mo'ljallangan yagona andoza mavjud emas va hozirda ularning turli konsepsiyalarga tayangan yuzlab variantlari ishlatib kelinmoqda. Ular asosan mijoz va server dasturiy ta'minotidan iborat.

2. elektron pochta ko'plab qulayliklarga ega bo'lgan xabar almashish tezligi yuqori aloqa vositasi hisoblanib, u orqali qog'ozsiz ishlashga o'tiladi hamda buning natijasida kamroq daraxtlar kesilishi hisobiga ekologiya buzilmaydi. Kamchiligi esa elektron pochta ishlatish uchun kompyuter, internet va dasturiy ta'minot bo'lishi kerak, bunday sharoit esa hammada ham yo'q.

3. umuman olganda spam xabarlardan saqlanish uchun ishonchsiz saytlarda elektron pochta manzilini yozib qoldirmaslik tavfsiya etiladi hamda bundan tashqari axborot byulleteniga obunani bekor qilish va pochta serverlari uchun spam filtrlarini ishlatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. 2022 y.

2. “Elektron hujjat aylanishi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2004 yil, 29 aprel.

3. Akbarov D. E. “Axborot xavfsizligini ta'minlashning kriptografik usullari va ularning qo'llanilishi” – Toshkent, 2012 – 394 bet.

4. Ganiev S.K., Karimov M.M., Toshev K.A. Axborot xavfsizligi. 2016.

5. Qiao Liu, Zhiguang Qin, Hongrong Cheng, Mingcheng Wan “Efficient modeling of Spam Images”, 2013

6. Qiao Liu, Zhiguang Qin, Hongrong Cheng, Mingcheng Wan “Efficient modeling of Spam Images”, 2010

7. Nikita Spirin and Jiawei Han. 2012. Survey on web spam detection: principles and algorithms. SIGKDD Explor. Newsl.13, 2 (May 2012)

Articles in this issue

1.	<u>СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ</u> Аминджанова Румейса Батыровна, Джуракулова Шохсанам Тоджиддин кизи, Камилова Наргиза Абдукаххаровна	4-8
2.	<u>THE IMPACT OF IDIOMS, SLANG, AND SARCASM ON EVERYDAY COMMUNICATION IN ENGLISH</u> Begmatov Ulugbek Ibodullayevich	9-13
3.	<u>O'ZBEK TILIDA ESKIRGAN VA YANGI SO'ZLAR QO'LLANISHI</u> Jonbo'tayeva Zumradxon Abdujabborovna	14-19
4.	<u>HUDUDDA ERKIN RAQOBAT MUHITINI SHAKLLANTIRISH ORQALI TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH</u> Rajabov Nazirjon Razzoqovich, Boliyev Alisher Sobirjonovich	20-25
5.	<u>SANOAT ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA ASOSIY FONDLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI</u> Norkulov Odil Abdurasulovich	26-36
6.	<u>MEVA-SABSAVOTCHILIK, G'ALLACHILIK VA CHORVACHILIK KLASTER FAOLIYATINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH YO'LLARI</u> Shorustamov Shavkat Shorasul o'g'li, Salimov Baxtiyor Tajiyevich	37-46
7.	<u>O'ZBEKISTONDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH VA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI</u> Sattarov Dilshod Orifovich, Radjabov Nazirjon Razzoqovich	47-51
8.	<u>АЛИШЕР НАВОЙ – ВЕЛИКИЙ ДИПЛОМАТ</u> Кучкарова Лазиза, Назирхонова Дильдора Неъматжановна	52-57
9.	<u>ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЁЖИ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛИШЕРА НАВОЙ</u> Билолова Латифа Жахонгирхон кизи, Ядгарова Саодат Зафаровна	58-63
10.	<u>MINTAQANI BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING ROLINI OSHIRISH</u> Xurramov O'lmasjon Nizomiddin o'g'li, Ro'zieva Dilobar Isomjonovna	64-69
11.	<u>TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO PIRLS DASTURINING AHAMIYATI</u> Erejevov Maxsud, Kazaxbaeva Mexriban	70-73
12.	<u>YUQORI MALAKALI KURASHCHILARNING TEXNIK TAYYORGARLIK SIFATINI OSHIRISH</u> B.Q. Erimbetov	74-81
13.	<u>OG'IZ BO'SHLIG'I ONKOLOGIK KASALLIKLARIDA NORMAL MIKROBIOTA</u> Yodgorova N.T., Bektemirova Z.SH., Ibrohimov B.R.	82-87
14.	<u>FEATURES OF THE COURSE OF SYMPTOMS IN CHILDREN WITH RICKETS</u> Kodirov Husanboy , Kodirov Sherzodbek	88-90

15.	<u>KAPITAL BOZORINI RIVOJLANTIRISH CHORALARI</u> Xalekeeva Zoya Pirniyazovna , Erkinov Azizbek Bahodir o'g'li	91-94
16.	<u>МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ У УЧИТЕЛЯ</u> <u>АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА</u> Джанабаева Адина	95-99
17.	<u>AUDITORLIK FAOLIYATINI YANGI ZAMONGA MOSLASH</u> <u>TARTIB-TAMOYILI</u> Махкамбойев Komil Abdulxakovich , Xamidova Munira Abduvali qizi	100-111
18.	<u>ХАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ ЖАНГОВАР ҲОЛАТИНИ</u> <u>БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ ВА МОДЕЛЛАРИ</u> Р.Ш. Мелиқўзиев, М.М. Муродов, Д.У. Қурбонмуродов	112-118
19.	<u>ELEKTRON POCHTADA SPAM XABARLARNI ANIQLASH</u> <u>DASTUR VA VOSITALARINI ISHLAB CHIQLASH</u> Radjabova Madina Shavkatovna , Abdullayev Ibrohim Ko'palboy o'g'li	119-130